

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE TARSUS'TA GAYRİMÜSLİMLER

Çiğdem DÜZGÜN

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ
Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Saim SAVAŞ

Eylül-2007
Sivas

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Çiğdem DÜZGÜN tarafından hazırlanan bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalı Yeniçağ Tarihi bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Saim SAVAŞ

Üye: Prof. Dr. Hasan YÜKSEL

Üye: Doç. Dr. Adnan GÜRBÜZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
04/09 /2007

Prof Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

Osmanlı Devleti yüzyıllar süren varlığında oldukça geniş bir alana yayılmış ve doğal olarak bu kadar geniş bir alan ve zaman hükmettiği kişiler ve toplumlar oldukça çeşitlilik arz etmiştir. Bu çeşitlilik Osmanlı içinde adeta bir gökkuşağı oluşturmuştur. Birbirine karışmayan ancak yan yana duran renkler gibi bir âhenk oluşturan Osmanlı halkı da farklı dinlere ve ırklara sahip olmuş olmalarına rağmen, yine bu farklı unsurlar aynı devletin çatısı altında yaşayarak ve büyük bozulmalar olmadan günümüze kadar kendilerini koruyabilmişlerdir. Elbette ki bu çeşitlilik ve bunu içinde bulunduran Osmanlı Devleti sadece Türk tarihçiler tarafından değil farklı ülke vatandaşları olan birçok tarihçinin ve doğal olarak tarihçi olmayan insanlar tarafından da merak konusu olmuş ve özellikle tarihçiler bu konu üzerine sıklıkla eğilmişlerdir. İlk aşamada araştırmacılar daha çok egemen unsurların azınlıklar diye adlandırılan bazılarının aslında azınlık sayılamayacak kadar fazla nüfusa sahip olan grupların, devlet içinde ve sosyo-ekonomik yaşamda nasıl yer aldıkları konusuna daha fazla ilgi göstermişlerdir. Bunun sebeplerinden bazıları siyasi de olabilmekte ve hatta yanlı araştırmalar da yayınlanmaktadır. Ancak sebebi her ne olursa olsun yapılan araştırmalar yine de böylesine geniş yelpazeye sahip bir konu olarak sınırlı kalmaktadır.

Biz bu nedenle tarafsız ve bilimsel olabilmesi için elimizden geleni yapmaya çalıştığımız bu araştırmamızda böyle bir konu seçerek, yelpazeyi daha geniş tutabilmeye ve araştırma sahası olarak Tarsus'ta Gayrimüslimleri araştırarak küçük bir tuğla da biz koymaya çalıştık.

SUMMARY

Throughout its existence which continued for hundreds of years, the Ottoman State outspread on a quite vast area and naturally the people and societies which it dominated on such a large area and time had been various. This variety created so to say a rainbow in the Ottoman region. The Ottoman society which formed a harmony as the colors that do not mix but stand side by side, comprised of different religions and races, despite this fact, this different components lived under the framing of the same state and they have been able to preserve themselves without big deteriorations until the present day. Of course bearing this variety in itself, the Ottoman State has become a subject of interest for not only Turkish historians but also many historians of different nationalities and also people who are not historian, especially historians has frequently handled this subject. In the first step, the researchers rather interested in groups which had a large population enough to consider them as not being minorities, how these groups took place inside the state and in the socio-economic life. Some of the reasons for that might be political and even tendentious researches are published. But whatever the reason is, the researches made remains limited for such a large range subject.

Therefore, in this research which we did our best for it to be unprejudiced and scientific, we chose a subject like this in order to keep the range larger and contribute by putting a little brick so we made a study of the non-Moslem people in Tarsus.

İÇİNDEKİLER	I
TABLolar VE ÇİZİMLER ÇİZELGELERİ	IV
A. Tablolar	
B. Grafikler	
C. Resimler	
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
A. Konu ve Kaynaklar.....	1
B. İslam Hukukunda Gayrimüslimler.....	6
C. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Durumu.....	9
D. Şehir Tarihine Bakış.....	13
İBÖLÜM: ŞEHİR HALKI İÇİNDE GAYRİMÜSLİMLER	19
A. Nüfus ve Etnik Yapı.....	19
1. Ermeniler.....	33
2. Rumlar.....	35
3. Yahudiler.....	36
4. Marunîler.....	38

B.	Yerleşim Yerleri / Mahalleler	39
1.	Müslüman Mahalleleri.....	42
2.	Gayrimüslim Mahalleleri.....	42
3.	Karma Mahalleler.....	43
II.	BÖLÜM: SOSYAL HAYAT	44
A.	Evler	44
B.	Ev Eşyaları	49
C.	Giyim – Kuşam	50
D.	Aile	53
1.	Gayrimüslim Kadın.....	54
2.	Evlenme - Boşanma, Nafaka.....	55
3.	Çocuk.....	59
4.	Miras – Veraset.....	61
III.	BÖLÜM: EKONOMİK HAYAT	62
A.	Ticari Hayat	63
B.	Meslekler	66
C.	Mal Varlıkları	68
D.	Borç Alacak	71
E.	Mülk Alım- Satımı	76
F.	Gayrimüslim Vakıflar	78
G.	Devlet İşinde Gayrimüslimler	80

IV. BÖLÜM: HUKUKİ HAYAT	82
A. Tarsus'taki Müslim – Gayrimüslim İlişkileri.....	83
B. Tarsus'taki Gayrimüslimlerin Kendi aralarındaki Hukuki Münasebetleri.....	90
C. Şahitlik.....	91
D. Vekâlet	95
V. BÖLÜM: DİNİ HAYAT	97
A. Din Ve Dini Yapılanma.....	97
B. İbadethaneler.....	98
C. İhtida.....	104
VI. EĞİTİM VE KÜLTÜR	106
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	113
EKLER	124

TABLolar VE ÇİZİMLER ÇİZELGESİ

A. TABLOLAR:

TABLO I: Tarsus Şer'iyeye Sicilleri Tablosu.....	4
TABLO II: Belge Çeşidi Tablosu.....	5
TABLO III: 1868'de Tarsus Sancağının Nüfus Dağılımı.....	21
TABLO IV: 1885 – 1914 Döneminde Tarsus Kazasının Nüfus Dağılımı.....	21
TABLO V: 1890'da Tarsus Kazasının Nüfus Dağılımı.....	21
TABLO VI: 1893 Yılında Tarsus Kazasındaki Kadın ve Erkek Nüfusunun Dini Durumu.....	22
TABLO VII: 1900 Yılında Tarsus Kazasının Nüfus Dağılımı.....	22
TABLO VIII: Tarsus Sancağının Genel Nüfusu.....	23
TABLO IX: Tarsus Sancağında Hane (H) ve Mücerredler (M).....	24
TABLO X: İsim Tablosu (Erkek).....	26
TABLO XI: İsim Tablosu (Kadın).....	32
TABLO XII: Mahalle Tablosu.....	41
TABLO XIII: Çocuk Sayısı.....	59
TABLO XIV: Tarsus Gayrimüslimlerinin Aslen Nerden Geldikleri.....	65
TABLO XV: Meslek tablosu.....	67

TABLO XVI: Terekelere Göre Gayrimüslimlerin Mal Varlığı (Nakit Olarak)....	69
TABLO XVII: Terekelere Göre Gayrimüslim Kadın Mal Varlığı (Nakit).....	70
TABLO XVIII: Alacaklı – Borçlu.....	73
TABLO XIX: Mülk Satışları.....	77
TABLO XX: Davacı -Davalı Tablosu.....	84
TABLO XXI: Davalardaki Karar Tablosu.....	86
TABLO XXII: Şahit Sayısı.....	93
TABLO XXIII: Vekil Tablosu.....	96

B. GRAFİKLER:

GRAFİK I: Mahalle.....	42
GRAFİK II: Çocuk Cinsiyet Dağılımı.....	60
GRAFİK III: Çocuk Sayısı.....	60
GRAFİK IV: Davalı- Davacı.....	86
GRAFİK V: Davalarda Haklılık Oranı.....	87
GRAFİK VI: Şahit Oranı.....	94

C. RESİMLER

RESİM I: Tarsus Evi 1.....	45
RESİM II: Tarsus Evi 2.....	46
RESİM III: Ev eşyası.....	50

RESİM IV: St. Paul Kilisesi.....	100
RESİM V: St. Paul Kilisesi'nden.....	101
RESİM VI: Ortodoks Rum Kilisesi.....	102
RESİM VII: Tarsus Amerikan Koleji.....	109

ÖNSÖZ

Yaklaşık olarak 600 yüzyıl geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti'nde, ilgi çeken en önemli konulardan biri şüphesiz ki, böylesine geniş bir coğrafyada yaşayan farklı dinden ya da ırktan insanların tek bir yönetim altında nasıl olup da birleştikleri, ne şekilde yaşadıkları, birbiriyle olan ilişkileri ve devletin bu kadar farklı unsuru nasıl bir orta nokta da birleştirerek, tüm bu unsurlara nasıl davrandığıdır.

Bilinen bir gerçek var ki, o da Osmanlı Devleti'nde egemen unsur Müslüman Türkler idi. Bu durumda egemen unsurun diğer gruplara nasıl davrandığı ve birbirleriyle olan ilişkileri daha ön plana çıkmaktadır. İşte biz de bu ilgi çerçevesinde konumuzu belirleyerek yola çıktık. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin durumunu incelemek çok uzun bir çalışmayı gerektireceğinden dolayı evrenimizi daraltarak Tarsus'taki Gayrimüslimleri işledik. Araştırmamızın yukarıdaki bu merakımıza ışık tutacağını umarak siz okuyucularımıza sunduk.

“Tüm bu çalışmamız sırasında bizlerden yardımını esirgemeyen başta tez danışmanım olan Prof. Dr. Saim SAVAŞ olmak üzere, bölüm başkanımız Prof. Dr. Hasan YÜKSEL, hocalarımız; Prof. Dr. Ömer DEMİREL, Doç. Dr. Adnan GÜRBÜZ, Doç. Dr. Galip EKEN, Doç. Dr. Adem IŞIK'a, Projemiz çerçevesinde maddi açıdan tezimizi destekleyen CÜBAP'a, konularımızın benzerlik gösterdiği ve sürekli olarak yardımlaştığım arkadaşlarım; Serap BOZPOLAT, Hülya AKBULUT ve Sonay KEKEÇOĞLU'na, Şafak DÜZGÜN'e teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Age: Adı Geçen Eser

Agm: Adı Geçen Makale

Agt: Adı Geçen Tez

b. : Bin (Oğlu)

Bkz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

İA: İslam Ansiklopedisi

JESHO: Journal Of The Economic And Social History Of The Orient

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi

S.Ü: Selçuk Üniversitesi

TDVİA, (DVİA): Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TŞS: Tarsus Şer'ıye Sicilleri

ÜNV.: Üniversitesi

v.: Veled

Yay. : Yayınlayan

GİRİŞ

A- KONU VE KAYNAKLAR

Araştırma konumuz olan “Şer’iye Sicillerine göre Tarsus’ta Gayrimüslimler”i seçmemizdeki amaç özellikle Osmanlı Devleti döneminde gayrimüslimlerin yaşayışları, Osmanlı Devleti’nin onlara yaklaşımlarını bilimsel bir şekilde ortaya koyarak, sık sık bahsedilen Osmanlı barışının ne şekilde olduğunu ve Tarsus örneği ile bu konuya ışık tutmaktır.

Osmanlı Devleti yüzyıllarca hükmettiği topraklarda farklı din, dil, ırk ve kültürlerden olan insanları bünyesinde barındırmış ve barış içinde yaşatmayı başarmıştır. Bunu yaparken de askeri tedbirler değil karşılıklı anlaşma ve saygı yoluna başvurmuştur. Osmanlı Devleti’nin bu yönüyle adeta bir “Milletler Federasyonu” gibi olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Gayrimüslim grupları inanış ve ibadetlerinde özgür bırakmış yani yaşayışlarına kimliklerine karışmamış onları asimile etmemiştir. Bu nedenle yüzyıllarca hükmettiği topraklarda bugün bile gayrimüslimler kimliklerini kaybetmemiştir. Devlet sınırları içindeki her milleti kendi tebaası olarak görmüştür. Görünüşte sınırlamalar getirilmişse de bu sınırlamaların çoğu lafta kalmış uygulanmamıştır.¹

Osmanlı Devleti İslam hukukuna dayalı bir anlayışına sahip olduğu için, bünyesindeki toplulukları sınıflandırırken yine İslam hukukundan faydalanmıştır. Buna göre toplum “Müslim” ve “Gayrimüslim” olarak ikiye ayrılmıştır. Bu sınıflamaya göre gayrimüslimlerin farklı statülere sahip olacakları muhakkaktır.

Böyle bir Sosyo-kültürel yapıyı incelemek şüphesiz son derece önemli bir konudur. Buna rağmen yakın zamana kadar Osmanlı’da gayrimüslimler hakkında bilgi verebilecek çalışmalara rastlamak nadirattandır. Bu konuda yapılan çalışmalar genellikle yakın tarihimizde Ermeni, Rum milletleri ile Türkiye arasında yaşanan sorunlar nedeniyle gündeme gelmiştir. Yavuz Ercan’ın da belirttiği gibi Ermeni soykırım iddiaları, Türk – Yunan anlaşmazlığı, Kıbrıs sorunu, Ege kıta sahanlığı,

---

¹ Bilal ERYILMAZ, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, 1996, 12

Batı Trakya sorunu gibi durumlar nedeniyle bu konu yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisini çekmiştir.² Bu doğrultuda sorunların araştırılması gayesiyle sözü edilen milletlerin kökeni ve Osmanlı Devleti içindeki durumları irdelenmeye başlanmıştır. Yapılan çalışmalarda en çok üzerinde durulan konular Müslüman olmayanların Osmanlı Devleti içindeki sosyal, ekonomik, kültürel, dini hakları ve Osmanlı'nın onlara yaptığı muamele gibi konular olmuştur.

Çalışmamızda gayrimüslimler ele alındığından dolayı Osmanlı öncesindeki durum, İslam dininin gayrimüslimlere yaklaşımı, İslam'ın gayrimüslimlerle ilk karşılaşması, Anadolu'da Osmanlı Devleti öncesindeki siyasi yapının gayrimüslimlere yaklaşımları da Osmanlı dönemini daha iyi anlayabilmemiz için incelenmiş ve çalışmamıza yansıtılmıştır. Böylesi daha doğru olacağından dolayı ancak bundan sonra Osmanlı dönemindeki millet sistemi incelenmiştir. Yine konumuz Tarsus'la sınırlanmış olmasından dolayı Tarsus şehrinin tarihine değinilmiştir. Konuyla ilgili terimler de çalışmamız içerisinde mevcuttur. Ancak bundan sonra birincil kaynaklara dayalı olarak "Tarsus'ta Gayrimüslimler" konusu işlenmiştir.

Çalışmamızı yaparken konuyla ilgili araştırmacıların başında gelen Bilal Eryılmaz, Yavuz Ercan, Gülnihal Bozkurt, İlber Ortaylı gibi tarihçilerin eserlerinden, çeşitli makale ve tezlerden yararlanılmıştır. Bunlar bibliyografya bölümünde yer almıştır.

"Şer'iyye sicillerine göre Tarsus'ta Gayrimüslimler" adlı çalışmamızda dikkat çekici olan Osmanlı döneminde gayrimüslimler konusunu şehir bazında, Osmanlı tarihinin ana kaynağı durumunda bulunan Şer'iyye sicilleri kullanılarak özelden genele doğru ele alınmıştır. Özellikle Şer'iyye sicillerinin temel alınmasının nedeni bu tür belgelerdeki sosyal, ekonomik, dini vb. bilgilerin kesin olması, aynı anda bu konuların hepsi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayabilmesi ve tüm bu konularda yorum yapabilmemizi sağlamasından dolayıdır. Merkez olarak Tarsus'un seçilmesinin nedeni merkezi yönetimden yani payitahttan uzak olması, taşradaki

---

² Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları**, Ankara 2001, 51

yönetiminin nasıl olduğu hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlamakla birlikte ticaret yolu üzerinde olması bakımından önemli bir merkez olması, yine Katolik, Ortodoks ve Marunî kiliselerinin burada bulunması dikkatimizi çeken nedenler olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin en önemli yargı organı olan şer'i mahkemelerde, devletin çeşitli devirlerindeki hukuki, iktisadi, dini, askeri ve idari müesseseleri ile ilgili bilgileri veren her türden kayıt, şer'iyeye sicilleri dediğimiz defterlerde tutulmuştur. Kadıların devlet merkezi ile yapmış oldukları yazışmalar, halkın şikâyet ve dilekleri, ferman ve hükümleri, beratlar, buyrukları, hüccetleri ve daha birçok belge çeşidini içeren kadı sicilleri, Osmanlı tarihinin kaynakları arasında birinci derecede öneme sahip olduğu gibi şehir tarihi araştırmaları içinde mühim bir kaynak niteliğindedir.³

Tez çalışmamız 1110 – 1309 yılları arasındaki 16 adet Tarsus şer'iyeye sicillerine dayalı olarak oluşturulmuştur. Şer'iyeye sicil kayıtlarına Ankara'da Milli kütüphane'nin mikrofilm bölümünde ulaşılarak çoğaltıldıktan sonra transkripsiyonu yapılmış, kayıtlar konu özelliğine göre sınıflandırılmış, tablolar halinde döküm yapıldıktan sonra değerlendirmesi yapılmıştır. Bu tarihler arasında 33 adet şer'iyeye sicil defteri bulunup bu defterlerde gayrimüslimlere ait 78 kayda rastlanmıştır.

---

³ Ahmet Akgündüz, **Şer'iyeye Sicilleri ve Toplu Kataloğu**, I, İstanbul 1988, s.11; M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, III, İstanbul 1983, 343

TABLO I

TARSUS ŞER'İYYE SİCİLLERİ TABLOSU			
SAYI	NO	TARİH	SAYFA
1	284	1110-1300	328
2	285	1249-1250	92
3	286	1221-1226	260
4	287	1240-1244	128
5	288	1241-1246	260
6	289	1253-1260	358
7	290	1266-1268	---
8	291	1263-1269	362
9	292	1259-1263	270
10	293	1264-1266	172
11	294	1269-1271	220
12	295	1271-1274	256
13	296	1273-1274	164
14	297	1274-1277	450
15	298	1277-1278	192
16	299	1278-1280	148

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler için kayıtlarda erkekler için “zimmî”, kadınlar için “zimmîye” ya da “nasraniye” kelimeleri kullanılmış ve çocuklarından bahsederken “veled”, “veledet”. Nadiren de olsa Müslümanlar için kullanılan “bint” ve “binti” kelimeleri kullanılmıştır. Ölüler içinse “hâlik (helak olmak)”, “mürd (gebermek)” ve hatta Müslümanlar için kullanılan “fevt”⁴ olmak deyimi de kullanılmıştır. Burada mürd kelimesinin gayrimüslimlere karşı tüm hoşgörüyeye rağmen yine de bir küçük düşürmenin söz konusu olmakla birlikte, aynı zaman da bu kelimelerin kullanımının insiyatife bağlı olduğunu görmektedir. Bunu mürd ve fevt gibi anlam olarak paralel ancak manevi olarak zıtlık içeren kelimelerin kullanılmasından anlıyoruz.

Gayrimüslimler için kullanılan bu özel kelimeler sicilleri tararken bizlere ipucu oluşturmuş ve kayıtların gayrimüslimlere ait olduğunu kolaylıkla anlamamızı sağlamıştır.

Tarsus şer'îye sicillerini incelerken karşılaştığımız zorluklardan biri sicil defterlerindeki sayfaların sayfa numaralarının olmayışı ya da birden fazla sayfa

⁴ TŞS, 295-118-177

numarasının olmasıdır. Bu nedenden dolayı bilinmeyen sayfa ya da belge numaraları dipnotlarda soru işareti (?), tablolarda ise tire (-) olarak kaydedilmiştir.

İncelenen gayrimüslimlere ait belgelerde muhteva bakımından ağırlıklı olarak borç- alacak, mülk satışı, veraset, tereke, kayıp mal bildirimini gibi konulara rastlanmıştır.

TABLO II

BELGE ÇEŞİTİ TABLOSU

		DAVA KAYDI SAYISI
ÖZEL HUKUK	AİLE	1
	MİRAS (TEREKE)	27
	EŞYA	7
	KAYIP MAL (HAYVAN)	4
	BORÇLAR	17
	İHTİDA	4
	TİCARET	5
KAMU HUKUKU	CEZA	3

Belgelerdeki davalı ya da davacı gayrimüslimlerin büyük bir kısmının Ermeni mahallesinde ikamet ettiği görülmüştür.

Tüm bunlara dayanarak değerlendirme bölümümüzde gayrimüslimlerin yaşayışları, sosyo-ekonomik hayatları, ikamet yerleri, ibadetleri, dava sonuçları hakkında bilgi sunulmuştur.

Kadın ve erkek isimleri, gayrimüslimlerin yaşadıkları mahalle, meslek, alacak – verecek, ev, mülk satışı, şahitler, çocuk sayıları, vekil tabloları yapılarak çalışmamıza eklenmiş, bibliyografya bölümünde yararlanılan kaynaklar yazılarak, sözlük bölümü oluşturulmuştur.

B- İSLAM HUKUKUNDA GAYRİMÜSLİMLER

Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki hukuki münasebetlerin başlangıcı 622 yılında Hz. Muhammed'in Medine'ye göç etmesi (Hicret) ve buradaki Yahudi topluluğu ile temasa geçilmesiyle başlamıştır⁵. Münasebetlerin bu noktada başlamasıyla birlikte İslam hukukçuları, insan topluluklarını esas itibariyle “Müslümanlar” ve “Gayrimüslimler” olarak ikiye ayırmışlardır. Gayrimüslimler de kendi içlerinde din ve inanışlarına göre “ehl-i kitap olanlar” ve “ehl-i kitap olmayanlar” şeklinde sınıflandırılmıştır. Kendilerine semavi bir kitap gönderilmiş bulunan Yahudi ve Hıristiyanlar, ehl-i kitap; bu grubun dışında kalan, yani kendine semavi bir kitap gönderilmemiş olan topluluklar ise ehl-i kitap olmayanlar diye nitelendirilmiştir⁶.

Ehl-i kitap olan gayrimüslim tebaaya zimmî denmiştir. Zimmî; zimmet kavramından gelmektedir ve bu kavram ahit, teminat ve güvenlik anlamına gelir. Gayrimüslim tebaaya “zimmet ehli” denilmesinin nedeni İslam devletinin himayesinde güvenlik ve huzur içinde yaşamalarını temin eden anlaşmaya (ahde) sahip olmalarındandır. Bu anlaşma onlara, çağımızda bir devletin vatandaşlarına verdiği siyasi tabiiyete benzer bir statü kazandırır.⁷ Gayrimüslimlerin bu haklardan faydalanabilmeleri, yapmış oldukları zimmet anlaşmasına hükümlerine uymaları ve

---

⁵ Önder KAYA, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, İstanbul, 2004, 13

⁶ Bilal ERYILMAZ, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, 1996, 19

⁷ ERYILMAZ, *age*, 20; Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara 1990, 6

her şeyden önce bu anlaşmanın en önemli maddesi olan cizyeyi⁸ muntazaman ödemelerine bağlıdır⁹.

Bu sınıflamaya göre, gayrimüslimlerin farklı statülere sahip olacakları muhakkaktır.¹⁰ Ancak bu zannedileceği gibi katı olmayacaktır. Bunu Hz. Muhammed'in kurduğu Medine şehir devletinin anayasası sayabileceğimiz ilk yazılı metinde, hukuki olarak Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapılmamış¹¹ olmasından anlıyoruz. Bu ilk yazılı metinde, Yahudiler ve Müslümanlar bir topluluk kabul edilmiş ve "Yahudilerin dinleri kendilerine, Müslümanların dinleri kendilerinedir" maddesi yer almıştır. Ancak bu metinde, üzerinde ihtilaf edilecek konularda Allah'ın ve Hz. Muhammed'in hakem olarak tayin edileceği maddesinin konulması,¹² Müslümanların üstünlüğünü ifade etmekte olduğunu söyleyebiliriz.¹³

Bu çerçevede zimmîlerin İslam devleti içinde hakları ve yükümlülükleri mevcuttur. Bunlara kısaca değinmekte fayda görüyoruz.

Gayrimüslimlerin sahip olduğu hakların başında İslam devletinin himayesinden yararlanma hakkı gelir. İslam devleti, gayrimüslim tebaanın mal ve canlarını, Müslümanları gibi korumakla yükümlüdür ve hatta bu hususta savaş dahi yapılacaktır. Bir diğer önemli hakları ve en önemlisi inanç, ibadet ve eğitim hürriyetleridir. Zimmîler, kendi inançlarına göre yaşama ve eğitim yapma hakkına sahip kılınmışlardır.¹⁴

---

⁸ Cizye, Gayrimüslim halk içinde belli şartları taşıyan kişilerden, kişi başına alınan vergiydi. Şartları; belli bir yaşta olmak (14 – 75), hasta, sakat ve işsiz olmamak, ehl-i zimmet olmaktır. Bkz. Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Ankara, 2001, 251

⁹ Ufuk GÜLSOY, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, İstanbul, 2000, 13; Gülnihal BOZKURT, **Alman ve İngiliz Belgeleri'nin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının Hukuki Durumu: 1839 – 1914**, TTK, Ankara 1989, 8

¹⁰ ERYILMAZ, **age**, 19

¹¹ Salih TUĞ, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Ankara 1963, 34

¹² Muhammed HAMİDULLAH, **İslam Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, 222

¹³ Ahmet Hikmet EROĞLU, **Osmanlı Devletinde Yahudiler**, Andaç Yay., Ankara, 2003, 4

¹⁴ ERYILMAZ, **age**, 20

Zimmîler özel hukuk alanında, kendi aralarında mensup buldukları din ve toplulukların sosyal hayata ait kurallarına, kamu hukuku alanında ise İslam hukukunun Müslüman olmayanlara ilişkin kurallarına tabi idiler.¹⁵

İslam hukukçuları, zimmîlerin kamu hizmetinde çalıştırılmalarında bir sakınca görmemişlerdir. Ancak gayrimüslimler, devlet başkanlığı, ordu komutanlığı ve hâkimlik gibi, doğrudan doğruya egemenlikle ilgili üst düzeydeki görevlere seçilmemekte ya da atanamamaktadır.¹⁶ Bununla birlikte gayrimüslimlerin çalışma, diledikleri yerde ikamet etme, seyahat etme ve toplanma hürriyetleri vardır.

Gayrimüslim tebaaya tanınan bu hakların yanında, onlardan istenen en önemli şey yılda kişi başına belirli bir miktarda cizye vermeleridir. Bir başka vergi de Müslümanlardan alınan 1/10 oranındaki tarım vergisi olan öşre denk gelen haraç adı altında bir arazi vergisidir.¹⁷

Özel hukuk alanında gayrimüslim topluluklara bazı kısıtlayıcı müeyyideler getirildiği de görülmektedir. Örneğin; Müslüman kadınların zimmî erkeklerle evlenmemesi, zimmîlerin ata binmemesi, evlerin Müslüman evlerinden yüksek olmaması, Müslüman ve gayrimüslimlerin giyim-kuşamda birbirlerine benzememesi, Ramazanda göstererek yiyip- içmemeleri, Müslüman mabetleri etrafında yerleşmemeleri, haç ve domuz göstermemeleri, Müslümanlara şarap ticareti yapmamaları, umuma açık yerlerde şarap içmemeleri, çan çalmamaları gibi.¹⁸

İslam hukukunda gayrimüslimlerin statüleri hakkında belirtilen bu açıklamaların ışığında İslam dininin gayrimüslimlere oldukça ılımlı yaklaştığını ve İslam devletlerinin de bu tavrı benimsediğini görüyoruz.

---

¹⁵ KAYA, *age*, 15; Ali AKTAN, “Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri’deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu, III. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 2000, 8

¹⁶ Abdülkadir ŞENER, “İslam Hukukunda Gayr-i Müslimler”, **Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu Tebliğler ve Panel Konuşmaları**, İzmir 1983, 44; Yusuf El KARDAVİ, **Müslümanlar Gayrimüslimlere Nasıl Davrandı?**, İhya yay. İstanbul, 1985–40

¹⁷ ERYILMAZ, *age*, 23-24

¹⁸ BOZKURT, *age*, 8

Osmanlı'da da bu uygulamaların, zaman zaman kanunlarda değişiklik olmasına rağmen devam ettiğini ve birçok kanunun sadece yazıda kalarak hayata geçirilmediğini de görüyoruz.

C- OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİMLERİN DURUMU

Osmanlı sistemi içinde “millet” tabiri Arapçadaki anlamı ile bir topluluğu karşılayan bir terimdir. Bu terim kimi zaman geniş bir cemaati olduğu gibi ifade etmekte, kimi zaman bir dille konuşan grubu ifade etmekte, kimi zaman ise bir ibadethanede ibadet eden aynı inançtakileri ifade etmektedir. Buna paralel etnik köken, dil ve ibadethanelerin ortaklığı kimi zaman birebir örtüşmekte, kimi zaman da aynı etnikten oldukları halde aynı millet sayılmamaktadırlar.¹⁹

Kendi içlerinde önemli bir özeliğe sahip cemaatler, devletin küçük bir modeli olarak yapılanmıştır. İşte bu cemaatsel yapının temel direği millet sistemidir. Osmanlı'da klasik anlamda millet kavramı, dini ve sosyal topluluğu ve bunların idari dini yapısını ifade eder. Batılı düşünürler bu yapıyı millet sistemi olarak kavramlaştırmışlardır. Millet sistemi esas itibarıyla İslam'daki zimmî hukukuna dayanır.²⁰

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde birçok millet yüzyıllarca birlikte ve barış içinde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki millet sistemini ve devletin gayrimüslim politikasını anlamının en iyi yolu şüphesiz aynı coğrafyadaki gayrimüslimlerin önceki yaşayışlarına ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasındaki durumlarına göz atmak ve ancak ondan sonra Osmanlı'nın millet sistemini anlamaya çalışmaktır.

Bu çerçevede Osmanlı öncesinde Anadolu'ya göz atacağız.

Anadolu'ya düzenledikleri ilk akınlardan itibaren Doğu Anadolu'da Ermenilerle karşılaşan Selçuklu Türkleri Ermenilerce ılımlı bir şekilde karşılanmıştır.

---

¹⁹ Nuri ADIYEKE, “Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair” **Osmanlı, IV**, Ankara 1999, 255

²⁰ Halil CİN, Gül AKYILMAZ, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya 2003, 175–178

Ermenilerin bu tutumlarının nedenlerinden biri Romen Diogenes önderliğinde Bizans'ın Ermeniler üzerindeki Ortodokslaştırma çalışmalarıdır. Bu durum Ermenilerin Türk akınlarını desteklemesine sebep olmuştur. Akınlar sonucunda bölgeye hâkim olan Selçuklu Türkleriyle Ermeniler yakın ilişkiler kurmuş ve birlikte yaşama becerilerini geliştirmiştir. Selçukluların kilise yapımına izin vermeleri, Ermenilerin çan çalma yasağına uymamaları, Hıristiyan kadınlarla evlenmenin yaygınlaşması ve Ermenilerin devlet görevlerine getirilmeleri bu yakınlaşmanın derecesini ortaya koymaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da iyi ilişkiler devam etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve bölgedeki Moğol hâkimiyetinin zayıflaması üzerine Anadolu'daki siyasi birlik ve bütünlük parçalandığından Anadolu'da sayıları 20'ye yaklaşan Beylikler Dönemi başlamıştır. Bu dönemde de gayrimüslimler için farklı ve olumsuz bir durumun meydana geldiği söylenemez. Başlangıçta Anadolu Beylikleri'nden biri olan Osmanlı Beyliği'nde de bu durumun farklı olmadığını düşünmek yanlış olmayacaktır.²¹

Osmanlı Devleti'nde kuruluşun itibaren Müslüman ile gayrimüslimler iç içe yaşamışlardır. Ancak bu dönemde devlet ile gayrimüslim reaya arasındaki ilişkiler hukuki bir zemine oturtulmamıştır.²² Hukuki düzenlemeler Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet bundan önce fonksiyonunu büyük ölçüde yitirmiş olan Ortodoks kilisesini ihya etmekle işe başlamıştır. İstanbul'un fethinden önce patriksiz kalan Ortodoks kilisesinin başına Rumların isteği üzerine Georgios Scholarrious'u "Gennadios" unvanıyla reis tayin etmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Gennadios'u saraya davet ederek onun için bir ziyafet düzenleyerek asa ve taç vererek "Cenab-ı Hak sizi korusun... seleflerinizin her husustaki haklarına ve imtiyazlarına malik olunuz." demiştir.²³ Fatih Sultan Mehmet, Rum, Yahudi ve Ermenilere, yani devletin dini anlamda tanımlanmış topluluklarına, sırasıyla o zaman hüküm süren Yunan Ortodoks kilisesinin patriği Gennadios Sahalarias, başhaham Moses Capsali ve Ermeni kilisesinin piskoposu Joachim vasıtasıyla özerklik bahşetmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'nın zimmîler ile ilgili getirdiği en önemli yenilik

²¹ KAYA, *age*, 23–25; Ziya KAZICI, "Osmanlılarda Hoşgörü", *Türkler*, X, Ankara, 2002, 224; ERYILMAZ, *age*, 240

²² İlber ORTAYLI, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi", *Türkler*, X, Ankara 2002, 216

²³ J. Von HAMMER, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I.*, İlgü Kültür Yay., İstanbul 2007, 124

“millet sistemi” denilen yapı içinde gayrimüslim teb’aya özel bir konum sağlamış ve adeta bu grupların her birinin kendi içinde kapalı kopartmanlar şeklinde örgütlenmesine sebep olmuştur.²⁴ Her milletin başında, o cemaatin seçtiği ve Osmanlı Devleti’nin bir beratla onayladığı dini bir şef bulunmuştur. Yüzyıllarca içerikleri değişmeyen bu beratlarda şefin dini ve hukuki yetkileri belirtilmiştir. Dini liderler cemaatleriyle ilgili bütün işlerden dolayı hükümete karşı sorumlu sayılmışlar, devletle cemaatleri arasında aracı ve temsilci görevi yürütmüşlerdir.

İslam anlayışında din, kişilerin birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarını da içerdiğinden din ve vicdan hürriyetinin bir uzantısı olarak zimmîlere kendi haklarını uygulama imkânı tanımıştır. Bu anlayış sonucunda özellikle dini kuralların yakın etkisi altında bulunan şahıs, aile ve miras hukuku alanlarında gayrimüslimlere kendi hukuk kurallarının yine kendi mahkemelerince uygulanma imkânı getirilmiştir ve böylelikle ortaya cemaat mahkemeleri çıkmıştır. Öte yandan gayrimüslimler dilerlerse İslam mahkemelerine (şer’i mahkeme) başvurma hakkına da sahiptirler ki bu durumda kendilerine İslam hukuku hükümleri uygulanmıştır.²⁵

Osmanlı Devleti’nde, gayrimüslimlerin aile ile ilgili meselelerinde onların kendi ruhani reisleri yetkili kılınmıştır²⁶ ve zimmîlerin ilişkileri kendi dini ve sosyal kurallarına göre düzenlenmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi aile ile ilgili davalarda da istedikleri takdirde şer’i mahkemelere başvurabilirlerdi ki bunun örneklerine sıkça rastlanılmıştır²⁷. Zimmî kadınların Müslüman erkeklerle evlenmelerine izin veriliyor ve bu evlilikten doğan çocuklar Müslüman oluyordu. Buna karşılık, zimmî erkekler, Müslüman kadınlarla evlenemiyordu²⁸. İslam hukukunun miras konusunda getirdiği kısıtlamalardan en önemlisi din ayrılığının miras engeli olarak kabul edilmiş ve bunun sonucunda zimmîlerle Müslümanlar birbirlerine mirasçı olamamıştır. Bu sebeple ehl-i kitap bir kadınla evli olan Müslüman erkek ile karısı arasında mirasçılık ilişkisi kurulamamıştır. Yine bu evlilikten doğan çocukların anneleri ile miras bağları

---

²⁴ CİN, **age**, 177

²⁵ CİN, AKYILMAZ, **age**, 178; ERYILMAZ, **age**, 44; BOZKURT, **age**, 17; ERCAN, **age**, 224; ORTAYLI, **agm**, 217

²⁶ EROĞLU, **agm**, 15

²⁷ CİN, AKYILMAZ, **age**, 186

²⁸ EROĞLU, **agm**, 16

kurulmamıştır. Usul hukuku açısından baktığımızda zimmîlerin kendi aralarındaki davalarına cemaat mahkemelerine götürme haklarının bulunduğunu biliyoruz. Ancak taraflardan biri Müslüman'sa davaya mutlaka şer'i mahkemede bakılmıştır. Zimmîler şer'i mahkemelerde davalı ve davacı olabilmiş ve hatta herhangi bir sınırlama olmadan Divan-ı Hümayun'a başvurabilmişlerdir.²⁹

Usul hukuku açısından gayrimüslimlere getirilen en önemli kısıtlama Müslümanlara karşı gayrimüslimlerin şahitliğinin kabul edilmemesidir. Eğer bir davada taraflardan biri Müslüman'sa şahitlerin de Müslüman olması gerekir. İki tarafta zimmî ise şahitlikte bir problem yoktur. Ceza hukukunda Müslüman'la gayrimüslim arasında fark olmayıp aynı suçlar aynı cezaları gerektirirdi. Örneğin kısas ve diyet gibi cezalar her durumda iki taraf için de geçerliydi. Borçlar ve ticaret hukuku, ceza hukuku ve vergi hukuku alanlarına baktığımızda zimmîlere İslam hukukunun tatbik edildiğini görüyoruz. Bunun yanında zimmîlerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerde İslam hukuku kurallarına bağlı olma zorunluluğu yoktu. Örneğin içki, domuz ticareti yapabilirler ancak bunları Müslümanlarla yapamazlardı. Kamu hukuku alanında İslam hukuk kurallarının hepsi geçerli olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle Ermeniler, son zamanlarda önemli devlet görevlerinde de bulunmuşlardır; bunun yanı sıra dinlerini değiştirmek suretiyle birçok gayrimüslimin devletin çeşitli alanlarında görev yaptığı da bilinmektedir.³⁰

Gayrimüslimlerin çeşitli alanlarda uyması gereken kurallar ve kısıtlamalarda olduğundan bahsetmiştik. Bu kısıtlamalar Osmanlı döneminde de olmuş ama birçoğu yazıda kalmış uygulamaya geçilmemiştir. Bununla birlikte uygulanan kısıtlamalarda mevcuttur. Bunlardan ilki giyim- kuşam alanındadır. Zimmîlerin Müslüman'a benzer kıyafetler giymeleri yasaktır. Aynı zamanda Müslümanlarında zimmîler gibi giyinmeleri yasaktır. Ancak Osmanlı Devleti'nde hâkim unsur Müslümanlar olduğu için, Müslümanlar zimmîlerin giyimlerine özenmemiş, bundan dolayı da onları ikaz edecek fermanlar yayınlanmamıştır.³¹ İkametgâh konusunda da gayrimüslimlerin

---

²⁹ CİN, AKYILMAZ, *age*, 181

³⁰ CİN, AKYILMAZ, *age*, 178; ERYILMAZ, *age*, 44; BOZKURT, *age*, 17; ERCAN, *age*, 224; ORTAYLI, *agm*, 217

³¹ EROĞLU, *age*, 12

sadece Müslümanların ibadet yerleri yakınında oturmaları yasaklanmış, onun dışında ikamet yerlerine karışılmamış, Müslümanlarla iç içe yaşayabilmişlerdir. Ancak bununla beraber şehirlerde yalnız gayrimüslimlerin oturduğu mahalleler de mevcuttur. Bunun nedenini ise aynı dili konuşan, aynı ibadetgâha giden ya da aynı ırktaki kişilerin birlikte yaşama isteği olmalıdır.³²

Anlaşılabacağı gibi birçok milleti bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti bu yönüyle adeta bir cihan devleti özelliği taşımaktadır. Bu milletlerin yüzyıllarca birlikte sorunsuz yaşamaları Osmanlı barışını ortaya koymaktadır. Bu barışın altında yatan neden karşılıklı saygı çerçevesi içinde bir yönetim anlayışıdır. Unutulmamalıdır ki uygulanan kısıtlamaların birçoğu (giyim – kuşam gibi) sadece Osmanlı’da değil Avrupa’da da farklı etnik gruplara uygulanmıştır. Osmanlı kendi bünyesindeki hiçbir milleti asimile etmeye çalışmamış aksine din, ibadet ve ırk alanlarında onları özgür bırakmıştır. Yüzyıllarca hükmettiği topraklarda hala insanların kendi kimliklerinden bir şey kaybetmemeleri bunun kanıtı olmuştur. Bununla beraber birçok Avrupa ülkesi gittikleri yerlerdeki milletleri asimile ederek onları sömürmüştür. Osmanlı’daki millet sistemini ve Osmanlı’nın gayrimüslim politikasını anlamak için bu küçük örneğe bakmanın yeterli olacağına inanıyoruz.

D. ŞEHİR TARİHİNE BAKIŞ

Tarsus, Adana ovasının güneybatısında, deniz seviyesinden 20-24 m. yüksekte ve Mersin’i Adana’ya bağlayan karayolu ve demiryolu üzerinde, vilayet merkezine 27, Adana’ya 42 km uzaklıktadır.³³ XVII. asır ortalarında (1082 h.) Tarsus’tan geçen Evliya Çelebi, şehir ve çevresi hakkında etraflı bilgi verir. Seyyaha göre düz bir ova içinde, denizden bir saat uzakta olan Tarsus kalesi yuvarlak biçimli olup çevresi 5.000 adımdır. Cihannüma’da olduğu gibi, eski kaynaklarda da örneğin İstahri’nin ve Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde, kalenin çift suru olduğu

---

³² CİN, AKYILMAZ, *age*, 178; ERYILMAZ, *age*, 44; BOZKURT, *age*, 17

³³ Besim DARKOT, “Tarsus”, *İ.A.*, İstanbul 1992, 18

kaydedilir.³⁴ Etrafı hendekle çevrili olan kale içinde, üç mahalleye bölünmüş, üstü toprak damlı evler vardı. Şehrin üç kapısı (güneyde; İskele, doğuda; Adana ve kuzeyde; Pağ kapıları) ve şimal köşesinde de 500 adım çevrili bir kaleciği bulunuyordu.³⁵

Tarsus, Anadolu'nun en eski beldelerinden biri olmakla kalmayıp, eskiden beri kurulduğu yeri ve adını da değiştirmeyen bir şehir olmuştur. Şehir tarihe ilk olarak Tarsos adıyla geçmiş, bu ad Latince Tarsus olmuş ve zamanımıza kadar da gelmiştir; bu adın menşei bilinmemekte ise de, Grek aslından gelmediği anlaşılıyor; bazı yazarlar bunun Sami aslından geldiğini düşünüyor; fakat bunun Anadolu tanrılarından Tarku'ya bağlanması da mümkün görülmektedir. Tarsus'u, bir şehir olarak kimin kurduğu da bilinmemekte, sadece çeşitli efsaneler ileri sürülmektedir. İslam ananeleri arasında Tarsus'un, Adem'in oğlu Şit tarafından kurulduğu, kabrinin de burada olduğu efsanesi yer alır. Yazılı kaynaklar arasında yaygın bir rivayete göre de, Tarsus Asurî hükümdarı Sardanapal tarafından kurulmuştur. Yunan ve onlardan naklen Latin tarihçilerinin yazdıklarına göre, Sardanapal'ın Tarsus'un güneybatısında denize yakın bir yerdeki Anchialos'ta (bugünkü Karaduvar köyü yerinde) olduğu ileri sürülen mezarının kitabesinde Tarsos ile Anchialos'un Sardanapal tarafından (1 günde) kurulmuş olduğu yazılmaktadır.³⁶

M.Ö. 1650'li yıllarda Kızvatna Krallığı'nın Tarsus civarında yaşadığı yapılan kazılar sonucu anlaşılmaktadır. M.Ö. XIV. Asırda Kızvatna Krallığı'nın Hitit İmparatorluğu'na katılmasıyla, Tarsus, M.Ö. 1500 yıllarına Hitit İmparatorluğu egemenliği altına girmiştir. Bundan sonra Tarsus'un, Hititlerin oldukça önemli bir şehri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hititler M.Ö. XII. asrın sonlarında batıdan gelen akınların etkisiyle yıkılmış ve yerine birçok krallık kurulmuştur.³⁷

Doğu ve batı sınırları henüz tespit edilemeyen Kue Krallığı'nın güneydeki sınırı Akdeniz'e kadar uzanıyordu. Hititlerin yıkılmasından sonra Kilikya bölgesinin Kuelilerin hâkimiyeti altına girdiği anlaşılmaktadır. Asıl merkezlerinin Silifke

---

³⁴ DARKOT, **agm**, 20–21

³⁵ DARKOT, **agm**, 22

³⁶ DARKOT, **agm**, 18

³⁷ Kasım ENER, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, İstanbul, 1993,41- 49

çevresindeki Timur şehri olduğu ve Tarsus'un da bir ara Kue'ye başkentlik yaptığı bilinmektedir. Tarihleri hakkında fazla bir bilgi sahibi olunmamakla birlikte, Kue Krallığı'nın, Asur eyaletlerinden biri haline getirildiği anlaşılmaktadır. II. Sargon (M.Ö. VIII. asır) devrinde ise Kue doğrudan Asurlar tarafından idare edilmekteydi. Hatta bu tarihlerde Asur Krallığı'nın Tarsus'ta heykelleri dikilmiştir.³⁸

Bu bölge M.Ö. 1612 yılına kadar Asurlular tarafından idare olunmuş ve o tarihte Mısır Firavunlarından VIII. sülalenin V. hükümdarı III. Totemosiz buraları istila etmiş ve doğal olarak bu yerler Asurlardan Mısırlılara geçmiştir. M.Ö. 1015 tarihine kadar Mısırlıların elinde kalmış ve o tarihte tekrar Asur hükümdarı Tarsus'un bulunduğu bölgeyi geri almıştır. Ancak Asur hükümdarının kötü idaresinden dolayı sonra tekrar Mısırlıların eline geçmiştir. Daha sonra ortalama 50'şer yıl arayla Mısırlılar ve Asurlular arasında el değiştirmiştir. M.Ö. IX. Asırda Asurlular mücadeleyi kazanmış ve bölgeyi ele geçirmiştir.³⁹

Asurluların elindeyken devrin İran hükümdarı Keyhüsrev, Mısır Firavunu ile ittifak yaparak Anadolu'nun bu kısmını paylaşmışlardı. Bu kralların ölümüyle oğulları arasında çıkan anlaşmazlık sonucu bölge tamamen İranlıların eline geçmiştir.⁴⁰

Kilikyalılar, bir ara Asurlulara bağlı olarak ve Asurluların yıkılmasıyla da Çukurova'da müstakil bir devlet kurmuşlardır. Böylece Kilikya'da ilk defa yerli bir devlet kurulmuştur. Kilikya'daki Pers egemenliği M.Ö. IV. asrın ortalarına kadar sürmüştür. Bu dönemde Tarsus sikkelerinde Pers Satrapları Tribazos, Parnabazos, Datames, Mazaios'un adları görülmektedir.⁴¹

M.Ö.333 yılında Büyük İskender, Toroslara gelerek Gülek Boğazı'ndan geçmiştir. Buradan Tarsus'a doğru yapılan yürüyüş esnasında kendisine Pers Satrap'ı Arsames'in şehri boşaltmak istediği haberi ulaşmıştır. Fakat daha önce kendisine, halkın, Arsames'in Tarsus'u yağma ve tahrip etmesinden korktukları haberi

---

³⁸ Ahmet AKGÜNDÜZ, **Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf**, İstanbul, 1993, 20

³⁹ AKGÜNDÜZ, **age**, 20-21

⁴⁰ AKGÜNDÜZ, **age**, 21

⁴¹ AKGÜNDÜZ, **age**, 22

verilmiştir. Bunun üzerine İskender, Tarsus'a doğru hareket etmiştir. Arsames hiçbir şey yapmaya fırsat bulamadan Tarsus'u terk edince şehir savaş yapılmadan teslim alınmıştır. İran ordusunun İssos (Dört Yol) da toplandığını duyan İskender, buraya gelerek III. Darius ile İssos savaşını yapmıştır. Darius yenilerek kaçmış ve Tarsus Satrap'ı öldürülmüştür. Tarsus valiliğine İskender'in muhafızı Balakirroş atanmıştır. Bu savaştan sonra Tarsus, Makedonyalıların Kilikya'daki merkezi haline getirilmiştir.⁴² İskender'in Hindistan dönüşü Babil'de vefat etmesi üzerine kumandanları, Büyük İskender'in ülkesini paylaşmıştır. Bu paylaşımında Tarsus, Büyük İskender'in seraskeri Selefkos'a düşmüştür. Böylece bu bölgede Selekiler devri başlamıştır.⁴³

Selekiler döneminde Akdeniz kıyılarında ticaret bakımından Kilikya, önemli bir bölge olarak göze çarpmaktadır. Tarsus, İskenderiye'den sonra en önemli ilim ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Zaten Selekiler'in ticaret ve ilme önem verdiği bilinmektedir.⁴⁴

Makedonya Krallığı ortadan kalktıktan sonra Roma'da, Anadolu'ya ve Doğu Akdeniz'e doğru yayılma isteği başlamıştır. Akdeniz'de üstünlük kurmaya çalışan Romalılar, Kilikya kıyılarına üst üste yaptıkları akınlarla bu bölgeyi kontrolleri altına almayı başarmışlar ve bölgeyi bir Roma eyaleti haline getirmişlerdir (M.Ö. 51- 50).⁴⁵ Roma hâkimiyeti altında kaldığı yaklaşık 3 asırda hiç el değiştirmemiştir. Bu nedenle Roma hâkimiyetinde geçen bu dönemde inkişaf ve terakkinin olması normaldir. M.S. 395 yılında Roma'nın ikiye ayrılmasıyla Tarsus, Doğu Roma yani Bizans'ın sınırları içinde kalmış ve bundan sonra Müslümanların Anadolu'ya gelişlerine kadar Tarsus, Bizanslıların hâkimiyeti altında kalmıştır.⁴⁶

625 yılında, Hz. Ömer zamanında, İslam orduları Tarsus yakınlarına kadar gelmiştir. Daha sonra 638 yılında, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında, Ubeyde B. Kays'ın kumandanlığında Kıbrıs fethedilmiştir. İbni Kays'ın ordusu Kıbrıs'ı

---

⁴² AKGÜNDÜZ, **age**, 23

⁴³ AKGÜNDÜZ, **age**, 23

⁴⁴ Mübeccel KIRAY, " İçel ", **Y.A** ,(I-XI), Anadolu Yay.,İstanbul, 1982, 3639

⁴⁵ KIRAY, **agm**, 3640

⁴⁶KIRAY, **agm**,3641; AKGÜNDÜZ, **age**, 26

fethettikten sonra Anamur yakınlarından karaya çıkarken Bizans ordusuyla karşılaşmış ve yenilmek üzere iken Muaviye'nin ordusu yetişerek Bizans ordusunu dağıtmıştır. Böylece Gülek Boğazı ve bu bölge Müslümanların eline geçmiştir. Fakat daha sonra Bizanslılar, Gülek Boğazını geri almayı başarmışlardır. 642 yılında Gülek Boğazı Muaviye tarafından tekrar ele geçirilmiştir. Bir sene sonra Hz. Osman'ın şehit edilmesini fırsat bilen Bizanslılar bu bölgeyi tekrar ele geçirmişler ve bundan sonra 694 yılına kadar ellerinde tutmayı başarmışlardır. Bu tarihten sonra Emevi halifelerinden Abdülmelik B. Mervan ve Velid B. Abdülmelik zamanında bu yerler devamlı el değiştirmiştir. 740 yılında tekrar Bizanslıların eline geçen bölge, Abbasi halifelerinden Mehdi zamanında oğlu Harun Reşid tarafından geri alınmıştır (M.S. 775).⁴⁷ Harap bir halde olan Tarsus Kalesi, Harun Reşid döneminde (786–809) onarılmıştır.⁴⁸ Yine Harun Reşid tarafından üç bin kişilik ilk Türkmen kabileleri buraya yerleştirilerek uç beylikleri oluşturulmuştur. 804 yılında şehre bir de camii yapılmıştır.⁴⁹ 915 tarihinde Tarsus ve Maraş'a karşı saldırı düzenleyen Bizans, 50.000 kişiyi esir almıştır. Abbasiler bunun üzerine harekete geçerek (917–918) Tarsus'u yeniden ele geçirmişlerdir.⁵⁰ Abbasilerin zayıflamasıyla Tarsus Bizans'ın akınlarına maruz kalmış ve 948 yılında yağmalanmıştır. Birçok Müslüman esir edilmekle birlikte camiler yıkılmış ve meydanlarda Kur'an nüshaları yakılmıştır. Tarsus, Bizanslıların eline geçince şehrin kapıları yaldızlatılarak diğer zafer ganimetleriyle birlikte İstanbul'a gönderilmiştir. Tarsus ve çevresi, Türkler bu bölgeye gelene kadar Bizanslıların elinde kalmıştır.⁵¹

Selçukluların, Malazgirt Savaşı'nı kazanıp Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları dönemde, Bizans'ın bölgedeki hâkimiyeti giderek zayıflıyordu. Bu dönemdeki otorite boşluğunu fırsat bilen Ermeni asıllı Bizans generali Brachamios, Tarsus'u ele geçirerek 1077–1083 yılları arasında hüküm süren bir Ermeni Prensiği kurmuştur.⁵² Bu arada Süleymanşah 1075'de Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuş ve

---

⁴⁷ AKGÜNDÜZ, *age*, 27

⁴⁸ Nahide BOZKURT, "Harun Reşid", *DVIA*, İstanbul 2000, 259

⁴⁹ DARKOT, *agm*, 19; Abdullah POŞ, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Tarsus (1305–1315/1887–1897)*, Basılmamış Tez, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2003, 7

⁵⁰ BİLGİLİ, *age*, 22

⁵¹ DARKOT, *agm*, 20

⁵² BİLGİLİ, *age*, 23

Torosların kuzeyinde etkili olmaya başlamıştır. Aynı dönemde Bizans, içeride şiddetli bir taht kavgasıyla sarsılırken, dışarıda da Tuna üzerinden gelip Trakya'ya doğru ilerleyen Peçeneklerin kışkacıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Ülke sınırlarını genişletme amacıyla olan Süleymanşah, Bizans'ın bu durumundan faydalanarak Torosların güneyine yönelmiş ve 1082'de Tarsus'u ele geçirmiştir.⁵³ I. Haçlı seferi esnasında, Türkler tarafından Çukurova bölgesi boşaltılmıştı. Bu nedenle 1097'de Tarsus şehri Selçuklulardan, Bizanslıların eline geçmiştir. Düzenlenen Haçlı seferlerinin bölgede getirdiği kargaşa nedeniyle Tarsus, yaklaşık 2 asır boyunca sürekli el değiştirmiştir.⁵⁴

Selçukluların Moğol hâkimiyetine girmesiyle birlikte Tarsus, Memlükler'in fethine kadar Moğolların tabiiyetinde bulunan Ermenilerin elinde kalmıştır.⁵⁵

Yavuz Sultan Selim'in Memlükler ile giriştiği Mercidabık (1516) ve Ridaniyye (1517) savaşlarında Memlükler'e son vermesine kadar Tarsus, Ramazanoğlu, Karamanoğlu, Dulkadiroğluları Beylikleri ve Memlükler arasında sürekli olarak el değiştirmiştir.⁵⁶ Bu savaşlar sonucunda Osmanlılar tarafından Memlükler'e son verilmiş ve dolayısıyla Tarsus'un hâkimiyeti de Osmanlıların eline geçmiştir.

Tarsus, Kıbrıs'ın fethinden sonra (1571) meydana getirilen Kıbrıs eyaletine bağlı bir sancağa merkez olmuştur. Daha sonra bu sancak Adana eyaleti sınırları içine alınmıştır. 1832 Temmuzunda Belen'de Osmanlı kuvvetlerini mağlup eden Mısırlı İbrahim Paşa, Adana çevresini istila ettikten sonra Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Varılan anlaşmaya göre, terk edilen Suriye ve Filistin'den başka Adana eyaletinin muhassıllığı da Mısırlılara bırakılmıştır⁵⁷ (Mayıs1833). Bu hâkimiyet 1840'a kadar sürmüştür. Mısırlılardan öç almak üzere taarruza geçen Osmanlı kuvvetleri Nizip'te yenildiyse de (24 Haziran 1839) batıların girişimleri üzerine, Mısırlılar yalnız Adana'dan çekilmekle kalmayıp, Suriye'yi de terk etmek zorunda

---

⁵³ POŞ, **agt**, 8

⁵⁴ AKGÜNDÜZ, **age**, 20; BİLGİLİ, **age**, 23–24

⁵⁵ AKGÜNDÜZ, **age**, 56

⁵⁶ DARKOT, **agm**, 21

⁵⁷ DARKOT, **agm**, 23

kalmışlardır (1840). I. Dünya savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle sona erince, Adana ovasının bütün şehirleri gibi Tarsus da Fransız işgali altına girmiştir. Bu işgal 1918'den 1921'e kadar devam etmiştir. Sonunda varılan anlaşmayla Fransızlar milis kuvveti olarak kullanmış oldukları Ermenileri de alarak bölgeden çekilmişlerdir.⁵⁸

Kilikya'nın Romalıların eline geçmesiyle, Tarsus'un bu bölgenin merkezi olduğu dönemde Tarsus'ta Yahudilerin olduğu ve bunların arasında Hıristiyanlığın yayılmasında en büyük hizmeti görmüş bulunan Havari Paulus'un da olduğu bilinmektedir.⁵⁹

Cuinet, 1890'da şehrin nüfusunun kışın 16.000–18.000 civarında olduğunu ve bunun 8.000–10.000'nin Müslüman olduğunu, yazın ise şehirde ancak 350 Rum ve 250 Ermeni ailesinin kaldığını belirtmiştir. XX. asır başında bu bölgeye gelmiş olan F. Schaffer, şehirde 20.000 kadar nüfus bulunduğunu, hâkim unsurun Türklerden meydana geldiğini, fakat ticaretle geçinen nüfus içinde çeşitli zümrelerin temsil edildiğini belirtmiştir.⁶⁰

I. BÖLÜM: ŞEHİR HALKI İÇİNDE GAYRİMÜSLİMLER

A. NÜFUS VE ETNİK YAPI

Osmanlı Devleti, uyguladığı yönetim tarzıyla çağdaşları arasında, farklı ırk ve dinlere mensup halkların altı yüzyıl boyunca bir arada yaşamalarını sağlayan en önemli devlet olma özelliğini taşımaktadır. Devlet idaresinde genellikle İslam hukukunu benimseyen padişahlar, İslam hukukunun gayrimüslimlere tanıdığı hakları

---

⁵⁸ DARKOT, **agm**, 21

⁵⁹ DARKOT, **agm**, 18

⁶⁰ DARKOT, **agm**, 22

tam olarak uygulamanın yanında örfi hukuk dediğimiz padişah fermanlarıyla da çoğunlukla gayrimüslimlerin lehine düzenlemeler yapmışlardır.⁶¹

Osmanlı Devleti, başta yeni fethedilen yerler olmak üzere, imparatorluk toprakları üzerinde yaşayan halkın sayım ve yazımını yaptırırdı. Devletin toprak düzeni ve yönetim sistemi, bu sayım ve yazım işlerini zorunlu kılıyordu. Vergi ve askerlik işleri, bu sayım ve yazım esasına dayanıyordu.⁶²

Osmanlı Devleti'nin modern anlamdaki nüfus sayımına yönelik ilk çalışma ise yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra askeri amaçlı ve erkek nüfusu tespit gayesiyle 1830-31 yılında yapılmıştır. Osmanlı geneli için olmasa bile bazı Anadolu şehirlerine bakıldığında bu şehirlerde önemli miktarda gayrimüslim nüfusunun bulunduğu görülmektedir.⁶³

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin nüfus kayıtları, bağlı buldukları millet teşkilatları tarafından tutulmakta, doğum, ölüm ve evlenme işleri, patrikhanelerce yürütülmekteydi. Bu uygulama diğer din ve mezhepler için de geçerlidir. Bu sebeple Osmanlı yönetimi, ülkede yaşayan gayrimüslim tebaanın sayısını millet teşkilatlarının kayıtlarından öğrenebiliyordu. Değerli tarihçi ve devlet adamı Mustafa Nuri Paşa, cizye gelirlerine bakarak Tanzimat'tan önce Osmanlı ülkesinde toplam 12 milyon gayrimüslim halkın bulunduğunu tahmin etmiştir.⁶⁴

Bu kısımda Osmanlı Devleti döneminde Tarsus şehrinin nüfusunu daha önceden hazırlanmış kaynaklardan yararlanarak tablolar halinde sunacağız.⁶⁵

---

⁶¹ Ali İhsan KARATAŞ, "Tanzimat'a kadar Bursa'nın Sosyal ve Ekonomik Hayatında Ermeniler", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2007, 367-382

⁶² ERYILMAZ, **age**, 76

⁶³ Galip EKEN, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrasında Rum Cemaatinin Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir Deneme: Tokat Örneği", **Osmanlı**, IV, Ankara 1999, 351

⁶⁴ ERYILMAZ, **age**, 76

⁶⁵ Tablolar, AKGÜNDÜZ'ün **Eshab-ı Kehf** Adlı eserinden alınmıştır.

TABLO III**1868'DE TARSUS SANCAĞININ NÜFUS DAĞILIMI**

	HANE	NÜFUS
MÜSLİM	4275	19032
GAYRİMÜSLİM	277	1391
TOPLAM	4552	29423

TABLO IV**1885 – 1914 DÖNEMİNDE TARSUS KAZASININ NÜFUS DAĞILIMI**

TOPLULUK ADI	1885	1914
MÜSLİM	39862	60947
RUM ORTODOKS	646	774
ERMENİ GREGORYEN	1210	2929
YAHUDİ	-	5
GENEL TOPLAM	41718	64655

TABLO V**1890'DA TARSUS KAZASININ NÜFUS DAĞILIMI**

TOPLULUK ADI	HANE	ERKEK	KADIN	NÜFUS TOPLAMI
MÜSLİM	-	19544	18493	38037
GAYRİMÜSLİM	-	1384	969	2373
GENEL TOPLAM	8040	20928	19482	40410

TABLO VI

1893 YILINDA TARSUS KAZASINDAKİ KADIN VE ERKEK NÜFUSUNUN DİNİ DURUMU

TOPLULUK ADI	ERKEK	KADIN	TOPLAM
MÜSLİM	20839	19023	39862
RUM ORTODOKS	365	281	646
ERMENİ GREGORYEN	704	470	1174
KATOLİK	156	139	295
PROTESTAN	88	94	182
GAYRİMÜSLİM TOPLAM	1313	984	2297
GENEL TOPLAM	22152	20007	42159

TABLO VII

1900 YILINDA TARSUS KAZASININ NÜFUS DAĞILIMI

TOPLULUK ADI	HANE	ERKEK	KADIN	NÜFUS TOPLAMI
MÜSLİM	-	25502	24808	50310
GAYRİMÜSLİM	-	1329	1229	2558
GENEL TOPLAM	10200	26831	26037	52868

TABLO VIII**TARSUS SANCAĞININ GENEL NÜFUSU**

		1519	1536	TARİHSİZ (Kanuni'nin son zamanları)
ŞEHİR MERKEZİ	MÜSLİM	2090	2656	3718
	GAYRİMÜSLİM	66	54	123
	ASKERİ SINIF VE DİĞER VERGİ MUAFLARI	875 (1)	1125 (2)	1500 (3)
	ŞEHİR TOPLAMI	3031	3835	5341
KÖYLER	MÜSLİM	33494	43080	44915
	GAYRİMÜSLİM	1134	916	1286
	ASK. SINF. VE DİĞ. VER. MUH.	3000Tahmini	4500Tahmini	5000 Tahmini
	KÖYLER TOPLAMI	3031	3835	5341
GENEL TOPLAM	(Vergi Hanelerine Göre) MÜSLİM	35584	45736	48633
	(Vergi Hanelerine Göre)	1200	970	1409
	GAYRİMÜSLİM			
	ŞEHİRLERİN VE KÖYLERİN NÜFUSU	40659	51915	56542
	GENEL TOPLAM			

TABLO IX**TARSUS SANCAĞINDA HANE (H) VE MÜCERREDLER (M)**

		1519		1536		TARİHSİZ (1)		
		H	M	H	M	H	M	
NAHİYELERE BAĞLI KÖYLER	ŞEHİR MERKEZİ	MÜSLİM	405	66	500	156	714	148
		GAYRİMÜSLİM	1	-	10	4	24	3
		ŞEHİR TOPLAMI	418	66	510	160	738	151
	TARSUS NAHİYESİ	MÜSLİM	2740	633	2657	1119	3893	688
		GAYRİMÜSLİM	-	-	-	-	6	2
		ŞEHİR TOPLAMI	2740	633	2657	1119	3899	690
	KUŞTİMUR NAHİYESİ	MÜSLİM	Bu tarihte Kuştimur bölgesi Tarsus nahiyesi içindeydi		655	264	Kuştimur nahiyesi Tarsus nahiyesi içerisindeydi	
		GAYRİMÜSLİM			-	-		
		ŞEHİR TOPLAMI			655	264		
	KOSUN NAHİYESİ	MÜSLİM	2061	59	2540	1215	2545	674
		GAYRİMÜSLİM	183	39	172	56	196	34
		ŞEHİR TOPLAMI	2244	98	2712	1271	2349	708
	ULAŞ NAHİYESİ	MÜSLİM	1698	307	2036	1042	2156	583
		GAYRİMÜSLİM	35	5	?	?	48	-
		ŞEHİR TOPLAMI	1733	312	2036	1042	2204	583

Tarsus yöresinde 1885 – 1914 yılları arasındaki nüfus karşılaştırıldığında, 30 yıllık bir zaman zarfında, toplam nüfusun % 50 oranında arttığı görülmüştür. Müslüman nüfus hemen hemen hiç artış göstermezken, Adana vilayeti genel alınarak

gayrimüslimlerden Rum Ortodoks nüfus % 36, Ermeni nüfus da % 12 artmıştır. Bu dönemde bölgeye gayrimüslim unsurun çeşitli nedenlerle göç ettiği ya da misyonerlik hareketi olabileceği akla gelmektedir.⁶⁶

İncelediğimiz sicillerde davalı, davacı, şahit, vekillik olmak üzere toplam 75 gayrimüslim ismi geçmektedir. Bu tip araştırmalarda âdet olduğu üzere her bireyin ortalama 5 kişilik bir ailesi olduğu düşünülecek olursa gayri resmi olarak diyebiliriz ki, Tarsus'ta araştırdığımız dönem içinde toplam 375 gayrimüslim insan yaşamıştır. Ayrıca araştırdığımız tarih aralığı oldukça geniş olduğundan bu 375 kişinin aynı zamanda aynı anda yaşamadıkları da bir gerçektir.⁶⁷ İsimlerden yola çıkarak bu gayrimüslim nüfusunun büyük bir kısmını Ermeni, Yahudi ya da Rum diye ayırmak da çok güçtür çünkü bu üç unsur bazen birbirlerinin de adlarını kullanmıştır. Yani isimlerin bir kısmı ortaktır, bu nedenle net olarak kaç Ermeni, kaç Rum, kaç Yahudi yaşadığına dair bilgi veremiyoruz. Bunun bir nedeni de gayrimüslimlerde az da olsa Müslüman isimlerine de rastlanılmasıdır. Gayrimüslim bir erkeğe Osman isminin verildiğini görüyoruz.⁶⁸

Bununla birlikte tam bu noktada belgelerde geçen isimleri bir tablo halinde vermenin daha sağlıklı anlatım için gerekliliğine inanarak sunuyoruz. Ayrıca isim tablomuz gayrimüslim unsurların kullandıkları isimleri göstermesi açısından da önemlidir.

---

⁶⁶ AKGÜNDÜZ, *age*, 252

⁶⁷ T.Ş.S

⁶⁸ T.Ş.S, 295–290–271

TABLO X**İSİM TABLOSU (ERKEK)**

İSİM	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Göçer	292	9	-
Serkis	292	9	-
Artin	292	9	7
Aragil	292	20	21
Anestas	292	52	-
Mihail	292	52	-
Menuk	292	56	58
Bakime	292	56	58
Lozi	292	68	71
Ebrahim	292	68	71
İstifan	292	68	71
Yorki	292	68	71
Kermik(?)	292	68	71
Anton	292	68	71
Mihail	292	107	112
Haçik	292	113	119
Melik	292	113	119
Esturun	292	113	119
Matu	292	113	119
Kefirun	292	113	119
Bayru	292	113	119
Estor	292	113	119
Orhalı	292	113	119
Haçor	292	113	119
Baluli Vanis	292	139	135
Toros	292	139	135
Toros	292	139	135
Bedros	292	171	163
Varis	292	171	163
Kabriel	292	173	66
Keşiş	292	173	66
Mersiye	292	173	66
Yakup	292	173	66
Karabet	292	173	66

Artin	292	184	172
Bogus	292	184	172
Milkun	292	202	191
Yorki	292	203	-
Tavut (Davut, David)	292	203	-
Arslan	292	-	-
Kösemihal	292	256	-
Toğma	292	256	-
Mihail	292	256	-
Nikola	292	256	-
Nacar	292	258	224
Merker	292	258	224
Azaz	292	258	224
Mihail	292	258	224
Artin	292	258	224
Kefirun	292	258	224
Anton	292	258	224
Agop	292	258	224
Yakup Besili	290	368	729
Toni	290	368	729
Karabet	290	354	700
Mihail	290	354	700
Nikafos	290	354	700
Artin	290	354	700
Agop	290	354	700
Mihail	290	251	453
Göncü	290	244	483
Anestas	290	244	483
Sarkis (Serkis)	290	244	483
Haci Vakim	290	244	483
Bedros	290	244	483
Anestas	290	244	483
Boğusar	290	244	483
Yordan	290	232	466
Abraham	290	232	466
Bolak Konak	290	211	441
Toros	290	192	401
Bogos	290	192	401
Mihail	290	192	401
Arif Vartan	290	192	401
Karabet	290	192	401

Bedros	290	144	299
Agop	290	138	285
Milkon	290	138	285
Karabet	290	138	285
Mihail	290	132	269
Eyüce	290	132	269
İncil	290	132	269
Yani	290	132	269
Agop	290	118	235
Serkis	290	118	235
Serkis	290	87	172
Yasef	290	82	163
Toros	290	68	134
Kaçer	290	68	134
Yavani	290	68	134
Abraham	290	68	134
Karabet	290	68	134
Kirkor	290	53	101
Artin	290	53	101
Nadyos	290	53	101
Serkis	290	53	101
Keyfiruk	290	53	101
Karabet	290	53	101
Kirkor	290	200	51
Artin	290	200	51
Nabrus	290	200	51
Serkis	290	200	51
Keyfiruk	290	200	51
Karabet	290	200	51
Yani	290	200	51
Haci kirkor	290	200	51
Agop	290	200	51
Göçeroğlu Karabet	290	200	51
Kirkor	290	17	29
Artin	290	17	29
Serkis	290	17	29
Aksa	290	17	29
Avdin	290	370	734
Anton	290	370	734
Yani	290	370	734
Ağad	290	370	734

Yasef	295	-	-
Abraham	295	-	-
Serkis	295	-	-
Acı Agop	295	-	-
Haçer	295	-	-
Harzmal	295	-	-
Artin	295	-	-
Torik	295	-	-
Feretik	295	-	-
Gökçegez	295	-	-
Agop	295	22	33
Artin	295	22	33
Mihail	295	22	33
Kabrik	295	22	33
Mihail Azaz	295	-	1
Agop	295	-	-
Kirkor	295	-	-
Mihail	295	-	-
Osman Egup	295	-	-
Acı Lavit	295	9	1
Acı Konstantin	295	9	1
Yani	295	54	72
Yorkin	295	54	72
Acı Agop	295	54	72
Serkis	295	54	72
Artin	295	56	75
Toros	295	57	75
Artin	295	57	75
Acı Serkis	295	-	-
Artin	295	-	-
Karabit	295	-	-
Havace	295	-	-
Aragil	295	118	177
Karabit	295	118	177
Haçer	295	118	177
Kara	295	118	177
Yağya	295	118	177
Artin	295	118	177
Ovanis	295	118	177
Acı Bogos	295	118	177
Hacı Serkis	295	118	177

Semet	287	96	278
Nadros	287	96	278
Arslan Keşiş	287	96	278
Salman	287	96	278
Şekik	287	96	278
Mığırđıç	287	96	278
Bedros	287	94	274
Yorke	287	94	274
İbo	287	82	255
Ovanis	287	61	219
Vanis	287	61	219
Kaçar	287	13	21
Kirakos	287	13	21
Kabasar	287	107	309
Bedros	287	108	312
Aci Mesail	287	105	305
Aci mesail	287	106	308
İskender	287	106	308
Lozi	287	106	308
Abraham	287	106	308
Cenan	287	106	308
Gevenci	287	106	308
Agop	291	290	271
Yuvanıs	291	290	271
Bedros	294	66	82
Şeref	294	66	82
Karabet	294	178	284
Avrat	294	178	284
Artin	294	178	284
Ağız	294	170	273
Barşemi	294	170	273
Aci Aslan	294	170	273
Haçer	294	204	327
Varis	294	204	327
Estaveri Yanu	294	216	353
Şeriki Beraşuka	294	216	353
Yorke	294	216	253
Agop	293	-	-
Bogos	293	-	-
Hace	293	-	-
Manoş	293	-	-

Yorki	293	-	-
Harşu	293	-	-
Acı konstantin	293	-	-
ishak	293	-	-
Melados	293	-	-
Toros	293	-	-
Karabet	293	-	-
Yorki	293	-	-
Yorki	293	-	-
Karabet	293	-	-
Eyyüb	293	-	-

Toplam 211 gayrimüslim erkek, davalarda davalı – davacı ya da şahit olarak sicil kayıtlarında yer almıştır.

İsimler: Artin, 13; Serkis (Sarkis), 10; Mihail, 13; Karabet (Garabet), 12; Yorki, 7; Toros (Teros, Taros), 6; Abraham (Ebrahim), 5; Bedros, 4; Bogos, 3; Lozi, 2; Aragil, 2 adet olarak sicillerde yer almıştır. Tabloda geçen isimlerin 81 adeti tekrarlanan isimler, diğerleri ise Tarsus'a ait sicillerde 1'er tane rastlanan isimlerdir. Görüldüğü gibi Tarsus'ta yaşamış olan gayrimüslimler genellikle Serkis, Karabet, Artin... gibi isimler kullanmışlardır.

TABLO XI**İSİM TABLOSU (KADIN)**

İSİM	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Nazlı	292	68	71
Maria	292	68	71
Asmin	292	113	119
Akza	292	139	135
Maria	292	203	-
Susam	292	-	-
Kadirina	292	-	-
Saltan	292	-	-
Sane	292	256	-
Enzon	292	256	-
Sofya	292	256	-
Marye	290	354	354
Cucuse Doni	290	368	729
Maria	290	192	401
Maria	290	132	269
Maria	290	68	134
Kivrik	290	68	134
Şoşan	290	53	101
Mane	295	-	-
Rumik	295	54	72
Hanım	295	56	75
Varna	287	61	219
Ahıza	287	61	219
Aise	287	61	219
Aba Maria	291	105	305
Marna	291	105	305
Maria	293	-	-
Caktiye	293	-	-
Abahar	293	-	-
Elenor	293	-	-
Elenor	293	-	-
Zekura	292	-	-

Tarsus şer'ıye sicillerinde toplam 33 gayrimüslim kadın davalarda yer almış, bunlardan 7'si Maria, 2'si Elenor isimlerini taşımakta ve diğer isimlerden ise sicillerde birer tane geçmektedir. Burada göze çarpan Maria isminin gayrimüslim kadınlarda yaygın olarak görülmesidir.

1. ERMENİLER

Hukuk alanında Türk – Ermeni ilişkileri, Osmanlı öncesi devirlerde şekillenmekle birlikte altı yüzyıllık Osmanlı döneminde daha kapsamlı ve daha yoğun olarak yaşanmıştır. Bu dönemde her iki toplumun hukuki ilişkileri genel olarak Müslim – Gayrimüslim münasebetleri çerçevesi içinde ele alınmıştır.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebaasından olan Ermeniler, Ortodoks ve Katolik mezheplerinden ayrı bağımsız bir kilise ve dini düşünceye sahiptirler. İstanbul'un fethinden sonra, Ortodoks ve Museviler gibi Ermeniler de, bağımsız olarak tanınmış, bir takım haklar ve imtiyazlardan yararlandırılmıştır.⁷⁰

İncelediğimiz Tarsus şer'ıye sicillerinden anlaşıldığı üzere Tarsus'ta sayıca egemen halk Türklerdir. Sayıca az olmakla birlikte Tarsus'ta çeşitli gayrimüslim halkların da yaşadığını, bu gayrimüslim nüfus içinde ise Ermenilerin sayıca diğer gruplardan fazla olduğunu yukarıdaki tabloda da görmekteyiz.⁷¹ Bu noktada verilecek geniş bir Ermeni tarihi bizi konumuzdan uzaklaştıracağı için bölgedeki Ermenilerin nerden nasıl geldiklerine kısaca değineceğiz.

Selçuklu orduları tarafından Anadolu'nun düzenli bir sistem içinde işgal edilmesi, Ermenilerin Orta ve Güney Anadolu'nun her tarafına göç etmelerine sebep olmuştur. Kilikya'nın ulaşılması zor olan dağlık bölgeleri de korunma açısından Ermenilerin tercih sebebi olmuştur.⁷² Böylece Adana ve Tarsus civarına gelerek yerleşmişlerdir.

---

⁶⁹ Ali AÇIKEL, "Tokat'ta Hukuk Alanında Türk – Ermeni İlişkileri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2007, 291-322

⁷⁰ ERYILMAZ, **age**, 63

⁷¹ **TŞS**, 283, 285, 290, 292, 293, 294, 295

⁷² Mükrimin Halil YINANÇ, "Ermeniye", **İA**, MEB, İstanbul, 1993,321

Tapu tahrir defterlerinde de yer aldığı gibi Tarsus'un merkezinde bir Ermeni mahallesi vardır. Merkezin dışındaki iskân yerlerinde ve cemaatler arasında Ermeni nüfusa rastlanmamaktadır. Ancak Gülek, Namrun ve Babarun kalelerinde bir miktar muhafız Ermeni görevlendirilmeye devam edilmiştir. Daha sonra bu kalelere Müslüman muhafızlar da atanmıştır. 1536'da Gülek kalesinde 166 evli, 54 bekâr Ermeni bulunmakta iken, kale yakınındaki Gülek köyünde 6 evli, 2 Ermeni ikamet etmekteydi. Kanuni'nin son devirlerine ait olduğu tahmin edilen tarihsiz bir deftere göre, aynı kalede 196 evli, 34 bekâr Ermeni muhafız varken 2'si bekâr 19 Müslüman muhafız da görev almıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde bilinmeyen nedenlerle gayrimüslim nüfusun biraz daha arttığı ve Ermenilerin dışındaki gayrimüslim gruplarında bölgede ikamet ettiği bilinmektedir.⁷³ Yeri gelmişken belirtelim ki, bu durum aynı zamanda gayrimüslimlerin devlet işlerinde çalışabildiklerini göstermektedir. Bu konuya ilerleyen bölümlerde daha kapsamlı olarak değineceğiz.

Tarsus'ta Ermenilere ait kiliseler de vardı ki bu kiliselerden en önemlisi Meryem Ana kilisesi idi. Bu kilise Ermeniler için hem ibadet hem de eğitim- öğretim yeri konumundaydı.⁷⁴

Sicillerde adları geçen Ermeniler genellikle alacak-verecek ve veraset davalarıyla mahkemeye başvurmuşlardır.

---

⁷³ AKGÜNDÜZ, *age*, 245

⁷⁴ Hikmet ÖZ, **Bilinmeyen Tarsus**, Ankara 1998, 39

2. RUMLAR

Rum; Roma ve Bizans imparatorluklarına karşılık gelen bir deyimdir. Sonraları kelimenin manası gittikçe daralmıştır. Önceleri Konya Selçukluları için Rum-Selçukluları denildiği gibi Osmanlıların ilk dönemlerinde Amasya ve Sivas içinde bu deyim kullanılmıştır. Türkiye de İyonyalılar denilen eski Helenler yerine yeni Yunanlılara delalet eden bir kelime olmuştur.⁷⁵

Osmanlı egemenliği altında bulunan gayrimüslim topluluklar, başlıca Ortodokslar, Ermeniler, Katolikler, Yahudiler ve Protestanlardan meydana gelmekteydi. Ortodokslar yani Rumlar, devlet hiyerarşisinde diğer topluluklardan öndeydi. Rumlarla Yahudiler arasında protokol konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine, 1699 yılında İstanbul kadısına yazılan bir fermanla, fetihten beri, protokolda önce Rumların, sonra Yahudilerin geldiği hatırlatılarak bu düzene uyulması tembih edilmiştir.⁷⁶

İstanbul'daki Fener Patrikhanesi, Ortodoksların dini ve idari merkezi durumundaydı. Ortodoksların çoğunluğu Rum olduğundan, bu Patrikhaneye Rum Patrikhanesi de denilmiştir.⁷⁷

Nüfus sayım açısından bakılacak olursa Osmanlı'da Rumların durumu Ermenilerinkinden çok farklıydı; çünkü Rum nüfusunun yoğunlaştığı merkezler Osmanlıların oralardaki nüfus hakkında düzgün kayıtlar tutmakta olduğu bölgelerdir. Osmanlıların, Rumlara ilişkin nüfus sayısı bildirimleri, istatistik çıkarma olanakları açısından en az gelişmiş illerde yaşayan Ermenilere ilişkin bulunanlara kıyasla, önemli ölçüde daha iyidir.1910, 1912 istatistiklerine göre Adana ilinde Rum Patrikhanesi 90208 Rum'un olduğunu söylerken, Türk resmi istatistiği 88010 Rum'un olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Tarsus şehrinde ise Ermenilerden sonra yoğunlukta bulunan bir diğer unsur Rumlardır. Tarsus'a Kapadokya bölgesinden gelmişlerdir.⁷⁹

⁷⁵ Franz BABINGER , "Rum", İA, MEB, İstanbul 1993, 766

⁷⁶ ERYILMAZ, age, 58

⁷⁷ ERYILMAZ, age, 59

⁷⁸ Justin Mccarthy, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, İnkılap Yay., İstanbul, 1998, 91-93

⁷⁹ KIRAY, agm, 3641

Aslen Tarsuslu olmayan Rumlar, ele aldığımız dönemdeki sicillere göre 6 tanedir. Bunlardan 3'ü Niğde'den, 2'si Kayseri'den, 1'i de Kıbrıs'tan şehre gelmiştir.⁸⁰ Buradan anlaşılacağı gibi bu dönemde adı geçen Kayseri, Niğde, Kıbrıs şehirlerinde Rum nüfusu mevcuttur. Tarsus şehrinde ikamet eden Rumların, Zimmîyan mahallesi (Ermeni mahallesi), Kızılmurat ve Cami-i Nur mahallesinde ikamet ettikleri bilinmektedir.⁸¹ Gülek kalesi çevresinde de Rum köylerinin olduğu Evliya Çelebi tarafından belirtilmektedir.⁸² Tarsus yöresinin 1885–1914 dönemindeki nüfusunda % 36'lık bir artış görülmektedir.⁸³

Tarsus şehrinde Rumlara ait iki tane kilise bulunmaktaydı. Bunlar İskiliç Karyesinde “Ayos Yorkiyos” ve başka bir Hıristiyan köyündeki “Ayos Nikolios” kiliseleridir. Bundan başka Kozoluk köyünde Protestanlara ait bir adet kilise olduğu da bilinmektedir.⁸⁴

Rumlar, sicillerdeki kayıtlara göre daha çok alacak-verecek, mülk satışı, veraset davalarında bulunmuşlardır. Ticaret ve tarımla uğraşmışlardır.

3. YAHUDİLER

M.Ö. X. Yüz yılda Şeria nehrinin batısında kurulmuş bulunan Yuda devletine mensup kişi manasına gelen Yahudi kelimesinin çoğul şekli, Mecus, Mecusi, Arap, Arabî ve benzerlerinde görüldüğü gibi, Yahud'tur. Kelimenin ayrıca Yakup'un dördüncü oğlu Yuda (Yahuda)'ya mensup anlamına geldiği de rivayet edilir. Yahudi'nin, Yahuda'nın Arapçalaştırılmış şekli olduğu da kaydedilmiştir. Bütün bu farklı rivayetlere rağmen, Yahudi kelimesi Yuda bölgesinde yerleşmiş bulunan eski İsrail halkının yeni nesilleri için kullanılmıştır.⁸⁵ Din olarak Yahudilik ise ilahi kaynaklı dinlerden ilkidir. Tek tanrı inancına dayanması, vahiye dayanan bir

⁸⁰ TSS, 292-6-1; 292-9-1; 287-9/9/9; 293-17

⁸¹ POŞ, agt, 77

⁸² AKGÜNDÜZ, age, 245

⁸³ AKGÜNDÜZ, age, 252

⁸⁴ AKGÜNDÜZ, age, 296

⁸⁵ T.H, “ Yahudiler “, İA, XIII, MEB, İstanbul, 1993, 339

kitabının olması ve peygamberlerinin bulunmasıyla ilahi dinlere benzerken, tek ırka tahsis edilmesiyle diğer ilahi dinlerden farklıdır.⁸⁶ Osmanlı Devleti'nde diğer bir önemli grup Yahudilerdi. Osmanlı yönetiminin hoşgörülü ve akılcı siyaseti sayesinde Avrupa'nın muhtelif bölgelerinden göç edenlerle birlikte, imparatorluk bünyesindeki Yahudilerin sayısı giderek artış göstermiştir. Yahudiler 1376'da Macaristan'dan, 1394'de Fransa'dan ve 1492 yılından itibaren de İspanya'dan, Katolik kralların ve yöneticilerin din değiştirmek için yaptıkları baskılardan kaçarak Osmanlı ülkesine gruplar halinde göç etmişlerdir. 1882 yılından sonra da Rusların zulmünden kaçan Yahudilerin büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerine ve özellikle Kudüs sancağına yerleşmişlerdir. Önceleri Kudüs'te Yahudilerin varlığı fazla değildi.⁸⁷ Yahudiler buldukları şehirlerde nüfus yoğunlukları ile orantılı olarak etkili olabilmişlerdir. Yahudilerin etkili olduğu en önemli şehirler; Selanik, İstanbul, Safed, İzmir ve Bursa'dır. Bu şehirlerdeki Yahudilerin, nüfuslarının çok olması sebebiyle, toplum hayatında etkileri daha çok olmuştur.⁸⁸

Tarsus için aynı derece de etkili oldukları söylenememekle birlikte şehirdeki bir diğer dini unsur Yahudiler idi. İncelediğimiz sicil belgelerinde fazla Yahudi'ye rastlamamızla birlikte, 1885–1914 dönemi nüfus dağılımına göre bölgede 1885'de hiç Yahudi'ye rastlanmazken, 1914 yılında 5 Yahudi kaydedilmiştir. İncelediğimiz belgelerde ise 10 tane Yahudi'ye rastladık.

Tarsus'ta bulunan Yahudilerin hemen hemen hepsi diğer şehirlerde de olduğu gibi ticaretle uğraşmışlardır.⁸⁹ Bir kişinin ne işle uğraştığı bilinmemekle birlikte davada şahitlik yapmıştır.⁹⁰

Ticaretle uğraşan Yahudilerden Ermeniler tarafından “urk” adı altında alınan haksız vergilerin engellenmesi için padişah tarafından ferman dahi çıkarılmış, Tarsus sancağı beyine ve kadıya bildirilmiştir.⁹¹

---

⁸⁶ Günay TÜMER, Abdurrahman KÜÇÜK, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., Ankara, 1993,176

⁸⁷ ERYILMAZ, **age**, 73

⁸⁸ EROĞLU, **age**, 96

⁸⁹ **T.Ş.S.**, 290–368–729; 290–232–466; 290–211–441; 290–82–163; 295-?-?

⁹⁰ **T.Ş.S.**, 287–10–308

Yahudilerin yerleşim yeri olarak hangi mahallede yoğunlaştığını bilmemekle birlikte bir tanesinin kaydına Dibahane mahallesinde rastladık. Bu Yahudi'nin çatıdan düşerek ölmesi üzerine şüphelenen Müslüman komşuları olayın incelenmesi için mahkemeye başvurmuşlardır ve kaza sonucu öldüğüne karar verilmiştir.⁹² 295 numaralı sicilde yer alan bu kayıt, Yahudi bir kişinin hiçbir engel ve mani olmaksızın Müslüman mahallesinde ve Müslümanların arasında serbestçe yaşayabileceğini bizlere göstermektedir. Ayrıca dikkat çeken bir diğer incelikte komşularının kendisinin ölümünün özellikle sebebini bilmek için duyarlı davranmalarıdır. Bu da bize Müslim ve gayrimüslim kişiler arasındaki komşuluk ilişkisinin sorunsuzluğunu ve samimiyetini göstermektedir.

4. MARUNÎLER

Marunîler, Lübnan'da Aziz Marunî'nin çömezleri soyundan gelen bir Katolik topluluğunun üyeleridir.⁹³ Marunî patrikliğinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Patrikhaneye adını vermiş olan manastır piskoposu Yuhanna Marun'un IV.-V. Yüz yıllarda yaşadığı ve sağlığında çevresine küçük bir cemaat toplamasına rağmen bağımsız bir patrikhane kuramadığı bilinmektedir. Patrikhanenin kuruluşunun VII. veya VIII. Yüz yıllarda olduğu sanılmaktadır.⁹⁴ Marunî patrikhanesinin kendi metropolit, piskopos ve papazlarıyla bağları çok zayıftı. Patrikhane dışındaki şehir, kasaba ve köylerde bulunan kiliseler ve Marunî din adamları adeta bağımsızdı. Bu durum Marunî patrikhanesinin diğer patrikanelere göre önemli bir özelliğidir.⁹⁵

Tarsus'taki bir diğer gayrimüslim grup Marunîlerdir. Tarsus'ta bulunan Marunîler Lübnan'dan gelmişlerdir.⁹⁶ İncelediğimiz dönem sicillerinde rastlamamıza

---

⁹¹ Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. AKGÜNDÜZ, **age**

⁹² TŞS, 295-?-?

⁹³ Yazar belli değil, "Marunîler", **Meydan Larousse, VIII**, Meydan Yay, İstanbul

⁹⁴ Yavuz ERCAN, "Osmanlı Devletinde Müslüman Olmayan Topluluklar", **Osmanlı, IV**, Ankara, 1999, 200

⁹⁵ ERCAN, **agm**, 200

⁹⁶ POŞ, **agt**, 77

rağmen Tarsus'la ilgili bir başka tez olan Abdullah POŞ'un tezinde bu Hıristiyan gruba rastladığı görülmektedir. Marunilerin bölgede taşadıklarının bir diğer örneği ise Başbakanlık Osmanlı Arşini'ndeki hicri 1336 tarihli belgedir. Belgeye göre casuslukları anlaşılan Tarsus Hıristiyanlarının bin kişi civarında ve Maruni Ortodoks mezhebinden oldukları anlaşılmaktadır. Bu kişiler başka nahiyelere sevk edilmişlerdir.⁹⁷ Yine 1890 yılında Tarsus'ta bir Marunî okulu olduğu ve zamanı tam olarak bilemesek de Marunilere ait birde kilisenin var olduğu bilinmektedir.⁹⁸

B. YERLEŞİM YERLERİ / MAHALLELER

Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içerisinde olan kişilerin meydana getirdiği topluluğun yaşadığı yerdir. Aynı zamanda mahalle, sosyo-kültürel, iktisadi ve idari anlamda ilişkilerin düzenlendiği şehrin en küçük birimidir.⁹⁹ Gayrimüslimleri de içine alacak bir tanımla da “Mahalle, bir mescit, kilise ya da sinagog etrafına yerleşen ve kendine özgü bir kimliği olan organik bir birlik, bir topluluktur.”¹⁰⁰

Osmanlı Devletinin bütün şehirlerinde olduğu gibi Tarsus'ta da mahalle yapısı mevcuttu. Sadece Müslümanlara ait mahalleler ya da sadece gayrimüslimlere ait mahalleler olduğu gibi her ikisinin birlikte yaşadıkları mahalleler de vardı. Doğal olarak bu karma mahallelerde, mahallenin yukarıda verdiğimiz tanımını da göz önünde tutulacak olursa bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içerisinde yaşamış olmalıdırlar. Nitekim incelemiş olduğumuz sicil kayıtlarında adı geçen 10 mahallenin 9'u karma mahalle (Müslim ve gayrimüslim vatandaşların birlikte oturdukları mahalleler), 1 tanesi sadece gayrimüslimlere ait mahalledir. Bununla birlikte Tarsus şehrinde Osmanlı dönemine ait 28 mahalle

⁹⁷ BOA, Dosya No: 50, Gömlek No: 13, Fon Kodu: Dh.EUM.5.Şb

⁹⁸ KIRAY, *agm*, 3643; ÖZ, *age*, 43

⁹⁹ Ömer DEMİREL, “ Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas Küçük Minare Mahallesi”, *Türk Yurdu*, 2000, 140

¹⁰⁰ Halil İNALCIK, “İstanbul”, *The Encyclopaedia of Islam*, (*nev edition / EI2*) **IV**, Leiden 1978, 224

olduğunu biliyoruz.¹⁰¹ Başka bir araştırmaya göre ise 1890'lı yıllarda Tarsus kazası 24 mahalle ve 7 nahiyeden meydana gelmiş olup, nahiyenin ikisi muvazzaf müdürü ile idare olunmaktaydı. Kasaba merkezinin mahalleleri doğu ve batı namıyla iki kola ayrılır ve 2280 hanedir. Merkez kasabaya bağlı Kusun, Kuştemir ve Canip şehir nahiyeleri de 79 köyden ve 2839 haneden ibarettir. Tarsus'a bağlı olup iki müdür vasıtasıyla idare oluna gelen Nemrun, Ulaş, Gülek, Tekelü nahiyelerinde 72 köy olup, 2921 hane bulunmaktadır.¹⁰²

Belgelerde adları geçmeyen ancak araştırmamız sonucunda bulduğumuz mahalle isimlerinin sadece Müslüman mahallesi olabileceği için gayrimüslim isimlerinin geçtiği bu belgelerde yer almadığını tahmin ediyoruz.

Öncelikle Tarsus'taki mahalle isimlerini görelim.

---

¹⁰¹ Bkz. POŞ, **agt**

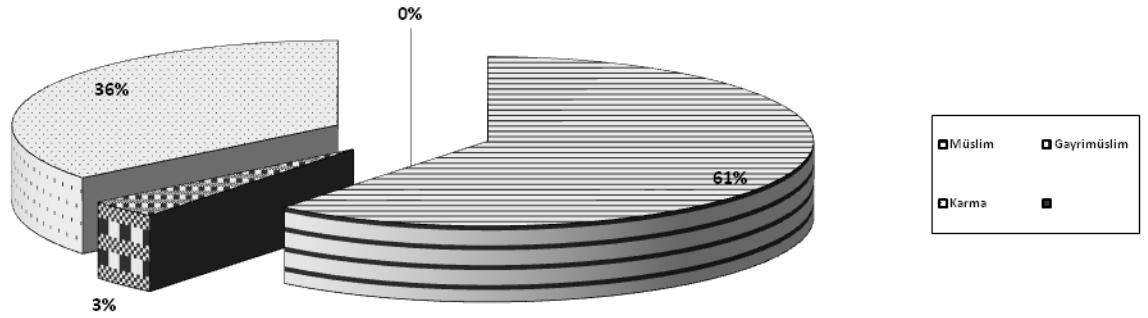
¹⁰² Adem, TUTAR, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Mersin Sancağında Müslümanlar ve Gayrimüslimler", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, IX:II, Fırat Üniv. Yay., 2004, 31

TABLO XII**MAHALLE TABLOSU**

MAHALLE/KARYE	MÜSLİM	GAYRİMÜSLİM	ORTAK
Toros Karyesi			*
Guş Karyesi			*
Kıbrıs Ceresi			*
Gökçeli Kazası			*
Zimmîyan Mahallesi		*	
Camuscu Karyesi			*
Cami-u Nur Mahallesi			*
Araplar Karyesi			*
Dibahane Mahallesi			*
Gözlük Kula			*
Cami-î Atik Mahallesi	*		
Tekye Mahallesi	*		
Musalla Mahallesi	*		
Çıplak Mahallesi	*		
Zorbaz Mahallesi	*		
Şamlı Mahallesi	*		
Sakızlı Mahallesi	*		
Çavaklı Mahallesi	*		
İskiçilç Mahallesi	*		
Müftü Mahallesi	*		
Sofular Mahallesi	*		
Yenimahalle	*		
Kızılmurat Mahallesi			*
Küçükminare Mahallesi	*		
Yeni Ömerli Mahallesi	*		
Eski Ömerli Mahallesi	*		
İnce Hark Mahallesi	*		
Cami-i Cedid Mahallesi	*		

GRAFİK I

MAHALLE

1. MÜSLÜMAN MAHALLELER

Tabloda da görüleceği gibi Tarsus şehrindeki 17 mahallede yalnızca Müslümanların ikamet ettiklerini görüyoruz. Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi elimizdeki mevcut kayıtlarda bu mahallelerin isimlerinin geçmemesi bizi bu fikre yöneltmiştir. Bizi bu fikre yöneltten bir diğer sebep ise mahallelerin isimleridir. Yani isimleri geçen bu 18 mahallede hiç gayrimüslim yaşamadı diyemeyiz. Ağırlıklı olarak Müslüman mahalleleriydi dememiz daha doğru olacaktır. Müftü, Musalla, Tekye, Cami-i Atik vb. isimler buraların Müslüman mahalleleri olduğunun bir ispatı gibidir.

2. GAYRİMÜSLİM MAHALLELERİ

Yalnızca gayrimüslimlerin yaşadığı 1 mahalle mevcuttur. Belgelerimizde bu mahallenin ismi Zimmîyan olarak geçmektedir. Zimmîyan mahallesinin Tarsus'un

kuruluşundan beri var olan Ermeni mahallesiyle aynı mahalle olduğunu tahmin ediyoruz. Bu da adı geçen mahallenin daha çok Ermenilerden oluştuğunun bir kanıtıdır ki elimizdeki belgelerden de anladığımız Tarsus şehrindeki egemen gayrimüslim grubun Ermeniler olduğudur. Yahudilerin daha çok ticaret amaçlı şehre geldikleri ve hanlarda ikamet ettikleri, yerleşik bir konumda olmadıkları dolayısıyla, sicillerde hane yerine bu hanların adı geçmektedir.

Tarsus'ta gayrimüslimlere ait yalnızca 1 mahallenin oluşu gayrimüslim nüfusunun sayıca fazla olmadığını ya da daha çok halkın ortak yani karma mahallelerde yaşadığının ispatıdır ki Tarsus şehrinin daha önce de belirttiğimiz gibi gayrimüslim nüfusu fazla değildir.

3. KARMA MAHALLELER

Tarsus'ta Müslim ve gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı 9 tane mahalle vardır. Gayrimüslimlere ait sadece 1 mahallenin yanında 10 karma mahallenin olması dikkat çekicidir. Bu durum gayrimüslimlerin Müslümanlarla iç içe yaşadıklarının bir göstergesidir. Sadece Müslümanların yaşadığı 17 mahallenin de tamamen gayrimüslimlerden yoksun olduğunu kanıtlayacak bir durum olmadığından Osmanlının genelinde de var olan birlikte yaşama ortamının Tarsus'ta da mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin sicillerde adı geçmemesine rağmen 1893 sayımlarında Ortodoks Rum nüfusunun büyük kısmının Kızılmurat Mahallesi'nde ve Cami-i Nur Mahallesi'nde oturdukları görülmektedir.¹⁰³

Bu duruma başka bir örnek olarak Konya şehrini gösterebiliriz. Konya şehrinde gayrimüslimlere ait ayrı bir mahalle yoktur.¹⁰⁴ Yine, Ankara ve Kayseri örneklerine de bakacak olursak herhangi bir dinsel ayırım veya karşıtlık akımı görülmemektedir. Önemli sayıdaki mahalle Müslüman kimliğini korurken

---

¹⁰³ KIRAY, **agm**, 3642

¹⁰⁴ Mehmet AYDIN, **XIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi**, 4-8 Ekim 1999

diğerlerinde 19. yüzyıla kadar süren gelgitler yaşanmıştır. 17. yy başı ve 17. yy sonunda iyi belgelenmiş Kayseri mahallelerinde nispeten çok azı tamamen Müslüman kimlik taşır.¹⁰⁵ Tarsus şehrindeki gayrimüslim değerlendirmelerinde Kayseri şehri ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü sicillerde geçen gayrimüslimlerin büyük bir kısmı aslen Kayserili olup Tarsus'a daha sonradan gelerek yerleşmişlerdir. Geldikleri yerin kültürünü de yerleştikleri yerde yansıtacakları için şehirleşmedeki alışkanlıkları devam edecek ve Kayseri'deki yaşantılarının benzerini uygulayacaklardır. Bu nedenle Kayseri şehrindeki bu karma mahalle anlayışı doğal olarak Kayseri'den Tarsus'a gelen gayrimüslimler tarafından benimsenmiş ve Tarsus'ta da yaşanmış diyebiliriz. Bu üç örnek Osmanlı'da dine göre bir mahalle ayrımının resmiyette olmadığını ve yerleşmenin insanların kendi tercihi olduğunu ortaya koymaktadır.

II. BÖLÜM: SOSYAL HAYAT

A. EVLER

İnsanlar, yeryüzünde beslenme ve soğuktan korunma ihtiyaçlarını karşılamak, düşmanlardan ve diğer tehlikeleri bertaraf edebilmek için, içine girip sığınabileceği, geceleri emniyet içinde uyuyabileceği bir mekân aramaya başlamış; bu davranışının sonucu olarak da dün olduğu gibi bugün de kullandığı mekân olan evi ortaya çıkarmıştır. Bu yönüyle ev, insanın sadece ihtiyacını karşılayan bir unsur değildir. Bu bir ihtiyaçtan öte, insanlar arası ilişkinin şekillenmesinde, insan hayatının idamesinde, köy ve şehir gibi yerleşim yerlerinin şekillenmesinde vb. daha birçok hususlarda önemli roller de üstlenmektedir. Dolayısıyla ev, insanın basit bir ihtiyacını karşılayan mimari bir yapıdan öte toplumsal bir mekândır.¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Suraiya FAROQHI, *Men of Modest Substance House Owners and House Property in Seventeenth – Century Ankara and Kayseri*, Ankara, 1990, 137

¹⁰⁶Ruhi Özcan, “ Kayseri'nin 13 Numaralı Siciline Göre Evler”, **III. Kayseri ve Yöresi Tarihi**

Sempozyumu (06-07 Nisan 2000), Kayseri 2000, 349

RESİM I

Tarsus Evi 2

RESİM II

Tarsus Evi 2

Osmanlı toplum yapısının temel ünitesinin aile olduğu ve yaşadığı mekânın da kaynaklarda çeşitli şekillerde tavsif edildiği görülmüştür: Bunlar , beyt, dam, menzil, konak ve hâne şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Elimizdeki Tarsus şer'iyeye sicillerinde gayrimüslimlere ait iki tane ev satış kaydına rastladık. Bu ev satışlarından ilki 1259–1263 yılları arasındaki kayıtları içeren defterdedir. Tarihi belirtmemizdeki sebep evin hangi dönemde, ne kadar fiyatla satıldığını görebilmemizdir. Bu belgedeki evimizin satış fiyatı 1000 guruştur.¹⁰⁸ İkinci evimiz ise 1271–1274 yılları arasındaki sicil defterinde yer almış ve satış fiyatı 4500 guruştur. İki satış arasında çok uzun bir zaman dilimi olmaması fiyat farkının, evlerin büyüklük ya da küçüklüğüne göre ya da evin bulunduğu konum açısından olabileceğini düşünüyoruz. Nitekim ikinci evimiz ilkenden daha büyüktür.

¹⁰⁷ Ömer DEMİREL, Muhiddin TUŞ, Adnan GÜRBÜZ, “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam (XVI-XIX)”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992, 703

¹⁰⁸ **TSS**, 292–258–224

İlk evde; 1 bab tahtânî ve fevkâni beyt ve altında bir miktar sofa, sokak kapısı, müştemil havlu (avlu), 1 adet dut ağacı ve bir miktar arsa bulunmaktadır. İkinci evde ise; 3 bab fevkani ve 1 tahtânî oda, sofa, kenef, müştemil havlu (havluyu müştemil), deruni havlu ile müştemilat bulunmaktadır.

Her iki evde de ortak unsurlar sofa, tahtânî ve fevkâni odalar, havluyu müştemil vb. bu unsurlar yalnızca Tarsus şehrine özgü ya da Müslim ve gayrimüslimlerden sadece birine özgü unsurlar değil daha çok Anadolu'nun hemen hemen tüm evlerinde görülen unsurlardır.

Örneğin sofa; Anadolu'nun 18. yüz yıldan 20. yüz yıla kadarki mahalli evleri üzerine yapılan çalışmalar sofa'yı evin diğer odalarına geçişi sağlayan kısmen açık yahut tamamen kapalı bir oda olarak göstermektedir. Aksi kanıtlanmadıkça da “ hol “ en uygun karşılık gibi görülmektedir.¹⁰⁹ 17. yüz yıl Anadolu'sunda avlu, evin tamamlayıcı bir parçasıydı. Zaman zaman birkaç ağacı olsa da, ilk evimizde olduğu üzere bu avluyu bir bahçe saymamak gerekir. Belgelerde bahçe için ayrı bir kelime (bahçe) kullanılmaktadır. Eve ait bir bahçe'nin bulunması istisnai bir durum olmakla birlikte, bir mülk menzil (ev) sadece bir binadan değil aynı zamanda bir avludan da oluşmaktaydı. Avlu için farklı terimler kullanılmaktaydı. Bunlardan biri yukarıdaki iki evde de geçen havlu terimidir. Avlunun, evin ayrıyeten bir odası gibi olduğu söylenebilir. Avlu sundurmaların açıldığı yer ve eğer varsa eve ait kuyunun bulunduğu yerdi. Yine ahır ve depolara avlu vasıtasıyla geçilirdi.¹¹⁰

Tahtânî alt kat, fevkâni ise üst katta yer alan odalara verilen addır. İki evimizden de anlaşılacağı gibi her iki gayrimüslim ev de en az iki katlıdır. Fevkâni kelimesi yüksek yapıları ifade etmek için kullanılmış olması muhtemel olmakla birlikte, üç ve daha fazla katlı evlere genellikle atıfta bulunmaz. Tahtânî olarak bilinen ilk katlar sadece yaz aylarında oturlan yarı açık yerler olarak kullanılmış olsa gerektir.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Suraiya FAROQHI, “ Şehir Evinin Fiziki Şekli”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, III**, Ankara, 1992,1152

¹¹⁰ FAROQHI, **agm**, 1151,1166

¹¹¹ FAROQHI, **agm**, 1162

Bu saydıklarımızın dışında Osmanlı dönemi evlerinde yer alan diğer unsurlarda kenef, sokak kapısı, mutfak ve ahır da bulunmaktaydı.

Belgelerimizdeki iki evde de mutfak olmaması dikkat çekicidir. Yalnız bizim belgelerimizde değil yapılan diğer araştırmalarda da kadı sicillerinde mutfaklara çok az atıfta bulunulması ilginçtir. Geleneksel Anadolu evinde yemek ve uykuya ayrılmış özel bir odanın bulunmadığı bilinmekle birlikte, 17. yüzyıl Ankara ve Kayseri'sinin önemli evlerinin çoğunda yiyeceklerin saklanması ve bazen de yemek pişirme ya da bulaşık yıkama gibi özel amaçlara hizmet eden bir ve ya iki oda bulunmaktaydı.¹¹²

Ahırlar da, Osmanlı döneminde ulaşımın hayvanlarla yapılmasından dolayı tarımla uğraşmayan evlerde dahi hayvanların ulaşım amaçlı bulunmasından dolayı mevcuttur. Ancak bizdeki iki evde de ahır bulunmamaktadır.

Osmanlıda Müslüman ve gayrimüslimlerin evleri arasındaki en belirgin özellik, gayrimüslimlerin evlerinin Müslümanlarınkinden yüksek olmaması hükmüdür. Ancak bu hüküm Osmanlı Devleti'nde sıkı bir şekilde uygulanmamıştır. Hatta bazen, bazı gayrimüslimlerin evleri Müslüman evlerini gölgede bırakmış, bu nedenle gayrimüslimlerin evlerinin daha alçak olması gereği hatırlatılmıştır.¹¹³

Ancak tüm bunlarla birlikte unutulmaması gereken bir nokta vardır ki; gayrimüslimler ve Müslümanlar arasında gerçekleşen ev satışları ya da çeşitli nedenlerden dolayı evlerini terk eden gayrimüslimlerin yerini alan Müslümanların, zamanla birbirlerine ait evlerde oturmaya başlamasıyla artık aradaki mimari farklılıkların ortadan kalkmış olmasıdır. Çünkü zamanla bu değişimlerden kaynaklı olarak bir Müslüman, gayrimüslim mimarisi olan bir evde oturmaya başlamış olacak, bu da aradaki farklılıkları zamanla ortadan kaldıracaktır.

---

¹¹² FAROQHI, *agm*, 1163

¹¹³ BOZKURT, *age*, 14 - 15

B. EV EŞYALARI

Ev eşyalarını sicillerdeki tereke kayıtlarından elde ettik. Elimizdeki 17 terekeden anlaşılacağı üzere Tarsus'taki gayrimüslimlerin çok zengin olmadıklarını görmekteyiz. Ayrıca terekelerde eşyaların fiyatları da yer almaktadır. Ancak bu eşyaların çoğu kullanılmış olduğu için belirlenen fiyatlar da ona uygun olarak verilmiştir. Bu eşyalar belgelerde durumlarına göre “köhne (eski)”, “müsta'mel” veya “cedit (yeni)” olarak nitelendirilmiş ve ona uygun olarak fiyatlandırılmıştır.

Terekelerde yer alan ev eşyaları içinde günlük kullanılan eşyalar, mutfak eşyası ve terekenin sahibi olan kişinin mesleğini de ortaya koyacak eşyalar olduğu görülmektedir. Örneğin helvacılık yapan bir kişinin evinde buna uygun eşyalar da çıkmıştır.¹¹⁴

Günlük eşyalara bakacak olursak en çok kullanılan eşyalardan bazıları şöyledir: döşek, yastık, kahve takımı, kazan, leğen, minder, vs.

Osmanlılar masayı bilmiyorlardı, yere çoğunlukla derinden yapılan ve sofa denen tepsi koyup onun üstünde yemek yiyorlardı. Yer sofrası olarak tahta ya da madeni siniler kullanıyorlardı. Kentlerde oturanlar uzun süredir yer sofrasında yemek yemeseler de, sofrasözcüğü bugün hala yemek yerine kullanılır.¹¹⁵ Elimizdeki belgelerde masaya sadece bir yerde rastladık.¹¹⁶

Belgelerimizde önümüze çıkan en ilginç eşya, gayrimüslim evlerde karşılaştığımız seccadelerdir.¹¹⁷ Seccadeye sahip olanlardan biri kadın diğeri de erkektir. Bu evlerde neden seccade olduğunu açıklayamıyoruz. Bunun nedeni bu gayrimüslimlerin Müslümanlığı seçmiş olmaları olabilir. Ancak bu konuda belgelerde bir bilgiye rastlamadık.

Ev eşyaları arasında en çok rastlananlar da doğal olarak mutfak eşyalarıdır. Bu belgeler sayesinde o dönemde yaşayan insanların kullandığı mutfak malzemeleri

---

¹¹⁴ T.Ş.S, 290–354–700

¹¹⁵ Suraiya FAROQHI, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, 175

¹¹⁶ T.Ş.S, 290–17–29

¹¹⁷ T.Ş.S, 290–138–285; 290–17–29

hakkında bilgi edinmemiz mümkün olmaktadır. Doğal olarak en çok kullanılan mutfak malzemeleri o dönemde de tencere, tava, kazan, leğen vs. dir.

RESİM III

Ev Eşyaları

Terekelerde kaydına rastladığımız bir diğer eşya çeşidi de kişisel eşyalardır. Bizim incelemiş olduğumuz belgelerde kişisel eşya olarak rastladıklarımız ise şöyledir: saat, altın yüzük, sim küpe vs.

C. GİYİM – KUŞAM

İslamiyet'in doğuşu sırasında mevcut dini grupların kendilerine özgü kıyafetlerinin bulunduğu ve günlük hayatta bu grupların birbirlerinden ayırt edilmelerinde kıyafetlerin büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Hz. Muhammet, Müslümanların kılık kıyafette diğer gruplara benzemesini yasaklamıştır. Bununla birlikte Hz. Muhammet zamanında gayrimüslimlerin belli kıyafetleri kullanmaya mecbur tutulduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.¹¹⁸

¹¹⁸ Ahmet ÖZEL, "Gayrimüslim", **DVİA**, XV, İstanbul 2000, 425

Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde gayrimüslimlerin giyimlerine devlet veya sultanlar tarafından pek müdahale edilmediği, meslek yapma ve davranış serbestliği bakımından geniş bir özgürlük içinde buldukları genellikle kaynaklarda belirtilmektedir. Anadolu beyliklerinden biri olan Osmanlı Devleti içinde bu durum kuşkusuz geçerlidir. Osmanlı toplumunda da sahip olunan dini ve örfî kültürün etkisi neticesinde zengin ve çeşitli bir giyim-kuşam kültürü ortaya çıkmıştır. Ancak bu kültürün bazı kurallarla sınırlandırılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Yükselme devrine kadar bu konuyla ilgili olarak geniş ölçüde bir sınırlandırmanın bulunduğunu gösterecek bir belgeye henüz sahip değiliz. Ancak III. Murat'a ait bir fermanda giyim konusundaki kısıtlamanın Fatih zamanında da olduğu belirtilmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin giyimlerine kayıtlar konulmaya başlanmış ve hatta buna uymayanlara ağır cezalar verilmiştir. Osmanlı tarihinde giyim, mesken yapma ve davranış kısıtlamasının en ağır olduğu dönem III. Murat zamanıdır. Mesela, III. Murat zamanında 4 Eylül 1577 tarihli bir fermanla yasaya aykırı elbise giyenlerin doğrudan doğruya siyasetle cezalandırılmaları emredilmiştir.¹¹⁹

Gayrimüslimlerin, kılık – kıyafet hususunda Müslümanlara benzemeleri yasaklanmıştır.¹²⁰

II. Selim, 1 Ağustos 1568 tarihli bir fermanla Müslüman olmayan halkın kıyafetlerini bir takım kayıt ve şartlara bağlamıştır. Bu fermandaki kayıtlara göre, hiçbir Yahudi, Hıristiyan ve diğer gayrimüslimler üstün kaliteli ve hazır elbise giymeyeceklerdi. Yine aynı fermandaki başka bir kayıta bu durumun II. Selim tarafından daha önce verilen diğer bir fermanla yasaklandığı belirtilmektedir.¹²¹

Yahudi ve diğer Müslüman olmayan halkın giydikleri feraceler külrengi, karaca çuhadan yapılıp, damgaları kumaş olmayacaktı. Astarlı olabilecek ve içine giydikleri de (içlik) astardan yapılacak fakat legendeli olmayacaktı. Bellerine sardıkları kuşağın değeri otuz kırk akçeyi geçmeyecek ve yarı yarıya ipek ve pamuk

¹¹⁹ Yavuz ERCAN, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyimi", **Bellekten**, 117–118, DEMİREL, TUŞ, GÜRBÜZ, **agm**, 717

¹²⁰ ERYILMAZ, **age**, 12

¹²¹ ERCAN, **agm**, 119

karışımından yapılmış bulunacaktı. Başlarına ancak Denizli tülbendi sarabilecekler ama tülbendin uzunluğu fazla olmayacaktı. Yalnız siyah renkli, yassı yüzlü, içi astarsız ayakkabı giyebileceklerdi. Aslında Müslüman olmayan halkın “başmak” denilen bu çeşit ayakkabıları giymeleri yasaktı. Ancak, görüldüğü gibi tarif edilen başmak sadece siyah renkli, yassı yüzlü ve astarsızdı. Yani bir çeşit yemeniydi. Bunun için giyilen “edik, edük” ve ya “çedik” denilen bir cins mestin meşinden yapılması gerekiyordu ve sahtiyandan yapılması yasaktı.¹²²

Ermenilerin kıyafeti de Yahudilerin kıyafeti gibi olacak, yalnız Ermeniler başlarına yine fazla olmamak şartıyla, alaca kuşak saracaklar ve diğerleri gibi Ermeni kadınları da ferace giymeyeceklerdi. Ferace yerine Fahir terlik, içlerine de siyah ve külrengi Bursa kutnusu giyeceklerdi. Diğer giyimleri ise mavi çakşır, meşin mest ve şirvani başmak idi.¹²³

Diğer gayrimüslimler külrengi ve siyah ferace giyebilecekler ve bu feracenin astarı saçaklı olacaktı. İçlerine giydikleri dolamaları da yine siyah ve külrengi Bursa kutnusundan ve sade olacaktı. Kaba dikişli ve ütülü olmayacaktı. Şayet Fahir giyerlerse o da siyah ve külrengi olacak, başka renk giyilmeyecekti. Kuşak, saçak ve edik bütün gayrimüslimlerde aynıydı.¹²⁴

Yoksul gayrimüslim yine az olmak üzere gök mavisi renginde sarık saracaklar, içlerine ve üstlerine giydikleri elbiseler ıskarlat olmayacak, ancak karziyye veya Selanik çuhası olabilecekti. Ayaklarına iki kulaklı, üstü astarlı ayakkabı giyecekler, iç edik de kullanılabileceklerdi.¹²⁵

Tarsus sicillerinde geçen kılık- kıyafetlere bakacak olursak tıpkı ev eşyalarında olduğu gibi yeni ya da eski olmalarına göre, cedit ya da köhne olarak belirtilmişlerdir. Terekelerde yer alan bilgilere dayanarak şunu söyleyebiliriz ki Tarsus'taki gayrimüslimlerin çok sayıda kıyafetleri yoktu. Hatta bazı gayrimüslimler hanlarda ölmüş olduklarından terekelerinde yalnız üstlerinden çıkan kıyafetler vardır.

---

¹²² ERCAN, **agm**, 119 – 120

¹²³ ERCAN, **agm**, 120

¹²⁴ ERCAN, **agm**, 121

¹²⁵ ERCAN, **agm**, 121

Çeşit olarak da sayı olarak da fazla değillerdir. Sıklıkla geçen kıyafetlerin arasında; gömlek, entari, yemeni, kuşak, fes, entari, sarık, dizlik vs. vardır.

D. AİLE

Ailenin temel üretim birimi olduğu bütün geleneksel toplumlardaki gibi, Osmanlı toplumunda da geniş aile tipi yaygındır. Bu geniş aile, üç kuşağın bir arada yaşadığı, ama yakın akraba ve kardeşlerin ailelerini de içine alan daha geniş bir birleşik topluluğun üyesidir. Bu durum Osmanlı ülkelerindeki Müslümanlar kadar, gayrimüslimler içinde söz konusudur. Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlara göre, hane denen birimi meydana getirenlerin nüfusu beş kişi civarında hesap edilmektedir. Ancak hanenin her zaman bağımsız bir aile olduğunu düşünmek hatadır. Çoğu bir avlunun etrafındaki konutlarda aynı ailenin üç kuşağına mensup haneler bir sosyo-ekonomik ünite halinde yaşamaktadırlar. Bu birliği aynı mahallede yaşayan yakın akrabalar tamamlar.¹²⁶ Osmanlı şehirlerinde konut bölgelerindeki ayırım ve biçimlenme ekonomik aidiyet ve statüye göre değil, dini aidiyet ve statüye göredir. Bu nedenle kentin çevresinde dar bir bölgede yaşayan gayrimüslimler de aynı şekilde kendi geniş ailelerinin ve cemaatlerinin belirlediği ilişkiler çerçevesi içinde hayatlarını sürdürürlerdi.¹²⁷

Osmanlı Devleti'nde, gayrimüslimlerin aile ile ilgili meselelerinde, onların kendi ruhani reisleri yetkili kılınmıştır. Bu husus patriklere ve hahamlara verilen beratlarda açıkça belirtilmiştir.¹²⁸

Sicillerde yalnızca bir adet aile hukukuna giren davaya rastladık. Bu dava da bir vasî tayini davasıdır.¹²⁹

---

¹²⁶ İlber ORTAYLI, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2004, 57

¹²⁷ ORTAYLI, *age*, 58

¹²⁸ EROĞLU, *age*, 15–16

¹²⁹ TŞS, 295–118–177

1. Gayrimüslim Kadın

Geleneksel aile yapısı içinde en önemli üye kadındır. Fakat gerek aile içindeki gerekse toplumdaki statüsü, üretim fonksiyonu ile orantılı değildir. Kadının aile ve toplum içindeki statüsü çocuklarının sayısı ve yaşlılık ile yükselir.¹³⁰

Sicillerde 34 kadın ismine rastladık ve gayrimüslim kadınlarda yaygın olarak Maria isminin kullanılmış olduğunu gördük.

Gayrimüslim erkekler gibi gayrimüslim kadınlar da hukuki işlerinde Osmanlı mahkemelerine başvurabilmişlerdir. Tarsus şer'îye sicillerinde yer alan davaların 8'inde gayrimüslim kadınlar davacı olarak mahkemeye başvurmuşlardır. Bunlardan yedisi Müslüman erkekten davacı olurken¹³¹ birinde hem gayrimüslim erkekten hem de Müslüman erkekten davacı olmuştur.¹³² Bununla birlikte iki Müslüman kadın da gayrimüslim erkeklerden şikâyetçi olmuşlardır.¹³³ Bu belgelerden de anlaşılacağı gibi zannedildiğinin aksine Osmanlı'da kadınlar ve hatta gayrimüslim kadınlar mahkemelere başvurabilmekte ve erkekleri dahi dava edebilmektedirler ki davaların hepsinde erkeklerin davalı olması bunun açık bir kanıtıdır. Bu davalardaki kadınların haklılıkları ise şu şekildedir: Davacı dokuz gayrimüslim kadından yedisi haksız, birisi haklı bulunmuştur. Davacı Müslüman kadınlardan biri haklı diğeri ise haksız bulunmuştur.

Kuşkusuz gayrimüslim kadınlar sadece alacak verecek davalarında değil veraset, nafaka, ceza hukuku konularında da mahkemeye başvurmuşlardır. Örneğin gayrimüslim bir kadın, kocasını darp edip öldürdü diye Müslüman bir erkekten şikâyetçi olmuş ancak şahitler ve yeminler üzerine yalan söylediği anlaşılacak mahkemedен kovulmuştur.¹³⁴ Sicillerdeki tereke kayıtlarının üçü kadınlara aittir. Buradan yola çıkarak Tarsus'taki kadınların zengin olmadıklarını görüyoruz. Bu üç kadının terekelerinden kalan toplam miktar 6374 guruştur. Rumik adlı kadının tek

---

¹³⁰ ORTAYLI, *age*, 58

¹³¹ TŞS, 283-?-?-?; 290-68-134; 290-132-269

¹³² TŞS, 295-1-2

¹³³ TŞS, 283-?-?-?; 292-9-?

¹³⁴ TŞS, 292-203-?

başına terekesi 5775 guruş, diğer kadınların ise 1187 ve 421 guruştur. Bu terekeler tarih olarak birbirlerinden çok uzak değillerdir. Terekeler 1261, 1262 ve 1271 tarihlerine aittir. 5775 guruşluk terekeye sahip olan gayrimüslim kadının diğer terekelerle arasında 10 yıla yakın zaman oluşu terekenin miktarını yükseltmiş olacağı gibi on yılda çok fazla bir artış olmayacağını da göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki Tarsus'taki gayrimüslim kadınların ekonomik durumları farklılıklar göstermektedir. Maddi açıdan durumu iyi olanlar var olduğu gibi kötü olanlar da mevcuttur.¹³⁵

Yine terekelerden yola çıkarak Tarsus'taki gayrimüslim kadınların giyim-kuşamlarının çok fazla olmadığını görüyoruz. Terekelerde birkaç çeşit fistan, gömlek, kürk, kuşaktan sıklıkla bahsedilmektedir. Bunlar kumaşlarının kalitesine göre farklı isimlerle yazılmıştır. Örneğin camfis fistan vs. gibi. Bu kadın terekelerinden birinde ise seccade çıkmış olması bize bu gayrimüslim kadınlardan birinin Müslümanlığı seçtiğini ya da eşinin Müslüman olabileceğini düşündürmektedir.¹³⁶

2. Evlenme – Boşanma, Nafaka

Osmanlı Devleti'nde evlilik akitleri imam huzurunda yapılır, erkek kadına bu nikâh akdinde mehir adı verilen bir tür başlık öderdi. İslam hukukunda mehir iki kısımda ödenirdi. Bunlar mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel'dir. Mehr-i muaccel erkeğin nikâh sırasında kadına verdiği bedeldir. Mihr-i müeccel ise kadının dul kalması veya erkeğin ölümü üzerine terekesinden kadına kalan bedeldir. Bu durum sadece Osmanlı – İslam toplumuna özgü bir uygulama değildir. İslamiyet'ten önce Araplar arasında mehr'e veya çeşitli biçimlerde ağırlık ödemeye dayanan evlilik gelenekleri vardı.¹³⁷ Mehr tayin edildikten sonra kadın mehri almaktan

¹³⁵ TŞS, 290–138–285; 295–54–72

¹³⁶ TŞS, 290–138–285

¹³⁷ ORTAYLI, age, 59

vazgeçebilmektedir. Böylece mehr ödemekle yükümlü koca bu yükümlülüğünden kurtulmaktadır.¹³⁸

Gayrimüslimlerin, özellikle evlenme, boşanma, miras, nafaka gibi aile hukukunu ilgilendiren meselelerini kendi din adamlarının nezaretinde ve kendi dini hükümlerine göre çözüme imkânları vardı. Gayrimüslimlerin nikâhları, kendi dini mabetlerinde ve kendi din adamları tarafından ve pek tabii ki kendi dinî ayinlerine uygun olarak kıyılmaktaydı. Buna göre evlenecek kadın ve erkek kesinlikle Hıristiyan olacaktı. Hatta mezhep ayrılıkları bile evlenmeye engeldi.¹³⁹ Ayrıca nikâhı kıyılacak tarafların vaftizlerin yapılmış olması şarttı. Zira vaftizi¹⁴⁰ yapılmamış kişilerin dinî nikâhı kıyılmazdı. Bununla birlikte hemen her konuda Osmanlı mahkemelerine başvurabiliyorlardı. Osmanlı mahkemelerine başvuran gayrimüslimlere İslam hukuku kuralları uygulanmaktaydı.¹⁴¹

Özellikle Ermenilerin evlenme konusunda yaşadıkları problemlerin başında birden fazla evlilik yapmak isteyenlerin durumu gelmektedir. Hıristiyanlıkta birden fazla evlilik yoktur. Ancak dini hükümleri aksine birden çok evlilik yapan Ermeniler vardır. Birden çok evlilik yapmak isteyen Ermeniler nikâh akitlerini genellikle imamlara yaptırmaktaydılar.¹⁴² Doğu Anadolu’da Kemah’ın Grigor adındaki rahibi Celali İsyancıları’nın olduğu sıkıntılı yıllarda cemaatinin içine düştüğü kargaşayı anlatırken, yerel Ermeni cemaatinin ileri gelenlerinden birçoğunun birden fazla eş almış olduğundan söz eder. Kilise rahibi olarak ilk yaptıklarından biri bu kural dışı birlikteliklere son vermek olmuştur.¹⁴³ Zaten İslâm dininde de çok evlilik zaruret halinde müsaade edilen bir çıkış yolu olmuş, bu müsaade kadınlar arasında adalet

---

¹³⁸ Hamza Aktan, “İslam Aile Hukuku”, **Sosyo.Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992, 406; ORTAYLI, İlber, “ Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, **Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992, 459

¹³⁹ Buna karşılık Müslümanlar Gayrimüslimlere kız vermez fakat onlardan kız alabilirlerdi.

¹⁴⁰ Vaftiz, kişinin rahip tarafından kutsal suyla yıkanarak kutsanmasıdır.

¹⁴¹ KARATAŞ, **agm**, 3

¹⁴² KARATAŞ, **agm**, 4

¹⁴³ Halil İNALCIK, Donald QUATAERT, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, II., EREN Yay., İstanbul, 2004, 724

etme şartına bağlanmıştır.¹⁴⁴ Ancak bir diğer ayet ise eşler arasında adil davranılamayacağını belirterek tek eşle hayatın sürdürülmesini kuvvetle tavsiye etmektedir.¹⁴⁵

Tarsus kayıtlarında sadece bir kişinin iki evli olduğunu gördük.¹⁴⁶ Belgeden ilk eşine ne olduğunu anlamamaktayız. Boşanmış ya da ilk eş ölmüş olabilir.

Ayrıca evlilikten bahsetmişken belirtilmesi gereken bir hususta şudur ki; İslam hukukunca Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evliliği yasaklanmışken, tam tersi olan Müslüman erkek gayrimüslim kadın evliliğine bir yasak getirilmemiştir. Böyle bir evlilikten doğan çocuklar Müslüman olurlardı.¹⁴⁷ Hatta Ebussuud Efendiye göre Müslüman olmayan bir kadının Müslüman kocası ölürse tekrar Müslüman olmayan bir erkekle evlenebilirdi. Fakat kadının Müslüman ile evliliğinden olan çocuğuna gayrimüslim olan ikinci kocası vasi olamazdı.¹⁴⁸ Bu durum genellikle sınır bölgelerinde ya da gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu yerlerde daha sık görülürdü. Gayrimüslim kadın kocasının mirasından hak talep edemediği gibi, kocanın da böyle bir hakkı yoktu.¹⁴⁹ Aile kurumunun son noktası boşanmadır. Ancak boşanma toplumsallaşmayı yok ettiği için denetlenmek ve kısıtlanmak istenmiştir. İslam hukukunda boşanmanın farklı türleri vardır. “Talak”, “talak-ı selase”, “talak-ı bain”, “muhalaa”, “hul”, ve “fesh-i nikah”, sicillerde en fazla zikredilenlerdir. Bunlardan talak türü boşanmalardan sonra erkeklerin eşlerine mehr-i müeccellerini ve iddet müddetince nafakalarını ödemeleri beklenir. Fakat bazen iki taraf boşanma konusunda anlaşabilmekteydi. Muhalaa da kadınların hemen hemen her zaman mehr-i müeccellerinden, nafakalarından ve iddet ile iskân haklarından vazgeçtikleri görülmektedir. Muhalaa türü boşanmayı gösteren belge bir

---

¹⁴⁴ Nisâ suresi, Ayet 3, **Kur'an-ı Kerim**; Said ÖZTÜRK, “Osmanlı'da Çok Evlilik”, **Türkler**, Ankara 2002, 375

¹⁴⁵ Nisâ suresi, Ayet 129, **Kur'an-ı Kerim**; ÖZTÜRK, agm, 375

¹⁴⁶ **TŞS**, 292–256-?

¹⁴⁷ FAUROQHI, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, 116

¹⁴⁸ Gülgün ÜÇEL AYBET, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler”, **Türkler**, X, Ankara 2002, 359

¹⁴⁹ FAUROQHI, **age**, 116

hüccettir. Çünkü kadın tekrar evlenebilmek için bu belgeye ihtiyaç duymaktadır.¹⁵⁰ Gayrimüslimler diğer davalarda olduğu gibi boşanmalarda da şer’i mahkemelere başvurmuşlardır.

Sicillerde boşanma davasına da rastlanmaz, bunun nedenlerinden birisi kocanın tek taraflı olarak hükmettiği ve olağandışı mülk pazarlıklarıyla karışık bir hal almamış boşanmalar normal olarak kadı sicillerine kaydedilmeyişidir. Boşanmak isteyen kadın, en azından boşandıktan sonra evlenmesinin yasak olduğu süre içindeki masraflarının karşılanmasını talep etme hakkından vazgeçerdi. Genellikle evlenmeden önce, eşinin ölmesi veya kendisini tek taraflı olarak boşaması halinde kendisine ödenmesi konusunda anlaşmışlar paradan da vazgeçerdi. Kimi boşanmaların nedeni de kocanın ya tüccar olduğu ya da yabancı ülkelerde iş bulmaya çalıştığı için uzun süre eve gelmemesiydi.¹⁵¹ Boşanma hakkının, sanıldığı gibi sadece erkeklere verilmiş bir hak olmadığı, bu hakka kadınların da sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kadın, bu hakkı nikâh sırasında elde edebildiği gibi, kocası tarafından haksızlığa uğratıldığı zaman, boşanma davası açarak da kullanabilmekteydi.¹⁵² Aile hukukunun bir diğer konusu ise vasî tayinidir. Sicillerde bir tane vasî tayini davasına rastlıyoruz. Bu davada anne vasî tayin edilmiş olup aylık 60 guruş nafaka bağlanmıştır.¹⁵³

---

¹⁵⁰Mehmet Salih ERKEK, “Şer’iyye Sicillerine Göre 18. yy’ın İlk Yarısında Mardin’de Hukukun Uygulanışı”, **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu**, 760; İbrahim GÜLER, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, **Türkler**, XIV, Ankara 2002, 29; Abdurrahman Kurt, **Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)**, Bursa 1998, s. 55; Saim SAVAŞ, “Fetva ve Şer’iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992

¹⁵¹ İNALCIK, QUATAERT, **age**, 721

¹⁵²Mustafa Zeki TERZİ, “Samsun Şer’iyye Sicillerine Göre XIX Yüzyılda Osmanlı Toplum Hayatı, Müslim- Gayrimüslim İlişkileri” **Osmanlı**, IV, Ankara 1999, 301

¹⁵³**TŞS**, 295–118–177

3. Çocuk

Ailenin vazgeçilmez bir unsuru da çocuktur. Müslüman ailelerde çocuk sayısı ortalama üç-dört idi. Zaman zaman bu sayı beş, altı hatta daha fazla olabilmekteydi. Çocuk sayısının fazla olduğu ailelerin genelde iki veya üç eşli aileler olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran hemen hemen gayrimüslim aileler içinde geçerlidir.¹⁵⁴

Çocuk sayısı tablosu yapılırken veraset davalarına ve tereke belgelerine bakılmıştır. Diğer davalarda da bazı kişilerin çocukları verilmiş olmasına rağmen yalnızca dava ile ilgili olan çocukların ismi yer aldığından kişilerin gerçek çocuk sayıları bilinmemektedir bu nedenle çalışmamıza uygun bir evren oluşturmadıklarından dolayı katılmamıştır. Yalnızca tüm aile fertlerinin isimlerinin geçtiği belgelere bakılmıştır.

TABLO XIII

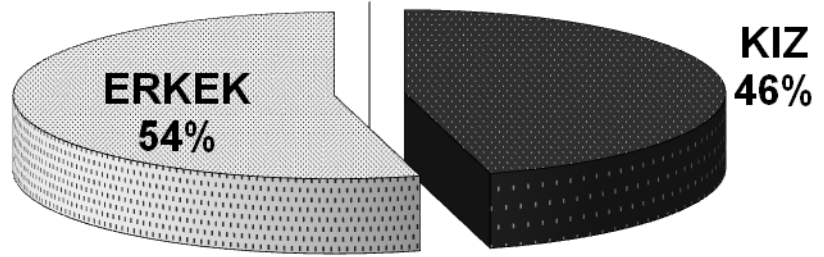
ÇOCUK SAYISI

AİLE TOPLAM	ERKEK	KIZ	ÇOCUK TOPLAM	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
4	1	1	2	292	8	1
3	-	1	1	292	12	1
5	-	3	3	292	17	1
7 (İki Evlilik)	3	1	4	292	18	1
7	5	-	5	292	19	1
5	3	-	3	290	2	1
3	1	-	1	290	12	1
2	-	-	-	290	22	1
2	-	-	-	290	23	1
4	1	1	2	295	9	1
2	-	-	-	287	4	1
6	2	2	4	294	9	1
8	2	4	6	293	10	2
6	1	3	4	290	13	1
64	19	16	35	GENEL TOPLAM		

¹⁵⁴TERZİ, agm, 300

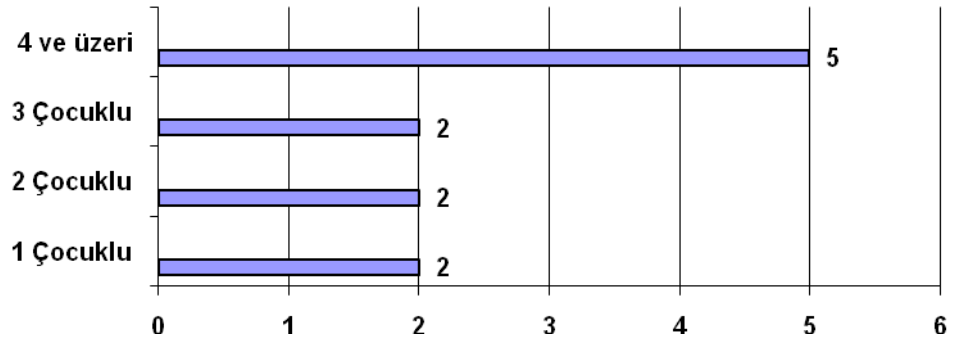
GRAFİK II

ÇOCUK CİNSİYET DAĞILIMI

GRAFİK III

ÇOCUK SAYISI

Tarsus şer'ie sicillerinde karşılaştığımız 14 ailenin toplam nüfusu 64'tür. Erkek çocuk toplamı 19 ve kız çocuğu toplamı 16'dır. 5 ailenin erkek çocuğu ve 6 ailenin de kız çocuğu yoktur. Bu 14 aileden 3'ünün hiç çocuklarının olmadığını

görmekteyiz. İki aile haricinde¹⁵⁵ çocuk sayısının fazla olmadığını görüyoruz. Bu fazlalıktan kastımız 5 çocuk ve üzeridir. Çocuk sayısının fazlalığı erkek çocuk isteminden kaynaklanmamaktadır. Çünkü bu iki aileden birinin bütün çocukları erkektir ve yine diğerinin de 2 erkek çocuğu vardır.

4. Miras - Veraset

Ölen kişinin ardından varislerine intikal edecek her türlü menkul ve gayrimenkul varisleri tarafından paylaşılmaktaydı. Bu paylaşma sırasında bazen varisler arasında anlaşmazlık çıkmakta ve olay mahkemeye intikal etmekteydi. Böyle bir durumda kadı tarafından malın kıymeti takdir edilmekte, varisler ya bu kıymet oranın da malı paylaşmakta ya da açık arttırmayla malları satmakta, mahkeme ücreti düşüldükten sonra kalan miktar paylaşılmaktaydı.¹⁵⁶

Tarsus sicillerinde, gayrimüslimlerin miras taksimi konusundaki anlaşmazlıklarında şer'i mahkemelere başvurduklarını görüyoruz. Elimizde üç tane miras davası bulunmaktadır. Terekelerle bu davaların sayısı yirmi dördü bulur. Anlaşmazlıkların daha sonra uzlaşma yoluna gidilerek çözüldüğünün örneği olduğu gibi,¹⁵⁷ aralarında bir anlaşmazlık söz konusu olmadan hisselerin paylaşılması için mahkemeye başvuranlar da olmuştur.¹⁵⁸ Bunun nedenlerinden birisi de şer'i hükümlere göre kadınların miras hakkından daha az faydalanmaları olabilir. Gayrimüslim erkekler, hisselerine düşen payın daha fazla olabilmesi için özellikle veraset davalarında şer'i mahkemelere başvurmuş olabilirler.

---

¹⁵⁵ TŞS, 292-113-119; 292-258-224

¹⁵⁶ ERKEK, agm, 760

¹⁵⁷ TŞS, 292-68-71

¹⁵⁸ TŞS, 292-256-?

II. BÖLÜM: EKONOMİK HAYAT

İktisadi hayatın içinde yer almak isteyenlerin hangi aşamalardan geçerek meslek sahibi olacakları, nasıl işyeri açabilecekleri ve ne tür eşyanın imalatını yapabilecekleri nizamnamelerle belirlenmişti. Bu nizamnamelere göre oluşturulan esnaf teşkilatı içinde Müslümanlarla birlikte Yahudi ve Hıristiyanlar da bulunmaktaydı. Başka bir ifadeyle Osmanlı toplumunda herkes, herhangi bir ayırım yapılmadan bağlı oldukları esnaf teşkilatının kurallarına göre hareket etmek zorundaydı.¹⁵⁹

Kadı sicilleri içerisinde dağınık halde bulunan ve bazı büyük şehirlerde müstakil defterler halinde tertip ve muhafaza edilmiş olan tereke kayıtları, öncelikle ölen kişinin kimlik ve tüm mal varlığının cins, adet ve fiyat açısından tespiti ile varislere dağılımını göstermektedir. Aynı zamanda bu defterlerden kişilerin mesleki özellikleri, borç-alacak ilişkileri ile yerel ve bölgeler arası ticari ilişkiler hakkında da önemli bilgilere ulaşabileceği gibi, şehir tarihi çalışmaları için de vazgeçilmeyecek kaynak grupları içerisinde yer almaktadır.¹⁶⁰ Bu terekeler önce beytü'l mal eminine teslim edilerek kayıt altına alınmakta, vârisleri çıkmadığı takdirde ise hazineye kalmaktadır.¹⁶¹

Biz de çalışmamızın bu bölümünde özellikle tereke kayıtlarından yararlanacağız.

---

¹⁵⁹ KARATAŞ, **agm**, 10

¹⁶⁰ Ömer DEMİREL, “Sosyo-Kültürel Açından Mardin Tüccar ve Esnafları (19 yy)” **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu**, Mardin 2007, 629

¹⁶¹ Jülide AKYÜZ, “Ermeni Kadınlara Ait Terekeler”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, II, Erciyes Üniv., Yay., Kayseri 2007, 457

A. TİCARİ HAYAT

XV – XVI. yüzyıllar boyunca Osmanlı ekonomik hayatında XVII. yüzyıla gelinceye kadar büyük çaplı değişiklikler görülmemektedir. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu geniş coğrafya üzerinde gerçekleşen iç ve dış ticareti devlet, sıkı bir denetim altında yürütmektedir. Osmanlı ekonomisi kendi kendine yeten bir durumda olduğundan dolayı bu denetimin sağlanması da kolaylaşmaktadır. Üstelik dünya ticaret yolları da XVII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin kontrolündedir.¹⁶²

XVI. yüzyılın sonlarında meydana gelen hem iç hem de dış gelişmelerin Osmanlı parası üzerinde büyük etkileri olmuştur. Özellikle Amerikan gümüşünün Osmanlı piyasasına girmesi, 1585 yılındaki büyük devalüasyon ve bunu izleyen devalüasyonlar sonucunda akçeye olan itibarın kaybolmasıyla, akçe yerini Avrupa paraları Hollanda Esedisi ve İspanyol Riyali kuruşuna bırakmıştır. 1690 yılında ise Polonya Zolotalarından esinlenerek darphane büyük sikkeler bastırmıştır. Bu yeni Osmanlı kuruşu 40 pare veya 120 akçeye eşit kabul edildi.¹⁶³

1901 yılına ait Adana İl Salnamesine göre Tarsus'ta 27 han, 16 Fırın, 15 kahve, 1087 dükkan, 16 dabakhane, 1 menzilhane, su ve ateşle idare ettirilen 4 pamuk ve 1 ipek fabrikası ve çok sayıda un değirmeni bulunmaktaydı.¹⁶⁴

Elimizdeki ticaret davalarında dikkat çeken bir tanesinde gayrimüslim – Müslim ortaklığının olduğunu görüyoruz. Dava kaydında ortaklardan gayrimüslim olan Serkis'in ölümü üzerine terekesi ailesine kalmış ve ortağı Emin Efendi kendi hakkının da içinde olduğunu ve mahkemenin keşif yapmasını istemiştir. Bu ortaklığın tarım ürünleri ticaretine dayalı olduğu ve mahsuller arasında soğanın

---

¹⁶² Adnan GÜRBÜZ, “ XV. – XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Anadolu Toplumunda Gayrimüslimlerin Durumu: Amasya Örneği ”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniv. Basım Evi, İzmir, 2000, 87

¹⁶³ Bkz. Şevket PAMUK, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul 2000, 174-186

¹⁶⁴ TUTAR, **agm**,31

bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁵ Diğer bir ortaklık davasında ise ortakların ikisi de gayrimüslim olmakla birlikte, davacı olan gayrimüslim ortağında da dükkân anahtarı bulunduğunu ve kendisinden habersiz olarak mal (Buğday) sattığını beyan etmiş ancak mahkemeye şahit getirememiştir. Burada dikkat çekici olan nokta ise malın satıldığı gayrimüslimin isminin Osman olmasıdır.¹⁶⁶ Yine bir başka davada iki gayrimüslimin balık ticaretiyle uğraştıklarını ve aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı mahkemeye başvurduklarını görmekteyiz.¹⁶⁷

Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında ticaret ortaklığı dahi kurulmuş bu da aralarında bir sorun olmadığını daha doğrusu birlikte iş yapmaktan dahi çekinmediklerini göstermektedir.

Türklerle Ermeniler arasındaki bir diğer ortaklık konusu hayvancılıktır. Tarsus ekonomisinin önemli kaynaklarından birisi küçükbaş hayvancılıktır. Koyun ve keçi yörede yetiştirilen en önemli küçükbaş hayvandır. Tarsus'ta yetiştirilen koyunların bir kısmı ile şehrin et ihtiyacı karşılanıyor, geri kalan kısmı da İstanbul'a satılıyordu. Bu sebeple Türklerle Ermeniler arasında koyun yetiştirip satmada ortaklık ilişkileri kurulmuştur.¹⁶⁸

Ayrıca, hicri 1278 tarihinde Tarsus'ta Riyail Papaysan adlı gayrimüslim bir kişinin makine ile pamuk ziraati yaptığını görmekteyiz.¹⁶⁹

Tarsus'taki ticaret ağı belgelerimize baktığımızda Adana, Kayseri, Niğde, Kıbrıs, Urfa, Yozgat vb. üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunu anlayabileceğimiz bir diğer nokta ise Tarsus'ta ikamet eden gayrimüslimlerin genellikle bu şehirlerden Tarsus'a ticaret üzerine gelmeleridir. Yani aslen bu saydığımız şehirlerden gelen kişiler ticaretle uğraşmışlardır. Bu da bize Tarsus'la adı geçen bu şehirler arasında bir ticaret ağının oluşmuş olduğunu göstermektedir.

---

¹⁶⁵ TŞS, 290-87-172

¹⁶⁶ TŞS, 295-?-?

¹⁶⁷ TŞS, 287-94-274

¹⁶⁸ Abdullah POŞ, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Tarsus'ta Türk- Ermeni İlişkileri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Ün. Yay., Kayseri 2007, 107

¹⁶⁹ BOA, Dosya No: 393, Gömlek No: 91, Fon Kodu: MKT.NZD.

Yeri gelmişken ticaret üzerine Tarsus'a gelen bu kişilerin hangi illerden geldiğini tabloda görelim.

TABLO XIV

TARSUS GAYRİMÜSLİMLERİNİN ASLEN NERDEN GELDİKLERİ TABLOSU

İSİM	GELDİKLERİ YER	YERLEŞTİKLERİ MAHALLE	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Artin	Kayseri (Talas)	-	292	2	1
Anestas	Kıbrıs	-	292	6	1
Mihail	Niğde	Zimmîyan	292	9	1
Hacuk v. Mihail	Adana	Zimmîyan	292	10	1
Bedros	Adana	-	292	13	1
Terzi Artin	Kayseri	Günhanı (Tüccar)	292	15	1
Arslan	Kayser (Talas)	Kefre karyesi	292	17	1
Besili	Trablus	-	290	1	1
Yavani v. Abraham	Kayseri (T)	-	290	8	1
Agop veledi	Adana	-	290	14	1
Ağız bnt. Hanım	Kayseri	Zimmîyan	295	11	1
Teros v. Artin	Kayseri	Devecizadehan Karyesi	295	11	2
Semetoğlu Madros	Kayseri	-	287	1	1
Kahveci İbo	Urfa	-	287	3	1
Acı Mesail	Niğde	-	287	9	1
Talası Manos	Kayseri (T)	-	287	9	1
Acı Mesail	Niğde	-	287	9	2
Bedros oğlu	Harput	-	287	10	1
Mustafa	Karaman	Dikili Karyesi	287	10	1
Bedros v. Şeref	Kayseri	-	291	4	1
Estaveri v. Yanu	Kıbrıs	-	291	12	1
Şeriki Beraşuka	Kıbrıs	-	291	12	1
Manoş v. Yorki	Yozgat	Müftü Han	293	2	1
Agop v. Bogos	Kayseri	-	293	5	1
Sihak v. Meledos	Kayseri	-	293	16	1
Yorki	Kayseri (T)	Şabanağa Hanı	293	17	1
Tarakçı Aragiil	Antep	Guş Karyesi	292	3	1

Tablodan da görüleceği üzere 68 belgedeki 27 kişinin aslen Tarsuslu olmadığı, çeşitli nedenlerle bölgeye gelip yerleştikleri ya da bölgeye ticaret üzerine gelerek hanlarda

vefat ettikleri görülmüştür. Farklı yerlerden gelen bu 28 kişinin 12'sinin aslen Kayserili olduğunu ve büyük kısmının da Talas karyesinden ticaret üzerine geldiğini görüyoruz. Yine 3 Niğde, 3 Adana, 3 Kıbrıs, 1 Urfa, 1 Yozgat, 1 Harput, 1 Karaman, 1'de Trablus asıllı gayrimüslim Tarsus'a yerleşmiştir.

Özellikle Kayseri ticaretin deniz yollarına kaydığı 19. yy'da Mersin ve Tarsus limanlarını kullanmıştır.¹⁷⁰

Bunlar da bize incelediğimiz dönemdeki Tarsus ticaret yollarını göstermektedir.

B. MESLEKLER

Osmanlı Devletinde genel olarak servet kaynaklarının dağılımı askeri zümrenin, yani sultanla ilişkili olan grubun kontrolü altındadır.¹⁷¹ İkinci bir zengin zümre ise, askeri grubun hemen ardından gelen ve ticari faaliyetleri yürüten esnaf ve tüccarlardır.¹⁷²

Esnaf defterlerinden anlaşılacağı üzere, Osmanlılarda gayrimüslimlerle Müslümanlar aynı esnaf teşkilatında yer alabiliyorlardı. Bu defterlere önce Müslüman esnaf, sonra Hıristiyan esnaf, daha sonra da Yahudi esnaf kaydedilirdi.¹⁷³ Gayrimüslimler arasında birçok farklı meslek sahibi vardı. Osmanlı döneminde Tarsus'taki bütün gayrimüslimlerin mesleklerini tespit etmemiz mümkün olmamakla

---

¹⁷⁰ Şaban BAYRAK, "18-19. Yüzyılda Kayseri'nin Ticari Hinterlandı", **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2003, 73-74

¹⁷¹ Bkz. Ömer DEMİREL, "Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas Küçük Minare Mahallesi", **XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, III., III. Kısım, Ankara, 2002, 1947-1965

¹⁷² Bkz. Ömer DEMİREL, "Tereke Defterine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafının Borç -Alacak İlişkileri", **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirisi**, Kayseri, 2003; Ömer DEMİREL, **Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı**, Sivas 1998, 54-64

¹⁷³ T. Tankut SOYKAN, **Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimler**, İstanbul 1999, 107

birlikte, elimizde bu konuda bazı fikirlere ulaşabileceğimiz belgelerde bulunmaktadır.

TABLO XV

MESLEK TABLOSU

MESLEK ADI	KİŞİ SAYISI	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Tarakçı	1	292	20	21
Bakırcı	2	293, 292	-, 56	-, 58
Hekim	1	292	107	112
Kundakçı	1	-	-	-
Helvacı	1	290	354	700
Tacir	2	290, 295	244, -	483, -
Mündeminci	1	-	-	-
Terzi	1	290	144	299
Bezirgân	1	290	82	163
Dühancı	1	290	17	29
Basmacı	1	290	370	734
Hamamcı	1	290	192	401
İbrikçi	1	290	132	269
Boyacı	1	295	118	177
Kahveci	1	287	82	255
Tütüncü	1	287	13	21
Tüccar	5	294,294,293, 293, 292	66, 216, -, -,11	82, 353, -, -, 10
Arabacı	1	292	52	-
Hamal	1	292	9	7

Kayıtlarımızda 19 meslek grubu ve bu meslek gruplarında 25 gayrimüslim yer almıştır. Meslek gruplarında yer alan kişilerin çoğunluğu tüccardır. Bunun dışında 2 bakırcı ve 2 tacir bulunmaktadır. Diğer meslek gruplarında ise birer kişi yer almıştır.

Tarsus şer'iyeye sicillerinde gayrimüslimlerin yaptıkları meslekler olarak şunlara rastlanmıştır: Tarakçı, bakırcı, hekim, kundakçı, helvacı, tacir, mündeminci, terzi, bezirgân, dühancı, basmacı, hamamcı, ibrikçi, boyacı, kahveci, tütüncü, tüccar, arabacı, hamal. Görüldüğü üzere gayrimüslimler de tıpkı Müslümanlar gibi hemen hemen birçok meslekle uğraşmışlardır. Sicil kayıtlarından rastladığımız bu mesleklerin yanı sıra gayrimüslimlerde doktorluk yapan kişilerinde olduğunu görmekteyiz.¹⁷⁴

C. MAL VARLIKLARI

Osmanlı Devleti'nde genel olarak servet kaynaklarının dağılımı askeri zümrenin, yani sultanla ilişkili olan grubun kontrolü altındaydı. Bu grubun ardından, ikinci bir zengin zümre ise, ticari faaliyetleri yürüten esnaf ve tüccarlardır.¹⁷⁵

Elimizdeki 22 tereke kaydına baktığımız zaman, bu 22 terekelerin 18'i erkeklere ve 4'ünün de kadınlara ait olduğunu görmekteyiz. Terekelerdeki tarihler birbirlerine yakın oldukları için yorumumuz 11 yıllık bir dönem için olacaktır. Kuşkusuz bu tarihlerin yakın olmasının hem çalışmamıza faydası hem de eksikliği olacaktır. Faydası olmasının sebebi, bu dönemdeki gayrimüslim kişilerin birbirlerine göre maddi açıdan ne durumda olduklarını, yani zengin ya da fakir olup olmadıklarını gösterecektir. Ancak yakın dönem olması bizim zaman açısından genelleme yapmamızı engelleyecektir.

---

¹⁷⁴ BOA, Dosya No: 17, Gömlek No: 48, Fon Kodu: DH.EUM.5.Şb

¹⁷⁵ Ömer DEMİREL, "Sivas Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ile Borç-Alacak İlişkileri", **Tarih Yazıları**, İstanbul, 2006, 159

TABLO XVI

TEREKELERE GÖRE GAYRİMÜSLİMLERİN MAL VARLIĞI (NAKİT OLARAK)						
İSİM	MESLEK	MAL VARLIĞI	TARİH (Hicri)	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Menük	Bakırcı	317	1260	292	7	1
Kabril	-	530	1261	292	14	1
Artin	Terzi	293	1262	292	15	1
Arslan	-	4196	-	292	17	1
Köseihal	-	1350	1263	292	18	1
Nikofos	-	8121	1267	290	2	1
Bedros	Terzi	288	1264	290	11	1
Artin	Dühanacı	2203	1267	290	23	1
Teros	-	90	1271	295	11	2
İbo	Kahveci	445	-	287	3	1
Yorki	-	94,5	-	293	2	1
Bogos	-	46	-	293	5	1
Hace	Tenekeci	-	-	293	10	1
Harşu Veleği	-	2650,5	1265	293	10	2
Karabet	-	157	1266	293	22	1
Eyüp V. Karabet	-	80	1266	293	23	1
Melados	Bakırcı	4282	-	293	11	1
Yorki	-	129,5	-	293	17	1

Tablolara göz atacak olursak görüleceği gibi 18 erkek terekesinin toplamı 25.272,5 guruştur. Bir kişinin mal varlığı belgelerin kötü durumda olması nedeniyle anlaşılammıştır. Maddi açıdan bakıldığında son derece çeşitli bir gruba sahibiz. Örneğın 8121 guruşluk mal varlığına sahip olanlar olduğu gibi yalnızca 46 guruşu olanlarda çıkabiliyor. Mal varlığı düşük miktarda olanların bazılarının hanlarda ölen insanlar olduğunu da belirtmeliyiz.¹⁷⁶

Bir sınıflama yapacak olursak bu 18 kişinin; 11'i, 0-1000 guruşluk mal varlığına, 1'i,1000-2000 guruşluk malvarlığına, 5'i de 2000 guruşun üzerinde mal varlığına sahiptir.

¹⁷⁶ TSS, 293-?-?; 295-57-76

Meslek grupları açısından bakılacak olursa, 2 terzi, 2 bakırcı, tenekeci, dühancı, kahveci gibi meslekleri görmekteyiz. Bu da bize gayrimüslim kişilerin genellikle ticaret üzerine uğraştıklarını göstermektedir.

H. Gerber XVII. yüzyıldaki Bursa kadınları ve R. C Jennings XVII. yüzyılın başlarındaki Kayseri kadınları üzerine olan çalışmalarında XX. yüzyıldan önceki İslâm toplumunda kadınların sosyo-ekonomik statüsünün ikinci planda olduğu yönündeki geleneksel görüşe karşı çıkmışlar ve ikisi de sicillerdeki çalışmalara dayanarak Bursa ve Kayseri kadınlarının sosyo-ekonomik hayatta etkin bir şekilde yer aldıklarını kanıtlamışlardır.¹⁷⁷

Kadın terekelerine bakacak olursak: Elimizdeki 4 tereke 10 yıllık bir dönemi içermektedir ve yukarıdaki zamanla ilgili belirtilen durumlar burada da geçerlidir. Kadınlar da erkeklerde olduğu gibi mal sahibi olabilmekteydiler. 4 kadının tereke toplamı 7617 guruştur. Tek tek bakılacak olursa, 412, 243, 1187, 5775 guruşluk mal varlıkları mevcuttur. Buradan da anlaşılacağı üzere, kadınlardan da maddi açıdan oldukça iyi durumda olanlar olduğu gibi orta ve alt seviyede olanlar da mevcuttur.

TABLO XVII

TEREKELERE GÖRE GAYRİMÜSLİM KADIN MAL VARLIĞI (NAKİT)						
İSİM	MESLEK	MAL VARLIĞI	TARİH (Hicri)	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Akza	-	1187	1261	292	12	1
Enuk	-	412	1262	290	12	1
Rumik	-	5775	1271	295	9	1
Ağz	-	243	1271	295	11	1

¹⁷⁷ Aryeh SHMUELEVITZ, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadınların Sosyo-Ekonomik Statüsü XIX. Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu”, **Türkler**, XIV, Çev: Burcu YORULMAZ, Ankara 2002, 25

Mal varlıklarında dikkati çeken diğerleri ise evler ve dükkânlardır. Ancak terekelerde hemen hemen herkesin evi olmakla birlikte evlerin nakit bedeli yazılmamış içindeki eşyalar sayılmıştır. Bunun dışında kişilerin dükkânlarındaki mallar da tek tek fiyatlandırılmış ancak sadece bir belgede dükkânın kira olduğu¹⁷⁸ ve bir diğer belgede de dükkânın kişinin kendisine ait olduğunu görmekteyiz.¹⁷⁹ Diğerleri hakkında bilgi yeterli değildir. Başka bir kaydımda mal varlığı olarak kişinin yaylağının olduğunu gördük.¹⁸⁰

Mal varlıkları içindeki diğer bir unsur ise hayvanlardır. Örneğin Harşu veledi'nin 2 atının olduğu ve bedelinin ise 450 guruş olduğunu, yine başka bir belgede Yorke'nin 1 baş topal atının olduğu bedelinin ise 60 guruş olduğunu görüyoruz. Bir başka belgede ise Akza adlı gayrimüslim kadının 185 guruş bedelinde bir merkebi (eşek) vardır.

Bir diğer mal varlığı şekli olan nakit para olarak terekelerde mal varlığına rastlamadık.

D. BORÇ- ALACAK İLİŞKİLERİ

Borçlar hukuku, kişiler arasındaki ilişkilerden doğan borç ve alacakları düzenleyen bir medeni hukuk dalıdır. Borç ve alacaklar, hukukî işlemler (akit ve sözleşmeler), haksız fiiller (kanuna aykırı veya sözleşmeye aykırı davranışlar) ve sebepsiz kazanç elde etmeden doğarlar.¹⁸¹

---

¹⁷⁸ TŞS, 292-56-58

¹⁷⁹ TŞS, 290-17-29

¹⁸⁰ TŞS, 290-354-700

¹⁸¹ Şanal GÖRGÜN, **Hukukun Temel Kavramları**, Ankara, 1994, 62

Borç- alacak ilişkileri Osmanlı toplum hayatı içinde sosyal, dini ve iktisadi ilişkilerin bir sonucu olarak çeşitli boyutlarda ve şekillerde ortaya çıkmıştır.¹⁸²

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, kendi aralarında borçlar hukuku açısından tam bir serbestliğe sahiptiler. Ancak Müslümanlarla girdikleri borç ilişkilerinde domuz eti, şarap, Müslüman köle satışı ve benzeri konularda kısıtlamaya tabi idiler. Müslümanlarla bu mallara ilişkin sözleşme yapamazlar veya faiz şartı koyamazlar, Müslüman köle satın alamazlardı.¹⁸³

---

¹⁸² DEMİREL, "Sivas Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ile Borç-Alacak İlişkileri", **Tarih Yazıları**, İstanbul, 2006,164

¹⁸³ Gülnihal BOZKURT, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara, 1989, 16

TABLO XVIII

ALACAKLI – BORÇLU				
SIR A	ALACAKLI	MESLEK	BORÇLU	MİKTAR
1	Hacı İbrahim	Tüccar	Talası Artin	-
2	Antepli Zimmî	-	Arağil	60
3	Anestas	-	Yusuf oğlu Ali	600
4	Bakime	Kalaycı	-	80
5	-	Hancı	-	5
6	Ahmet	Kalaycı	-	50
7	Dükkan Sahibi'ne	-	-	120
8	Bedros	-	Moralı Emin	2300
9	Mersiye	-	-	315
	Mesis	Çorbacı	Çakmağın oğlu Kabrıl	145
	Hoca Yakup	-		561
	Konyalı oğlu	-		501
	Yusuf	Demirci		87
	Mehmet	Mumcu		42
	Niğdeli Karabet	-		97
	Hazen	Keresteci		28
10	Yakup Besili	-		Toni
11	Anestas	-	Serkis	13600
12	Yordan v. Abraham	-	Mehmed b. Abdullah	397
13	Agop	-	-	300
14	Merker	-	-	180600
15	Avdin v. Anton	Basmacı	Ali Ahmet	837
16	Agop v. Artin	-	Yani v. Manuk	510
17	Madros	-	Bekrin Ali	750
18	Serkis	-	Mehmet	750

Elimizdeki kayıtlarda toplam 25 kişinin, 204.735 guruş alacağı ve toplam 14 kişinin 204.170 guruş borcu bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki alacaklıların hepsinin ismi belgelerde yer alırken iki borçlunun ismini tespit edemedik. 15 belge de 25

kişinin alacağıının olmasının sebebi bazılarının tereke defterlerinde birden fazla kişiye borçlu çıkmalarındandır.

Alacaklıların borçlulardan çeşitli yollarla alacaklarını tahsil ettiklerini görüyoruz. Örneğin Anestas adlı gayrimüslim Ali'den borcunu 4 kile buğday, 4 kile arpa ve iki kantar soğan alarak tazmin etmiş geri kalan 60 guruşluk borcu da mahkeme peşin olarak ödenmesine karar vermiştir.¹⁸⁴

Borcunu ödeyemeyenlerin de hapse atıldığı başka bir belgemizde ortaya çıkmaktadır. Bu kayda göre Agop adındaki gayrimüslim iflas ettiğini üzerindeki kıyafetinden başka bir şeyinin kalmadığını belirtmiş ve borcunu kabul etmiş ancak ödeyemeyeceği için hapse atılmak istememekte ve iflas ettiğini şahitlerle ispat etmektedir.¹⁸⁵ Benzer bir dava da ise, Artin adlı kişi Karabet adlı bir başka dindaşını dava ederek borcunu istemiş, Karabet borcunu kabul etmiş ve borcu bir başaksında olan alacağıyla ödeyeceğini on gün sabretmesini isteyerek hapse girmemek istemektedir.¹⁸⁶

Bir başka borç- alacak ilişkisinde göze çarpan husus ise faiz uygulamasıdır. Süleyman Ağa adlı kişi Yasef adlı gayrimüslime 1248 yılında bir hayvan satmış 500 guruş olan borcunun 44 guruşunu almış gerisini de her sene taksit taksit almak üzere anlaşmış ancak 1261 yılına gene kadar borç 5803 guruşa ulaşmıştır. Yasef, bu borcun 5000 ödemiş olmasına rağmen Süleyman'ın faiz üzerine faiz yaptığını belirtmiş mahkeme neticesinde Süleyman suçlu bulunmuş ve muarızadan men olunmuştur.¹⁸⁷

Tefeciliğe karşı dini nedenlerden kaynaklanan bir yasaklamanın ortaçağlarda hem İslam hem de Hıristiyan dünyasında egemen olduğu doğrudur. Ancak, faiz ve tefecilik ya da Arapça deyimiyle riba, Kuran'da ve daha sonraki İslam yazınında şiddetle eleştirildiği halde, daha sonra Avrupa'da olduğu gibi ortaçağ İslam hukuku içinde de, bu yasakların etrafından dolaşmanın çeşitli yolları keşfedilmişti. Bu hukuksal oyunlar ya da hileler, uzman hukukçular tarafından fazla hararetle olarak

---

¹⁸⁴ TŞS, 292-52-?

¹⁸⁵ TŞS, 290-118-235

¹⁸⁶ TŞS, 295-?-?

¹⁸⁷ TŞS, 290-82-163

benimsenmese de, hiç olmazsa İslam hukukuna aykırı bulunmamıştı. Bu nedenle, ticari işlemlerde faiz kullanımının önünde aşılması mümkün olmayan engeller bulunmuyordu.¹⁸⁸

Yine bir başka faiz konulu belgemizse şöyledir: Ovanis adlı gayrimüslimin ölümü üzerine terekesinden borcu ödenmiş. Ancak daha sonra kızı tarafından yeniden dava açılarak daha önce yetim olduğu için bu ana kadar dava etmediği belirtilerek davacı olunmuştur. Ovanis'in terekesinden alacağını tahsil eden Mustafa'nın bu alacağının babası Nuri Ağa'dan kalan bir alacak olduğu ve bu borcun zamanında 800 guruş olduğu ve bugün her bir guruşa 13 pare isabet ettiği belirtiliyor.¹⁸⁹ Bu durum da bize faiz'in Osmanlı'da, her ne kadar İslam dünyasınca haram kılınmış olsa da geçerli bir durum olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda belgenin tarihi olan 1246 yılındaki faiz kuru hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlıyor.

1267 tarihli başka bir davamızda ise; Bedros adındaki kişi Halil Hoca'yı dava ederek alacağını istemiştir. Halil Hoca cevaben; Bedros adlı kişiden yirmi sene önce 619,5 guruşluk eşya ve mal aldığını ve faiziyle beraber toplam 1050 guruş ödediğini ve hatta fazladan 431 guruş ödediğini belirterek Bedros'a tek guruş borcunun olmadığını beyan etmiştir. Dava da gayrimüslimin her sene 7-8 ayını Tarsus'ta geçirdiği halde dava etmemesi nedeniyle haksız bulunmuştur.¹⁹⁰ Yani bir yerde haklı olsaydı bu kadar sene neden beklesin düşüncesinin yanı sıra zaman aşımı göz önünde bulundurulmuştur.

Bazen de davalarda Müslümanlarla gayrimüslimler aynı tarafta yer alabiliyorlardı. Mesela bir davamızda Ahmet bin Mehmet ile Yani veledi Ağad aynı dava da davalı durumuna düşmüşlerdir. İkisinin de aynı kişiye borcu bulunmaktadır.¹⁹¹

---

¹⁸⁸ Şevket PAMUK, "Osmanlı'da Girişimcilik", <http://web.ttnet.net.tr/users/erdalelo/osmanli.htm>

¹⁸⁹ TŞS, 287-61-219

¹⁹⁰ TŞS, 294-66-82

¹⁹¹ TŞS, 290-370-734

Görüldüğü üzere borçlanmada Müslim ya da gayrimüslim fark etmemektedir. Yani Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de sıklıkla borçlanma yoluna gidilmiş ve hatta bu iki ayrı grup birbiri arasında da borç – alacak ilişkilerinde bulunmuşlardır. Demek ki ticari ilişkilerde bir ayırım yapılmamaktadır. Ticari ilişkilere girerek birbirlerine borçlanan kişiler arasında bir ayrımcılık ya da güvensizlikten söz edemeyiz. Kısacası, her alanda olduğu gibi Osmanlı’da Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşama konusunda sorunları olmadığı ve hatta tam tersi gayet uyumlu oldukları dahi söylenebilir.

E. MÜLK ALIM-SATIMI

Mülk edinme, kişinin sermayesini tasarruf etmesinin tarih boyunca değişmeyen araçlarından biridir. Bu açıdan “başka toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da gayrimenkul sahipliği iş hayatında yaşanabilecek kayıplara karşı bir emniyet unsuru oluşturmuştur.”¹⁹² Osmanlı Devleti’nde, İslami kültürden devraldığı mirasla bağlantılı olarak, mülkiyet meselesi, sistem tartışmalarının merkezinde yer almaktadır; ancak, Osmanlı Devleti’nde zamanla sistem içinde mülkiyetle ilgili önemli değişiklikler yaşanmış; gerek devlet tarafından gerekse toplum tarafından mülkiyete önemli müdahalelerde bulunulmuştur.¹⁹³

Müslüman ve gayrimüslimlerin, yoğunlaştıkları mahalleler farklı da olsa, şehir içerisinde gayrimenkul edinmelerini engelleyecek etkenler yoktu. Müslümanlar ve gayrimüslimler dinsel kaynaklı gerginliklerin olmadığı aynı şehir kültürünü paylaşmaktaydı.¹⁹⁴

---

¹⁹² Suraiya FAROQHÍ, “18. Yüzyıl Bursasında Zengin Olmak: Debbâğ Hacı İbrahim’in Serveti”, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, 204; Miraç Tosun, “Şeriye Sicillerine Göre Trabzon’da Satılan Mülklerin Fiyatları ve Özellikleri (1735-1741)”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)**, I, Trabzon 2007, 247

¹⁹³ Muhiddin TUŞ, “Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti ve Vakıf Münasebeti I”, **S.Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, XIII., Konya, 2000

¹⁹⁴ Suraiya FAROQHÍ, **Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri**, Cambridge, 1987, 218

Osmanlı Devleti'nde Müslim ve gayrimüslim halk, miri (devlete ait) arazide sadece tasarruf hakkına sahiptiler. Mülk arazi kapsamı altında bulunan bağ, bahçe ve arsalarda hem Müslimler hem de gayrimüslimler mülkiyet haklarını kullanmaktaydılar.¹⁹⁵

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, kendi aralarındaki mülkiyet davalarının bir kısmı ile Müslümanlarla olan mülkiyet davalarının tamamını, diğer medeni hukuk davalarında olduğu gibi, şer'i mahkemelere götürmüşlerdir.¹⁹⁶

TABLO IXX

MÜLK SATIŞLARI

MÜSLİM - MÜSLİM		MÜSLİM - ZİMMİ		MÜSLİM - ZİMMİ		SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
TÜRÜ	DEĞERİ (GURUŞ)	TÜRÜ	DEĞERİ (GURUŞ)	TÜRÜ	DEĞERİ (GURUŞ)			
-	-	-	-	Arsa	1000	292	9	1
-	-	-	-	Arsa	5000	292	9	1
-	-	Bağ	480	-	-	290	5	1
-	-	Tarla	600	-	-	290	13	1
-	-	Bağ	2600	-	-	290	18	1
-	-	Ev	1700	-	-	290	20	1
-	-	Ev	4500	-	-	295	1	1

Mülk satışına ait olan elimizdeki Tarsus şer'iyeye sicillerinde gayrimüslimden Müslüman'a iki adet bağ satışı gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. Bu bağ satışlarının bedeli 480 ve 2600 guruştur.¹⁹⁷ Bundan başka bir tane tarla satışı¹⁹⁸, iki

¹⁹⁵ Bkz. Halil CİN, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, İstanbul, 1985, 22,28

¹⁹⁶ AÇIKEL, **agm**, 7

¹⁹⁷ TSS, 290-251-453; 290-68-134

¹⁹⁸ TSS, 290-132-269

tane de ev satışı gerçekleşmiştir.¹⁹⁹ Tarlanın bedeli 600 guruş ve evlerin bedeli ise, sırasıyla 1700 ve 4500 guruştur.²⁰⁰

Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki mülk satışıyla ilgili de iki belge bulunmaktadır. Bu belgelerin ikisindeki satışı sunulan mülk cinsi arsadır.²⁰¹ Bu arsaların fiyatı ise, 1000 ve 5000'dir. Fiyat farkının arsaların büyüklüğüne ya da buldukları yerin değerine bağlı olarak değiştiğini söyleyebiliriz. Ancak bu saydıklarımız kesin sebebidir diyemeyiz.

Belgelerimiz arasında Müslim kişi tarafından gayrimüslime satılan herhangi bir mülk kaydına rastlamadık. Ancak elimizdeki belge sayısı sınırlı olduğundan Tarsus'ta Müslüman'dan gayrimüslime herhangi bir mülk satışı olmamıştır diye bir şey söyleyemeyiz. Göz önünde tutulması gereken bir diğer nokta ise, mülk satışlarının belgelerimize yansıyanlarının hepsi anlaşmazlık nedeniyle açılan davalardır. Bu nedenle Müslümanların mülk satışlarına rastlamamızın sebeplerinden biri de belki satışta bir sorun yaşanmamış olma olasılığıdır.

F. GAYRİMÜSLİM VAKIFLAR

Vakıflar, maddi bir karşılık beklemezsiniz, başkalarına yardım gayesiyle kurulmuş, dini, hukuki ve sosyal müesseselerdir. Başka bir deyişle, bir kişinin menkul veya gayrimenkul malını sadece Allah rızasını kazanmak amacıyla, dini ve sosyal kurumlar ve işler için sonsuza kadar kendi mülkünden ayırıp hizmete sunması vakıftır. Vakıflar, sadece yoksul durumdaki kişilere yardım etmek çerçevesinde kalmamış, aynı zamanda fikir, kültür, eğitim, sağlık, din, imar gibi kurumlar üzerinde

---

¹⁹⁹ TŞS, 290-53-101; 295-?-?

²⁰⁰ Evlerin arasındaki fiyat farkının sebebinden çalışmamızın ev bölümünde bahsetmiştik.

²⁰¹ TŞS, 292-107-112; 292-9-?

de derin izler bırakmıştır. Her türlü amme hizmetleri, sosyal yardım, ilmi, dini, medeni ve iktisadi hayatın her türlü yansımaları, vakıflar kanalıyla düzenlenmiştir.²⁰²

İslam'ın ilk zamanlarından itibaren savaş ganimetleriyle zenginleşen Müslüman fatihlerce kurulan vakıflar, zamanla çok önemli bir dini ve sosyal nitelik kazanarak daha sonraki devirlerde Müslümanlar arasında yaygınlaşmıştır.²⁰³

Vakıf, menşei ne olursa olsun, İslami bir müessesedir. Ancak bu müessesenin ilk ortaya çıkışı dini de olsa, İslam devletleri tarihinde daima dini bir gayretle herkesin vakıf kurduğunu söylemek tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Yine bazılarının iddia ettiği gibi, devletin azlettiği görevlilerinin veya bazı kimselerin mallarını müsadereden (devletçe el konulması) korumak gayesi ile vakıf kurdukları iddiası da tamamen gerçeği ifade etmez. Bu müessese her devirde ve her dönemde, vakıf kurucusunun gayesine ve düşüncesine göre, çeşitli amaçlar için kullanılmıştır.²⁰⁴

XIX. yüzyıl ortalarında Rum, Ermeni, Katolik, Protestan, Yahudi milletlerinin kilise ve manastırlarıyla bunların vakıflarının masuniyeti çıkarılan fermanla hemen her tarafa tekrar duyurulmuştu. Kiliselerin vakıfları kendi cemaat yönetimlerinde olmakla beraber, cemaatler sorunlarını çözmek için doğrudan merkeze başvurmaları halinde merkez, kilise vakıflarına müdahale edebiliyordu.²⁰⁵

Dini bu vakıfların dışında, içinde Ermenilerin de yer aldığı gayrimüslim esnaf da, Müslümanlardan etkilenecek çoğunlukla kendi dindaşlarının sermaye ihtiyacını karşılamak için farklı adlar altında vakıflar kuruyorlardı.²⁰⁶

Ne yazık ki ne gayrimüslimlerin kurmuş oldukları vakıfların geneli ile ilgili ne de Tarsus'ta kurulan gayrimüslim vakıflarla ilgili yeterli bilgi ve belgeye sahip

---

²⁰² Saim SAVAŞ, "18. Asrın Sonlarında Sivas'ta Kurulan Vakıflar Hakkında Bazı Bilgiler", **Revak/90**, Sivas 1990, 58; Müjgan ÜÇER, "Sivas'ta Vakıf Kuran Kadınlar", **Revak/91**, Sivas, 1991, 73

²⁰³ Hasan YÜKSEL, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Sivas, 1998, 16

²⁰⁴ YÜKSEL, **age**, 16

²⁰⁵ ADIYEKE, **agm**, 260

²⁰⁶ KARATAŞ, **agm**, 12

değiliz. Elimizdeki sicillerde de vakıflarla ilgili konuya rastlayamadık. Bununla birlikte Ermenilerin mal varlığını Tarsus'ta bulunan Meryem ana Kilisesi'ne vakfettikleri bilinmektedir.²⁰⁷

G. DEVLET İŞİNDE GAYRİMÜSLİMLER

Tanzimat'tan önce gayrimüslim tebaa, bazı istisnalar dışında, devlet hizmetlerinde resmen görev almamakta idi. Devlet hizmeti ve askerlik görevi, hâkim millet olarak bütünüyle Müslümanlara bırakılmıştı. Gayrimüslim milletlerin, devlet hizmetinden ve askerlikten uzak tutulması, onların bazı mesleklerde ihtisaslaşmalarına ve kendilerini göstermelerine imkân sağladı. Bu mesleklerin dışında, ticaret, bankacılık, gümrükler, iltizam ve diplomasi gelmektedir. Osmanlı devletinde gümrük memuriyetleri, Yahudilere verilirdi. Önceleri iltizam ve mukataa hizmetlerinin büyük bir kısmı, Yahudilere yaptırılmıştır.²⁰⁸ Ancak gayrimüslimler siyasi faaliyetlerle uğraşamazlardı.²⁰⁹

Her ne kadar XVIII. yüzyıla kadar devletin merkezi ordusunun (kapıkulu ocakları) asker kaynağını Hıristiyan tebaa çocukları teşkil etmiş ise de, bunlar devşirildikleri günden başlayan bir eğitim ve terbiye istihalesinden geçmek, diğer deyişle “Müslümanlaşma” sürecini tamamlamak zorundaydı. Aksi takdirde, devşirme bir kapıkulu adayının, yıllar süren bu safhadan geçmeden eski kimliğiyle orduya girmesi, en azından sistemin iyi işlediği dönemlerde imkansızdı.²¹⁰ Osmanlılar bu kurala bağlı kalmakla beraber, ihtiyaç halinde, Hıristiyanlardan askerlik alanında istifade ediyorlardı. Bunun ilk örnekleri, komşu Hıristiyan devletlerden anlaşmalarla sağlanan ve Osmanlı ordusu safalarında muharebelere katılan “muharip” gayrimüslimlerdi. Ayrıca klasik döneme ait arşiv belgeleri, Osmanlı Hıristiyanlarının

---

²⁰⁷ Abdullah POŞ, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Tarsus'ta Türk- Ermeni İlişkileri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Ün. Yay., Kayseri 2007, 107

²⁰⁸ ERYILMAZ, **age**, 105

²⁰⁹ ERYILMAZ, **age**, 56

²¹⁰ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, “Devşirme”, **İA**, III, MEB, İstanbul 1993, 563-564; Ufuk GÜLSOY, “Cizye'den Vatandaşlığa: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni”, **Türkler**, XIV, Ankara 2002, 83

topçuluk, tüfekçilik zenberekçilik gibi teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren konularda da çalıştırıldıklarını göstermektedir. Donanma ve tersanede gayrimüslimlerin yaygın olarak istihdam edildikleri diğer önemli alanlardır. Osmanlı Hıristiyanları kürekçilik ve gemicilik dışında, tersanede mühendis, mimar, direkçibaşı, burgucu, bıçakçı, kalfa, marangoz vb. işlerde de çalıştırılıyordu.²¹¹

İslam hukukçuları gayrimüslimlerin, devlet hizmetinde çalıştırılmalarında bir sakınca görmemişlerdir.²¹²

Özellikle tanzimattan sonra Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin devletin değişik kademelerinde memurluk yapmalarının önünde bir engel bulunmadığı, hatta birçok yüksek makamlarda görev aldıkları bilinen bir gerçektir. Bu tür memurlukların dışında zaman zaman ihtiyaç duyulan bazı durumlarda da kabiliyetli olan gayrimüslimlerin istihdam edildikleri de olurdu.²¹³

1884 yılında dışişlerinde görev yapanların % 71'i Müslüman, % 29'u gayrimüslimdi. I. Meşrutiyetten sonra bu oran yarı yarıya, 1893'te ise Müslüman oranı % 43'e düştü. Pek çok gayrimüslim yurt dışında elçi olarak Osmanlı Devletini temsil ediyordu.²¹⁴

Tarsus'ta Gülek, Namrun ve Babarun kalelerinde bir miktar muhafız Ermeni görevlendirilmiştir. Daha sonra bu kalelere Müslüman muhafızlarda atanmıştır. 1536'da Gülek kalesinde 166 evli, 54 bekâr Ermeni bulunmakta iken, kale yakınındaki Gülek köyünde 6 evli, 2 Ermeni ikamet etmekteydi. Kanuni'nin son devirlerine ait olduğu tahmin edilen tarihsiz bir deftere göre, aynı kalede 196 evli, 34 bekâr Ermeni muhafız varken 2'si bekâr 19 Müslüman muhafız da görev almıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde bilinmeyen nedenlerle gayrimüslim nüfusun biraz

---

²¹¹ GÜLSOY, *agm*, 83-85

²¹² ERYILMAZ, *age*, 21

²¹³ KARATAŞ, *agm*, 13

²¹⁴ İlber ORTAYLI, *Osmanlı Barışı*, Ufuk Yay., İstanbul 2004, 29; Selahattin DÖĞÜŞ, "Türk-Ermeni İlişkileri Örneğinde Türklerle Gayrimüslimlerin Ortak Yaşama Kültürünün Temelleri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, IV, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, 194

daha arttığı ve Ermenilerin dışındaki unsurların da bölgede ikamet ettiği bilinmektedir.²¹⁵

Tarsus şer'îye sicillerinde rastladığımız bir belgede Agop adlı gayrimüslime devlet memurluğu verildiğini gördük.²¹⁶

Bunun dışında 1901 yılına ait Adana il salnamesinde birçok gayrimüslim ismi taşıyan kişinin devlet işinde çalıştığını görmekteyiz. Fakat bunlardan birkaçı aynı zamanda Müslim ismide taşımaktadır. Bu bize din değiştirmiş olabileceği fikrini de getirmiştir. Bunlar şu şekildedir: kaza idare meclisi seçilmiş azaları; Franklosi Mustafa Efendi, Nahli Zenaniri Efendi, Piliyan Karabet Ağa. Mahkeme-i Şer'îye'de, Bidayet mahkemesi azası; Nahli Asfor Efendi. Ticaret Kısmı azaları; Nahli Asfor Efendi, Keşiş oğlu İbrahim Efendi. Telgraf ve posta idaresi Fransızca muhabere memuru; Fotoyulu Efendi. Ziraat Bankası'nda Todor Ağa.²¹⁷

IV. BÖLÜM: HUKUKİ HAYAT

Her siyasi ve sosyal sistem gibi, İslam'da da, kendine “inananlarla” “inanmayanlar” arasında bir ayırım vardır. İslam dini, dil ve ırk esasına dayanan milliyet anlayışını reddetmiş; bunun yerine toplumun temel bağlantı ve birleşme faktörü olarak yalnız “düşünce birliğini” seçmiştir. Din konusundaki seçimi de bütünüyle kişinin iradesine bırakmıştır.²¹⁸

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin hukuki haklarını ve yükümlülüklerini giriş bölümünde sunmuştuk.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin kadılardan önce kendi davalarını getirme zorunlulukları yoktu ancak bunu yaptıklarında miras ve benzeri konularda şeriat kuralları onlara da uygulanıyordu. Kadıların kayıtlarındaki gayrimüslim

---

²¹⁵ AKGÜNDÜZ, *age*, 245

²¹⁶ TŞS, 291-290-271

²¹⁷ TUTAR, *agm*, 34

²¹⁸ ERYILMAZ, *age*, 19

isimlerin sayısına bakılırsa kolayca mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Büyük ihtimalle kayıtlardaki kati kanıtları elde etme olasılığı gayrimüslimleri kadı mahkemelerine yönlendirmiştir. Bu durum uzun vadede de Müslümanlar ve gayrimüslimlerin gayrimenkul sahipliğindeki farklılıklarını aza indirmiş ve gayrimüslimlerin kültürel asimilasyonlarına katkıda bulunmuştur.²¹⁹

A. TARSUS'TAKİ MÜSLİM VE GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nde kentlerde yaşayanlar, kendilerini bir kentin hemşerisi olmaktan önce bir dini cemaatin mensubu olarak görüyorlardı.²²⁰ Mahallelerde bu şekilde dini cemaatlerine göre oturuyorlardı. Ancak bunun gayrimüslimlerin bir kenara itildiği anlamına geldiğini düşünmek de yanlıştır. Çünkü gayrimüslimler de Müslümanlarla oturmayı çok fazla tercih etmiyorlardı hatta Ermenilerle Yahudiler bile aynı mahallede oturmak istemezlerdi.²²¹

Tarsus şehrine bakıldığında gayrimüslimlerin nüfus olarak az olmalarına karşılık bir Ermeni mahallesi vardı. Bunun yanında Müslümanların ve gayrimüslimlerin birlikte bir arada yaşadıkları bizim bildiğimiz kadarıyla dokuz mahalle vardı. Toplam mahalle sayısının 28 olduğu düşünülecek olursa 4/1 mahallenin karma olması da Müslüman gayrimüslim ilişkisinde önemlidir.

Yine Tarsus şer'iyeye sicillerine baktığımızda Müslümanlarla, gayrimüslimler arasındaki 20 dava'nın 9'u alacak- verecek, 2'si mülk satışı, 3'ü ticaret, 4'ü kayıp hayvan ve 2'si ceza hukuku davalarıdır.

---

²¹⁹ Suraiya FAROQHÍ, **Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri**, Cambridge, 1987, 154

²²⁰ Suraiya FAROQHÍ, **Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri**, Cambridge, 1987, 164

²²¹ İlber ORTAYLI, **Osmanlı Barışı**, İstanbul, 2005, 126

TABLO XX**DAVACI-DAVALI TABLOSU**

DAVACI	DİNİ	DAVALI	DİNİ	HAKLI	HAKSIZ	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Mezame Hatun	M	Göçeroğlu Serkis	GM	M	G	292	1	1
Hacı İbrahim	M	Talash Artin	GM	M	G	292	1	2
Solakmusa o. Süleyman	M	Tarakçı Aragil	GM	M	G	292	3	1
Anestas	GM	Yusuf o. Ali	M	M	G	292	6	1
Hekim Mihail	GM	Ethem b. Musa	M	M	G	292	9	1
Hacuk v. Melik	GM	Asmin	GM	Davacı	Davalı	292	10	1
Bedros v. Vanis	GM	Emin b. İbrahim	M	G	M	292	13	1
Yorki	GM	Molla Ali b. Ömer	M	M	G	292	16	1
Yakup Besili	GM	Toni	GM	Davalı	Davacı	290	1	1
Eniştaş v.Nazarı	GM	Hacı v. Serkis	GM	Davalı	Davacı	290	6	1
Yordan v. Abraham	GM	Elekoğlu Mehmet	GM	G	M	290	7	1
Toros	GM	Yavani v. Abaraham	GM	Davalı	Davacı	290	8	1
Veledi Toros	GM	Bogos v.Karabet	GM	Davacı	Davalı	290	9	1
-Mihail -Eyüce -Kaderina -Maria	GM GM GM GM	İsmail	M	M	G	290	13	1
Agop	GM	Merker	GM	Davacı	Davalı	290	14	1
Süleyman ağa	M	Yasef	GM	G	M	290	16	1
-Maria -Kivrik	GM GM	Mehmet b.Derviş	M	M	G	290	18	1
Avdin v.Anton	GM	-Ahmed b. Mehmed -Yanni v.Ağad	M GM	Davacı	Davalı	290	26	1
Gurd bnt. Serkis nam Nasraniyye	GM	-Yavani v.Yordan -Hasan Ağa b. Abdullah	GM M	Davalı	Davacı	295	1	2
Agop v. Artin	GM	Yani v. Manuk	GM	Davacı	Davalı	295	2	1
EkmekçiYob	M	-Osman	GM	Davalı	Davacı	295	3	1

az Mehmet		Agop -Kirkor						
Aci Serkis v. Artin	GM	Karabet v.Artin	GM	Davacı	Davalı	295	13	1
Semetoğlu Madros	GM	Berkiz Ali	M	Davacı	Davalı	287	1	1
Bedros v. Yorki	GM	Mehmet	M	G	M	287	2	1
-Ahıza -Varna	GM	Tahrac o. Mehmet	M	M	G	283	4	1
Sultan bnt. Hacip	M	Bedros	GM	G	M	283	8	2
Aci Mesail	GM	Talash Manos	GM	-	-	283	9	1
Aci Mesail v.	GM	-İskender -Lozi	GM	Davalı	Davacı	283	9	2
Sarkis v.Mardaros	GM	Mehmet b. Mehmet	M	G	M	294	1	1
Bedros v. Şeref	GM	Halil Hoca b. Memiş	M	M	G	294	4	1
-Estaveri yanu v.Hacı Eniştaş -Beraşuka v.Yorki	GM GM	-Halit o. Ali -yusuf o. Ali	M M	Uzlaşma		294	12	1

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki davalara bir de gayrimüslimlerin kendi aralarındaki davalar katılınca toplam dava sayısı 31'e çıkmaktadır. Bu 31 davada alttaki tabloda da görüleceği üzere Müslüman davacı sayısı; 6, davalı sayısı; 16'dır. Gayrimüslimlerde ise davacı sayısı 25 dava da 31'dir. Bunun nedeni ise bazı davalarda birden fazla davacının olabilmesidir. Gayrimüslimlerdeki davalı sayısı ise 19'dur.

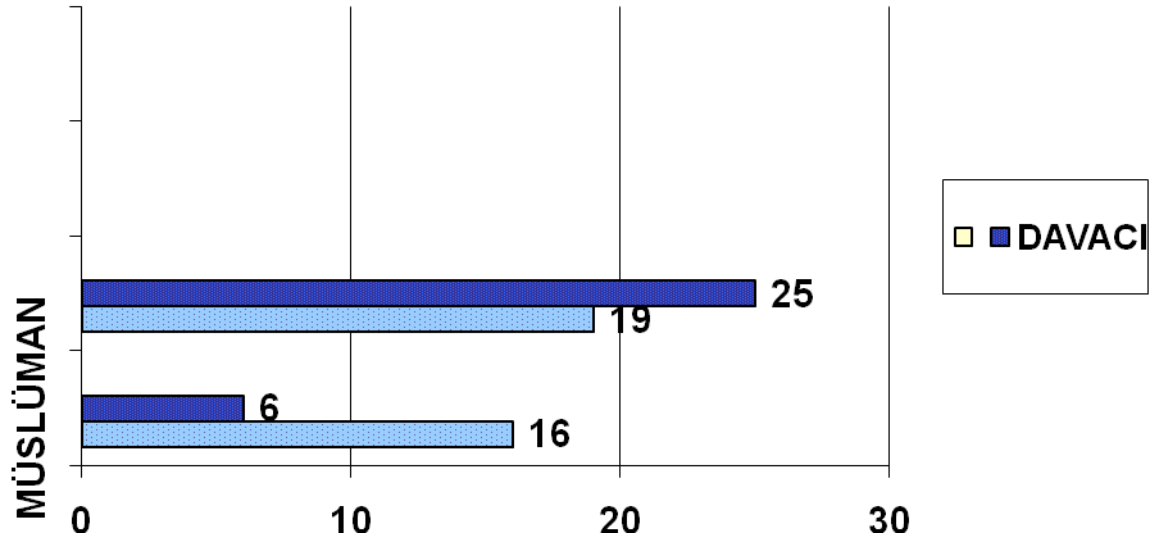
TABLO XXI

DAVALARDAKİ KARAR TABLOSU

	MÜSLÜMAN	GAYRİMÜSLİM
DAVALI	16	19
DAVACI	6, (6)	25, (31)
HAKLI	10	8

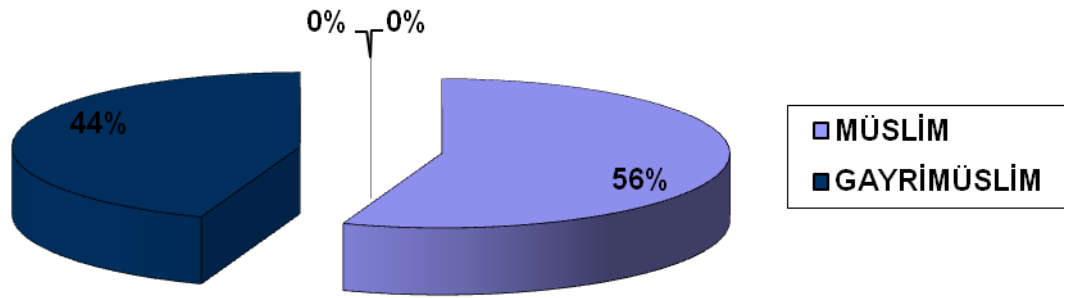
GRAFİK IV

DAVALI-DAVACI

GRAFİK V

DAVALARDA HAKLILIK ORANI

Yukarıdaki tablolara bakılacak olursa, gayrimüslimlerin kolaylıkla şer'i mahkemelere başvurabildikleri ve hatta Müslümanları dava edebildikleri gibi Tarsus'taki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere şehrimizde gayrimüslim davacı sayısının Müslüman davacı sayısına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Yine dikkati çeken bir diğer hususa davalardaki Müslüman ve gayrimüslimlerin haklılık oranlarının birbirine çok yakın olmasıdır. İki unsur arasında geçen 20 davanın 10'unda Müslümanlar haklı çıkmışken, 8'inde gayrimüslimler haklı çıkmıştır. Bu durum da bize mahkemelerin tarafsızlığı konusunda fikir sağlamaktadır. Ayrıca 2 davada karşılıklı uzlaşma yoluyla çözümlenmiştir. Yani her davada haklı ya da haksızlık söz konusu değildir. Bu şekilde tatlıya bağlanan davalar da mevcuttur.²²²

İlişkilere tekrar dönecek olursak; ilişkiler yalnızca karşılıklı davalar şeklinde olmamıştır. Örneğin bir davada; Yahudi Yasef adlı kişinin sol kulağının olduğu yönde kafasına düşen ağaç sebebiyle ölümü üzerine, Müslüman olan komşuları bu

²²² TŞS, 283-170-273; 283-216-353

durumun bir cinayet olabileceğinden şüphelenerek tespit yapılmasını istemiş yapılan tespit sonucu anlatılan sebeple kazara öldüğü anlaşılmıştır.²²³ Bu olay aynı mahallede yaşayan Müslim ve gayrimüslimlerin aynı dinden olan insanlarda olduğu gibi farklı dinden olan insanlara karşı da aynı sorumlulukları taşıdıklarını göstermektedir. Buna benzer bir olay da camusların saldırısına uğrayan bir gayrimüslimin ölüm sebebinin tespiti için mahkemeye başvurmalarıdır.²²⁴

Alacak-verecek, mülk satışı vb. davaların dışında ilgi çekici bir diğer dava türü de kayıp hayvanların başkalarını elinde çıkmasıdır. Bunlar bir tür hırsızlık davaları olabilir. Bu davalarda kişiler kayıp olan hayvanlarını başkalarının elinde bulmuşlar ve mahkemeye başvurarak birbirlerini dava etmişlerdir. Bu davalarda iddialarını ispatlamaları için şahitler getirmeleri ve yemin teklif olunmuş sonuca bu yollarla varılmıştır. Bu tür 4 davanın kararında haklılık açısından 2'ye 2 beraberlik vardır. 2'sinde Müslüman,²²⁵ 2'sinde gayrimüslim²²⁶ haklı bulunmuştur. Tablo'da yer almayan benzer bir davada da Müslüman hayvanını gayrimüslime kiraya veriyor. Ancak gayrimüslim hayvanı kaybediyor. Kaybolan hayvan bir başka Müslüman'ın elinde bulunuyor ve bu sebeple iki Müslüman davalık oluyor.²²⁷ Burada önemli olan bir Müslüman'ın gayrimüslime hayvanını kiraya verecek kadar iyi ilişkilerinin olmasıdır.

Müslim- gayrimüslim ilişkilerinin çok iyi olduğu bazı durumlarda vardır. Örneğin alacak verecek davalarından birinde gayrimüslim bir şahıs Müslüman bir şahsa borç vermiş ancak geri alamamış bunun üzerine mahkemeye başvurarak ne olur paramı versin demiş ancak Müslüman şahıs bunu reddetmiştir. Bunun üzerine gayrimüslim şahıs iki Müslüman şahit getirmiş ve bu iki Müslüman davalı Müslüman'a karşı davacı olan gayrimüslim tarafında yemin vererek şahitlik yapmışlardır.²²⁸ Yani insanlar arasında sadece dindaş oldukları için birbirlerini kayırma gibi bir durum söz konusu değildir. Ayrıca ticaretle bir tane de Müslim-

---

²²³ TŞS, 295-?-?

²²⁴ TŞS, 292-202-191

²²⁵ TŞS, 292-9-?; 292-107-112

²²⁶ TŞS, 287-94-274; 287-107-309

²²⁷ TŞS, 292-354-700

²²⁸ TŞS, 292-132-691

gayrimüslim ortaklığına rastlıyoruz.²²⁹ Bu olaylar da bize iki unsurun Tarsus'ta ne kadar iç içe yaşayarak birbirlerini benimsediklerini göstermektedir.

Elimizdeki ceza hukuku davalarından birisi Müslüman bir kişi olan Molla b. Ali'nin borcum var diyerek gayrimüslimin evine gittiği ve borcunu isteyerek gayrimüslimi döverek öldürdüğü iddiasıyla karısı olan Maria adındaki gayrimüslim kadının mahkemeye başvurmasıdır. Ancak Molla b. Ali mahkemede değil dövmek elimle bile dokunmadım diyerek yemin vermesi üzerine kadının mahkemeden kovulduğu görülmektedir.²³⁰ Bu arada yalan söyleyen gayrimüslimlere de farklı bir uygulama olmadığını yalnızca mahkemeden kovulduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlara da aynı muamele edildiğinin örneği ise Müslim ve gayrimüslim arasında geçen bir alacak verecek davasında yalan söylediği anlaşılan Müslüman'ın da mahkemeden kovulduğu davada görülmektedir.²³¹

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde rastladığımız iki cinayet davası daha mevcuttur. İlkinde gayrimüslim kişiyi öldüren Müslüman olan Abdülal'in on sene küreğe çarptırılmış, diğer dava da ise Ermeni Kozacı Hacı Kiragos ve ailesinin katillerinin yakalanmasında polis memuru Mustafa Efendi hizmet görmüştür.²³² İlk davada da anlaşıldığı üzere cinayet davalarında zanlı kişi Müslüman dahi olsa ceza almakta olduğu ve cinayet davalarında hapis cezasının yanı sıra kürek cezası da verildiği görülmektedir. Aynı zamanda polis memurunu hizmetinden dolayı kendisine nişan talep edilmiştir.

Bazı davalarda Müslüman ile gayrimüslim aynı davada davalılar arasında karşımıza çıkmaktadır.²³³ Ve yine başka bir alacak- borç davasında zaman aşımı olduğu görülmektedir. Bu da bize davalarda zamanın da kararda önemli bir payının

---

²²⁹ TŞS, 290-87-172

²³⁰ TŞS, 292-203-?

²³¹ TŞS, 290-82-163

²³² BOA, Dosya No:82, Gömlek No:23, Fon Kodu: MKT.MVL., BOA, Dosya No: 216, Gömlek No.9, Fon Kodu: DH. MKT.

²³³ TŞS, 290-370-734; 295-?-?

olduğunu göstermektedir.²³⁴ Başka bir belgede de gayrimüslime borcu olan Müslüman'ın borcunu kabul ettiği belirtilmiştir.²³⁵

Belge örneklerinden de anlaşılacağı gibi Tarsus'ta Müslüman ve gayrimüslimler arasında kendi dindaşlarıyla da yaşayabilecekler sorunlar yaşanmış, bunun dışında birbirleriyle aynı ortamda olmaktan hoşlanmadıklarını gösteren bir belge bulunamamıştır.

B. TARSUS'TAKİ GAYRİMÜSLİMLERİN KENDİ ARALARINDAKİ İLİŞKİLERİ

Tarsus'ta ki gayrimüslimlerin tıpkı Müslümanlarla aralarında olduğu gibi kendi aralarında da doğal olarak anlaşmazlıklar olmuş ve bu anlaşmazlıkların çözümü için de şer'i mahkemelere başvurmuşlardır.

Her iki tarafında gayrimüslim olduğu 12 dava mevcuttur. 31 davadan 20'sinin Müslümanlarla, 12'sinin kendi aralarında, bunlardan 2'sinde davalılarda hem gayrimüslim hem Müslüman ortak olduğu da düşünülürse dava sayıları arasında çok büyük farklar olmamıştır. Yani Müslümanlarla aralarında geçen husumetle kendi aralarındaki husumet çok da farklı sayıda olmamıştır. Kendi aralarındaki alacak – verecek davası, 6; mülk satışı davası, 3; veraset ve tereke davası toplamı, 23; ceza hukuku davası, 3; ticaret davası, 2 ve aile hukuku davası, 1 tanedir. Ancak kendi aralarındaki husumet davaları sayısı 12'dir. Ve bunların büyük bir kısmı alacak-verecek, mülk ve veraset davalarıdır. Zaten genelde de gayrimüslimler bu davalarda şer'i mahkemelere başvurmuşlardır.

Bir belgede de alacak – verecek davasında taraflardan birisinin iflas ettiği için borcunu ödeyemediği, üzerindeki kıyafetlerden başka bir şeyinin kalmadığını belirterek hapse girmek istemediği anlaşılmaktadır.²³⁶ Buradan da anlaşılan şu ki

---

²³⁴ TŞS, 283–66–82

²³⁵ TŞS, 290–232–466

²³⁶ TŞS, 290–118–235

ödenemeyen borçların sonucunda hapis cezası verilmektedir. Buna benzer bir başka bir davada da davalı bir başkasından alacağı olduğunu ondan para alarak borcunu ödeyeceğini belirtmiş ve böylece hapisten kurtulabileceğini söylemiştir.²³⁷

Bir diğer davada iki davalı var ve bunlardan biri Müslüman, diğeri gayrimüslimdir. Müslim olan şer'i mahkemede, gayrimüslim olan da meclis-i mantukada görülmüştür. Bu demek oluyor ki aynı konuda davalı ya da davacıya göre farklı mahkemelere başvurulabiliyordu.²³⁸

Birbirleri arasındaki davaların diğerleri ise alacak- verecek, mülk satışı ve veraset anlaşmazlıklarıdır.

Görülüyor ki bunlar Müslümanlarla yaşanan dava sorunlarından çok da farklı olmayan davalardır. Bu da bize ilişkilerde çok da farklılıkların olmadığını ve birbirlerini din farklılıklarına rağmen benimsediklerini ve bir arada yaşamının bilincinde olduklarını göstermektedir.

C. ŞAHİTLİK

Şer'i mahkemelerde şahitlik için bazı şartlar aranmaktaydı. Yani herkesin şahitliği kabul olunmuyordu. Bu şartlar şunlardır:

1. Akıllı olmak
2. Buluğ'a ermek
3. Konuşabilmek
4. Gözü görür olmak
5. Hür olmak
6. Adil olmak²³⁹

---

²³⁷ TŞS, 295-132-269

²³⁸ TŞS, 295-?-?

²³⁹ Abdülaziz BAYINDIR, **İslam Muhakeme Hukuku**, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1986, 150-152

Gayrimüslimler açısından bir diğer hukuki sorun şahitlik kurumuydu. İslam hukukuna göre bir gayrimüslimin, Müslüman üzerine şahadeti mümkün değildi. Dolayısıyla, XIX. yüzyıl ortalarına kadar bu gelenek sürmüştür. 1850 yılında kabul edilen kararlar bazı durumlarda gayrimüslimlerin Müslümanlar hakkında şahitliği kabul edildi. Buna göre, bu İslami gelenek tekrar hatırlatılmakla birlikte bazı Müslümanların, ahalisinin tamamen gayrimüslim olan yerlerde “katl-i nefis ve sirkat” gibi büyük suçlar işleyip, Müslüman şahit bulunmadığı için, suçlunun ettiğinin yanında kaldığı, küçük bir ceza ile kurtulup önceki suçundan dolayı yüz bulduğu belirtilmektedir. Bunun üzerine gayrimüslimlerin, Müslümanlar üzerine şahitliği bu gibi durumlarda kabul edilmiş ve gereken yerlere bildirilmiştir.²⁴⁰

Tarsus şer’iye sicillerindeki şahit isimlerinin geçtiği 25 belgede toplam 77 şahit bulunmaktadır. Bunlardan 56’sı Müslüman, 21’i gayrimüslimdir. Müslümanlar hem gayrimüslimlerle aralarındaki davalarda hem de gayrimüslimlerin kendi aralarında geçen davalarda şahitlik yapmışlar. Ancak gayrimüslimler sadece Müslim ve gayrimüslimlerin olduğu davalarla kendi aralarındaki davalarda şahitlik yapmışlar Müslümanların kendi aralarındaki davalara karışmamışlardır. Bunun nedeni olarak yukarıda da belirtildiği üzere gayrimüslimlerin özel durumlar haricinde böyle bir hakka sahip olmamalarıdır.

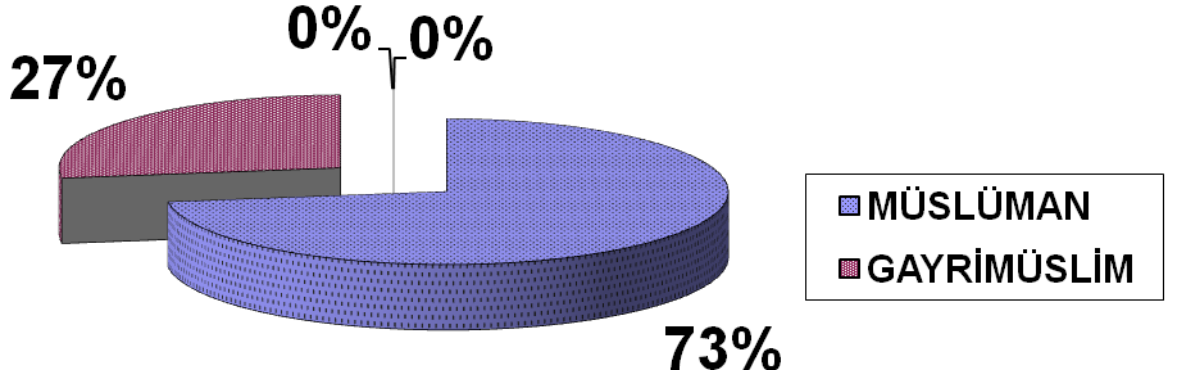
²⁴⁰ ADIYEKE, *agm*, 258

TABLO XXII**ŞAHİT SAYISI**

ŞAHİT SAYISI	MÜSLÜMAN	GAYRİMÜSLİM	DEFTER	SAYFA	BELGE
3	3	-	292	9	-
2	2	-	292	9	7
2	2	-	292	11	10
2	2	-	292	20	21
2	2	-	292	52	-
2	2	-	292	107	112
3	-	3	292	113	119
2	2	-	292	171	163
8	8	-	292	258	224
2	2	-	290	251	453
4	4	-	290	244	483
3	-	3	290	192	401
5	5	-	290	132	269
2	-	2	290	118	235
4	4	-	290	68	134
5	-	5	290	200	51
6	6	-	295	-	-
2	1	1	295	22	33
4	3	1	295	54	72
2	2	-	295	-	-
4	-	2	295	118	177
2	-	2	287	96	278
2	2	-	287	61	219
2	2	-	287	108	312
2	-	2	287	106	308
77	56	21	25 BELGE	GENEL TOPLAM	

GRAFİK VI

ŞAHİT ORANI

Tablo'da yer alan sadece gayrimüslim şahit olduğu davalar gayrimüslimlerin kendi aralarındaki davalarıdır. Ancak yalnızca Müslümanların şahitlik ettiği davalar için aynısını söyleyemeyiz. Çünkü bu davalar sadece Müslümanlar arasında olan davalar değil Müslim ve gayrimüslim arasında olan davalarıdır.

Her ikisinin de ortak olarak şahitlik ettiği yalnızca iki dava vardır.²⁴¹ Bu kayıtlardan biri tereke kaydı diğeri ise, ceza hukuku davasıdır.

Başka bir sicilde ise yalancı şahitlik iddiası vardır. Yalancı şahit tutarak daha önceki davayı kazanmış ve daha sonra iki yalancı şahit tuttuğunu itiraf edince yeni bir dava açılmış ve doğrular ortaya çıkarılarak yalancı şahit tutan kişiye parayı geri

²⁴¹ TSS, 295-9-1; 293-13-1

ödemesi tembih edilmiştir.²⁴² Şahitlerin yalan ifade verdiklerinin anlaşılmasına “hükmen ikrar” denir. Bu durumlarda sanki şahitler kadı önüne gelerek bu durumu itiraf etmiş gibi olurlar. Yalancı çıkan şahitler, durumlarına göre tazir, had ve tazminat ödeme cezalarına çarptırılırlardı.²⁴³ Ancak bizim davamızda şahitlere değil yalancı şahit tutan kişiye ceza verilmiştir.

D. VEKÂLET

Sicillerde yer alan 11 davada vekil kullanılmıştır. Vekillerden 7’si Müslüman, 4’ü gayrimüslimdir. Müslüman vekillerin vekâlet ettikleri kişilerden biri dışındakiler gayrimüslimdir. Diğer kişi ise Müslüman bir kadındır. Gayrimüslimlerin vekâlet ettikleri kişilerin hepsi gayrimüslimdir. Görülüyor ki gayrimüslimler isteklerine bağlı olarak vekillerini Müslüman ya da gayrimüslimlerden tercih edebiliyorlardı. Ayrıca gayrimüslimlerde hem kadınlar hem de erkekler vekil tutmuşlardır.

---

²⁴² TŞS, 295–2–1

²⁴³ BAYINDIR, *age*, 193- 195

TABLO XXIII**VEKİL TABLOSU**

KİŞİ	MÜSLÜMAN VEKİLİ	GAYRİMÜSLİM VEKİLİ	YAKINLIĞI	SİCİL NO	SAYFA NO	BELGE NO
Muzafa Hatun	Es-seyyit Ömer Efendi	-	-	292	9	-
Talashlı Artin	Mustafa Ağa	-	-	292	11	10
Anestas	-	Arabacı Mihail v. Estader	-	292	52	-
Yorki v. Kermik	-	Hacı Anton, Yorki	-	292	68	71
Keşiş Mihail, Eyüce, Kaderine, Maria	-	İncil	-	290	171	163
Maria v. Karabet, Kivrik	Acem Hacı b. Abdulkaffar	-	-	290	68	134
Serkis v. Keyfiruk	Yaylıoğlu Ali Ağa	-	-	290	200	51
Gurd bnt. Serkis	-	Acı Agop v. Haçer	-	295	-	-
Mihail Azaz	Ekmekçi Yobaz Mehmet	-	-	295	-	-
Acı Serkis v. Artin	Mustafa	-	-	295	-	-
Ahıza, Varna	Es-seyyit Mustafa Ağa	-	-	287	61	219

V. BÖLÜM: DİNİ HAYAT

Osmanlı Devleti, dinler bakımından çok geniş bir yelpazeye sahipti.

Osmanlı Türkleri fethettikleri yerlerin halkına her türlü dini ve vicdani hürriyetleri vermişlerdir. Hatta bu hakları yazılı belgelerle de resmileştirmişlerdir. Fethettikleri yerlerde kısa süre içinde disiplinli, içtimai, kültürel ve ekonomik yatırımlar yapmışlardır.²⁴⁴

A. DİN VE DİNİ YAPILANMA

Gayrimüslimler, Osmanlı topraklarının neresinde yaşarlarsa yaşasınlar, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, hangi ırka mensup olursa olsunlar, inançlarına göre gruplandırılmışlar ve yönetim merkezi İstanbul'da olan bir milletin üyesi olarak Osmanlı siyasi- idari sistemine bağlanmışlardır.²⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar millet statüsü, Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklara tanınmıştı. Bu milletler kendi dini geleneklerine uygun olarak seçtikleri ve padişah tarafından tayin edilen yöneticiler marifetiyle işlerini yürütmekteydiler. Patrik ya da hahama bağlı olmak üzere vilayetlerde de alt yönetici kadrolar teşkil edilmişti.²⁴⁶

Gayrimüslim toplulukların, kendine mahsus kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ile kendilerine mahsus mezarlıkları vardır. Kiliselere ve kiliselere ait vakıf arazilere kimse karışamazdı. Dini liderlere verilen bütün tayin beratlarında bu konu özellikle belirtilmiştir. Dinlerini değiştirmeleri konusunda hiçbir baskıya maruz kalmayan gayrimüslimlerin bu ibadet yerlerine yapılan saldırılar devlet tarafından daima engellenmiş, suçluları cezalandırılmıştır. Bu işlem yapılırken de Müslim,

---

²⁴⁴ Emin YOLALICI, **H. 1267- 1277 Yıllarına Ait Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Gayrimüslimlerin Durumu**, 455

²⁴⁵ ERYILMAZ, **age**, 18

²⁴⁶ Abdullah SAYDAM, "Trabzon Şer'iyeye Sicillerindeki Fermanlar Işığında Katolik Ermeniler ve Mezhep Değiştirme Yasağı", *Tarih ve Toplum*, XXXIV, Sayı; 2002, Ekim 2000

gayrimüslim diye ayrılmamıştır. Yani kilise ve havralar sürekli olarak devletin güvencesi altında bulunmuştur.²⁴⁷ Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da gayrimüslim din adamlarının durumudur. Öncelikle bu ruhbanlar, Müslüman din adamlarında olduğu gibi, kişisel vergilerden ve cizyeden muaf tutulmuşlardır. Yine ibadethanelerin vakıfları da Fatih döneminden Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı tarihe kadar yaşamış ve müdahaleden uzak kalmıştır.²⁴⁸

B. İBADETHANELER

Osmanlı'da Tanzimat Fermanı'na kadar, gayrimüslimlerin yeni ibadethane yapmaları yasaktı. İzinsiz yapılan bir ibadethane ya yıkılır ya da camiye çevrilirdi.²⁴⁹ İbn-i Batuta'ya göre kiliseden camiye çevrilen ilk bina Osman Gazi'nin kabrinin bulunduğu binadır.²⁵⁰

Devlet kilise ve havraların iç teşkilatlarına karışmazdı. Yalnızca, yeniden ibadethane yapılmamasına ve ibadethaneler onarılırken eski yapısına uygun biçimde onarılmasına, onarım sırasında ek bölümler yapılmamasına dikkat ederdi. İbadethaneler üzerine konulan yasak bundan ibaretti ve bu yasağın kökü İslam hukukundan gelmekteydi. Eski şekline bağlı kalmadan onarılan ibadethaneler ya yıktırılmış ya da yıktırılmasına karar verilmiştir.²⁵¹ Ancak, belirtilen bu resmi ve şer'i görüşe rağmen, Osmanlı yönetiminin, XVIII. yüzyıldan sonra iç ve dış etkilerle olacak, yeni bazı kiliselerin yapılmasına izin verdiği dikkati çekmektedir.²⁵²

Ayrıca yapılan yüzlerce kilisenin yanında üç Osmanlı padişahının, üç yeni patrikhane açılmasına izin verdiği unutulmamalıdır. 1461 yılında Gregoryen Ermeni Patrikhanesi Fatih tarafından, 1830 yılında Katolik Ermeni Patrikhanesi II. Mahmut

---

²⁴⁷ Ali GÜLER, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterlerinin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defterinden Örnek Fermanlar)" **OTAM**, IX, Ankara 1998, 158

²⁴⁸ ADIYEKE, **agm**, 260

²⁴⁹ ADIYEKE, **agm**, 259

²⁵⁰ ERCAN, **agm**, 125

²⁵¹ ERCAN, **agm**, 124

²⁵² ERYILMAZ, **age**, 45

tarafından ve 1870 yılında Bulgar Patrikhanesi Abdülaziz tarafından açılmasına izin verilmiş ve hatta yardım edilmiştir.²⁵³

İbadet yerlerinin onarımı için gerekli olan malzemenin eski ve kullanılmış olması gerekiyordu. Köprülü Fazıl Paşa bu yasağı kaldırmış ve onarım işinin kullanılmamış malzemeyle yapılmasını sağlamıştır.²⁵⁴ Bunun dışında kilise yapımı ya da onarımı için gerekli şartlar vardı.²⁵⁵ Ayrıca Tarsus'ta Rum Mektebinin ruhsatsız inşa ettirilmesinden dolayı çan çalma yasağı getirildiği görülmektedir.²⁵⁶

1901 Adana vilayet salnamesine göre Tarsus'ta; 7 cami, 111 mescit, 8 kilise mevcuttu.²⁵⁷ Bu kiliselerin en önemlileri şunlardır:

Meryem Ana Kilisesi Ermeni kilisesidir. XI. yüzyılda Tarsus'ta Ermeni prensliğini kuran Rupen tarafından yaptırılmıştır.²⁵⁸ Hicri 27 Ramazan 1277'de tamir edilmiş²⁵⁹ ve 1930 'lu yıllarda yıkılmıştır.²⁶⁰

St. Paul Kilisesi Tarsus'ta doğmuş olan Aziz St. Paul adına 1862 yılında Tarsus'ta yaşayan Ermeni topluluğunun isteğiyle yapılmış olduğu zannedilmektedir. Kilise 1925 yılına kadar faaliyette kalmış ama bir süre askerlik şubesi portakal deposu olarak kullanılmış. Zamanla kültürel aktiviteler için mistik bir alan olarak değerlendirilmeye başlanmış. Daha sonra Kültür Bakanlığı kiliseyi koruma altına almış ve onarımını yaparak ziyarete açmıştır. Azizin kendi adıyla anılan kuyusu da Tarsus ilçe merkezinde, Kızılmurat mahallesinde bulunmaktadır.²⁶¹

---

²⁵³ ERYILMAZ, **age**, 125

²⁵⁴ ERYILMAZ, **age**, 124

²⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Gülbadi ALAN, "Osmanlı Devleti'nin Ermenilere Göstermiş Olduğu Dini İmtiyazlar Çerçevesinde Kilise Tamirleri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, II, Erciyes Ün. Yay., Kayseri 2007, 205-223

²⁵⁶ BOA, Dosya No: 53, Gömlek No: 104, Fon Kodu: Y..MTV.

²⁵⁷ TUTAR, **agm**, 31

²⁵⁸ ÖZ, **age**, 39

²⁵⁹ AKGÜNDÜZ, **age**, 498-499

²⁶⁰ ÖZ, **age**, 39

²⁶¹ ÖZ, **age**, 39-40

RESİM IV

St Paul Kilisesi

RESİM V

St Paul Kilisesi'nden

Rum Ortodoks Kilisesi Yapım zamanı bilinmeyen kilise, bugünkü Cumhuriyet Mahallesi, 141. sokak, 958 ada, 7 no'lu parselde bulunmaktadır. Bu kilisenin yanında iki kilise daha olduğu ancak bunların günümüze kadar gelmediği bilinmektedir.²⁶²

---

²⁶² ÖZ, age, 41

RESİM VI

Ortodoks Rum Kilisesi

Marunî Kilisesi Yapım zamanı bilinmeyen kilise, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir Cami-i cedit Mahallesi, 37. sokak, 153 ada, 6. no'lu parselde bulunmaktadır. Günümüzde bu kilise binası üst katı ev ve alt katı da evin deposu olarak kullanılan bir yapı olarak karşımızdadır.²⁶³

Bunların dışında Tarsus'ta XX. yüzyılın başlarında tamir ve ruhsat izni verilen üç kilse bulunmaktadır.

İlki; 1914 tarihinde Tarsus kazasına bağlı Kozoluk köyündeki Protestan kilisesine ek olarak kiliseye muttasıl olan miri arazi üzerinde bir vaiz odası yapıldığı ve yine miri arazi üzerinde 218 metre kare kiliseye ait bahçe oluşturulduğunu görüyoruz. Bu değişikliklerden sonra sadarete haber verildiği anlaşılmaktadır. Bu konunun Şura-yı Devlet Mülkiye ve Maarif dairesinde görüşülerek padişaha arz edilmesiyle padişah iradesinin izin verildiği yönünde olduğunu görüyoruz.²⁶⁴

İkincisi; 1915 tarihinde Tarsus'un İskiliç karyesinde Rumlara ait "Ayos Yorkiyos" kilisesinin, daha önceden 742 metre kare ruhsatsız olarak inşa edilen

²⁶³ ÖZ, **age**, 42 - 43

²⁶⁴ AKGÜNDÜZ, **age**, 296

kiliseye Antakya Rum patrikliği tarafından ruhsat talep edildiği görülmekte ve cevaben ruhsat verilmesinde bir sakınca olmadığı belirtilmiştir.²⁶⁵

Sonuncusu ise; 1915 tarihinde Tarsus'un Hıristiyan köyündeki Rumlara ait "Ayos Nikolios" kilisesinin 2046 metre kare ruhsatsız olarak inşa edildiği, daha sonra Antakya Rum Patrikliğince kilise için ruhsat talep edildiğini ve yine ruhsatın verildiğini görüyoruz.²⁶⁶

Daha önce yukarıda da belirttiğimiz gibi eski şekline bağlı kalmadan yapılan kiliseler ya yıktırılmış ya da yıktırılma kararı alınmıştır. Bu İslam hukukunun gereğiydi. Ancak yukarıda verilen Tarsus'taki üç kilise yapımı örneğinde de görüleceği gibi bu durumun sonucu her zaman yıkım ya da yıkım kararı olmamış. Aksine bu üç örnekte de hiçbir sorun çıkarılmadan ve hatta daha önce izin almaksızın yapılan bu kiliselere ruhsat verilmiştir.

Bundan da anlaşılabilir ki azınlıklar, Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde, başkasının hakkına tecavüz etmemek koşuluyla, istedikleri gibi dini inançlarını yaşayabilirlerdi.²⁶⁷

---

²⁶⁵ AKGÜNDÜZ, *age*, 296 - 297

²⁶⁶ AKGÜNDÜZ, *age*, 297

²⁶⁷ AKGÜNDÜZ, *age*, 297

C. İHTİDA (DİN DEĞİŞTİRME)

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere yeterli ölçüde dini ve vicdani kanaat hürriyeti tanınmasına rağmen zaman zaman bazılarının ihtida²⁶⁸ ederek Müslüman oldukları görülmüştür.²⁶⁹ İhtidaların birçok sebebi olmakla birlikte bunların hiçbiri devlet eliyle zorla gerçekleşmemiştir.²⁷⁰

Gayrimüslimlerin din değiştirmelerinde birçok neden bulunmaktadır. Bunların sebebi dini, ekonomik, sosyal, psikolojik, kültürel olabilmektedir.²⁷¹

İhtida kayıtlarında genelde bir gayrimüslimin batıl dini terk edip Hak dini olan İslam'ı seçtiği yazılarak memleketi, eski ve yeni ismi yer almaktadır. Bazı kayıtlarda farklı olarak "hizmet eylediği din-i Mesihiyeden rücû ve din-i İslam'ı kabul ettiği" tarzında ibareler yer almaktadır. Rücû kelimesi bilindiği gibi "geri dönmek, caymak" anlamına gelmektedir. Bu ifadenin kullanılması ile kişinin İslam iken Hıristiyanlığa geçip tekrar İslamiyet'e döndüğü manası çıkarılmamalıdır. Böyle bir ifadenin kullanılması ile kişilerin doğuştan Müslüman olduğu, daha sonra yaşadığı çevrenin etkisiyle İslam dışı bir dini seçmekle birlikte, bilahare İslam'ı kabul ederek "asıl dinine" döndüğü kastedilmektedir.²⁷² İslam'a dönüş basit bir

---

²⁶⁸ İhtida; Doğru yolu bulmak, yol göstermek kökünden gelen bu kelime sözlüklerde gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak anlamında kullanılmıştır. Terim olarak da; inançsız olan veya başka bir dine mensup iken İslâm dinine girme anlamında kaydedilmiştir. Bkz. İsmail Hakkı MERCAN, "Şeriye Sicillerine Göre Balıkesir Ermenilerinin Sosyal Yaşantısı ve İhtida Eden Ermeniler", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, II, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, 413; Cengiz KARTIN, "Türk-Ermeni İlişkilerindeki Hoşgörü İklimi Çerçevesinde İhtida Hareketleri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007,523; SAYDAM, Abdullah, "Trabzon Şer'iyeye Sicillerindeki Fermanlar Işığında Katolik Ermeniler Ve Mezhep Değişirme Yasağı" **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, Kayseri 2007

²⁶⁹ Abdullah SAYDAM, "Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler ve Din Değişirme Olayları / 1794-1850", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 154, Şubat 2005, 81-107

²⁷⁰ Ahmet yaşar OCAK, " Anadolu (Tarih)", **DVİA**, III, İstanbul, 1991, 115

²⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Esra KARADAĞ, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında (1800- 1850) Anadolu'da İhtida Hareketleri**, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005; Ali KÖSE, "İhtida", **DVİA**, XXI, TDİB Yay., İstanbul 2000, 554

²⁷² SAYDAM, **agm**, 15

prosedürdü. Bir insan kolaylıkla şeref-i İslam ile müşerref olabilir ve batıl dini, din-i Muhammed için din-i İslam için veya din-i hakk için bırakabilirdi.²⁷³

Tarsus şer'îye sicillerinde, araştırdığımız defterlerde dört adet ihtida olayına rastladık. Bu ihtida olayları defterlere çeşitli şekillerde geçmiştir. Bir kayıta aslen Urfalı olan bir gayrimüslim, inancının boş olduğunu anladığını belirterek Müslümanlığı seçmiş ve Muhammed ismini almıştır.²⁷⁴ Bir başka kayıta, bir gayrimüslim seyisin Müslümanlığı seçtiğini görmekteyiz.²⁷⁵ Aslen Adanalı olan bir başka gayrimüslimin din değiştirmek için aklının yerinde olduğunu ispatlayarak din değiştirmesi dikkat çekicidir. Kelime-i şahadet getirerek din değiştirdiği kayıtlara geçen Petro isimli bu gayrimüslimin ismi Ali-el Rıza olarak değiştirilmiştir.²⁷⁶ Bir diğer kayıta ise Kirkor adlı kişinin Müslümanlığı seçerek adını Mehmet olarak değiştirdiği yer almıştır.²⁷⁷ Görüldüğü gibi kişilerin din değiştirmeleri kendi isteklerine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Çünkü din değişimi için mahkemeye kendileri gelerek başvurmuşlardır. Müslümanlığı seçen kişiler isimlerini de değiştirerek dinlerine uygun hale getirmişlerdir.

Gayrimüslim cemaat arasında din değişimi hoş karşılanmamakla birlikte, mezhep değişikliklerine bile karşılardı. Buna örnek olarak Trabzon'daki karışıklıkları gösterebiliriz. Ermeni Gregoryen mezhebinden bazı kişilerin Katolik mezhebini seçmeleri iki cemaat arasında huzursuzluklara yol açmış ve konu gittikçe bir asayiş ve güvenlik meselesi haline gelmişti. Problem İstanbul başta olmak üzere, Trabzon gibi, Ermeni nüfus barındıran yerlerde açıkça kendisini göstermişti.²⁷⁸ Benzer bir durumda 1696 tarihli fermanın anlaşılmaktadır. Bu fermana göre, Ermeniler padişaha başvurarak bazı Ermenilerin mezhep değiştirerek Katolik olmalarından şikayet ettikleri görülmektedir. Ermenilerin ileri gelenleri bu kişilerin engellenmesi

---

²⁷³ Ronald C.JENNINGS, "Studies On Ottoman Social History in The Sixteenth and Seventeenth Centuries Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon" , **JESHO**, İstanbul 1999,360

²⁷⁴ TŞS, 285-?-?

²⁷⁵ TŞS, 289-?-?

²⁷⁶ TŞS, 290- ?-?

²⁷⁷ TŞS, 290- ?-?

²⁷⁸ Abdullah SAYDAM, "Trabzon Şer'îye Sicillerindeki Fermanlar Işığında Katolik Ermeniler ve Mezhepler Değiştirme Yasağı", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, Kayseri 2007

ve cezalandırılmasını istemiştir. Padişapta bu talepler karşısında gereken önlemlerin alınmasını buyurmuştur.²⁷⁹

VI. BÖLÜM: EĞİTİM VE KÜLTÜR

Osmanlı topraklarında bulunan gayrimüslim tebaaya ait olan okulların menşei Bizans imparatorluğuna kadar götürmek mümkündür.²⁸⁰

Bilindiği gibi eğitim ve öğretim, sosyo-ekonomik durumun en önemli göstergelerinden birisidir. Gayrimüslimler, eğitim konusunda devletin sağladığı imkânlarla hem nitelikli birer unsur haline gelmişler, hem kendi kültürlerini yaşatmışlar, hem de bağımsızlık yolunda bilinçlenmişlerdir.²⁸¹ Gayrimüslim cemaatler, okul açabilme ve okullarının programlarını serbestçe yapabilme yetkisine sahip kılınmışlardır. Devletin bu konuda, gayrimüslimlere bir müdahalesi söz konusu olmamıştır.²⁸²

Devlet önceleri, eğitimi din ve mezhep imtiyazlarının bir parçası olarak kabul etmiştir. Gayrimüslim milletler, mabetlerini nasıl kendileri idare ediyorlarsa, mekteplerini de yine kendi cemaat teşkilatları vasıtasıyla kurup işletmekteydiler. Her cemaatin, kilise havra ve benzeri mabetlerinin yanında, bunlara bağlı birer mektebi vardı.²⁸³ Tarsus'ta da Meryem Ana kilisesinin aynı zamanda bir okul olarak kullanıldığını biliyoruz.²⁸⁴ Eğitimin ilk kademesinde yer alan mektepler, mahalli cemaatler; orta dereceli mekteplerle, öğretmen yetiştiren okullar ise, milli teşkilatları tarafından idare olunmaktaydı. Her kilise, ruhani reislerinin denetim ve gözetimi

---

²⁷⁹ Önder KAYA, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, İstanbul 2004, 46; Murat Bürkan SERBEST, "Osmanlı'da Ermeni Katolik Kilisesi ve Toplumu", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, III, Erciyes Ünv. Yay., Kayseri 2007, 275

²⁸⁰ İlknur HAYDAROĞLU, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yay., Ankara 1993, 4; Nejla GÜNAY, "Maraş Ermenileri'nde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, III, Erciyes Ünv. Yay., Kayseri 2007, 387

²⁸¹ Ali GÜLER, **agm**, 164

²⁸² ERYILMAZ, **age**, 47

²⁸³ GÜLER, **agm**, 164

²⁸⁴ ÖZ, **age**, 39

altında gerçek bir eğitim kurumu halinde hizmet görmekteydi.²⁸⁵ Cemaat okulları, zamanla gayrimüslimlerin kendi tarih ve kültürlerinin öğretildikleri, bağımsızlık fikirlerinin aşılandığı ve hatta milli istiklalleri uğrunda, yabancı devletlerin siyasetlerine alet oldukları kurumlar haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisinde ayrılıkçı hareketlere destek vermişlerdir. Türk milli varlığına zararlı faaliyetler sonucu, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandırmışlardır. Özellikle Rumlar, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren, İzmir, Sakız, Yanya, Selanik ve Atina gibi şehirlerde açtıkları okullarda, çocuklarını Avrupa tarzında yetiştirmeye, kendi tarih ve kültürlerini öğreterek bağımsızlık düşüncelerini geliştirmeye gayret etmişlerdir.²⁸⁶

Bununla birlikte Ermeni okulları başta olmak üzere, azınlık okulları Türk eğitim sisteminin modernleşmesine, batılı ülkeler tarzında eğitim yapılmasına, müspet bilimlerin öğretim kurumlarında geliştirilmesine de katkı sağlamıştır. Türkiye'de, Türk toplumunun değişimi, demokrasinin gelişmesi, kadın hakları ve eğitimde fırsat eşitliği gibi konularda yararlı etkileri olmuştur. Ayrıca, Türkiye'de siyaset, ekonomi, basın-yayın, yönetim sahasında bazı başarılı şahsiyetler, yabancı ve azınlık okullarında yetişmiştir.²⁸⁷

Yabancı devletlerin, Osmanlı Devleti'nde açmış olduğu okullar, 1897 yılında şöyleydi; Fransa 127, İngiltere 60, Almanya 22, İtalya 22, Avusturya 11, Rusya 7 ve ABD 131 Okula sahipti.²⁸⁸

Zamanla gayrimüslimlerin kurduğu bu okullar misyonerlik faaliyetleri güden ülkelere kullanılmıştır. Özellikle 1880'den sonra misyonerlerin Ermenilere yönelik faaliyetleri hız kazanmıştır. Merkezi Türkiye misyonu önceleri Antep, Maraş, Adana ve Haçin'i kapsarken daha sonra Halep, Antakya, Tarsus ve Urfa şehirleri de misyonun görev alanına dahil edilmiştir.²⁸⁹ Maarif Nazırı Zühdü paşa Mabeyn-i

---

²⁸⁵ ERYILMAZ, *age*, 168

²⁸⁶ ERYILMAZ, *age*, 169; KILIÇ, Remzi, "Osmanlı Yönetiminde XIX. Yüzyıl Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, I, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri, ocak 2007, 87

²⁸⁷ KILIÇ, *agm*, 87

²⁸⁸ KILIÇ, *agm*, 86; George E. WHITE, *Bir Misyonerin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Çev. C. Tarık YÜKSEL, Enderun Kitapevi, İstanbul 1995, 35

²⁸⁹ H. Tahsin, FENDOĞLU, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", *Türkler*, X, Ankara 2002, 189

Hümâyûn Başkitâbetine gönderdiği 26 Kasım 1893-17 Cemâziye'l evvel 1311 tarihli tezkeresinde belirttiği üzere Amerikalı Protestan Dr. Meytın'ın Suriye ahalisinden ve Nusayri kavminden bir kısım kız öğrenciyi kandırarak Mersin'deki kendi okuluna getirmiş, orada temel bilgileri öğrettikten sonra Amerika'ya tahsillerini tamamlamaya göndermiştir. Bundan maksat, Amerika'da yetişecek bu öğrencileri sonradan Adana ve havâlisine geri getirmek ve kendi milletinden olan diğer kızlara dinlerini yaydırmak olmuştur. Yine bu bölgedeki Maruniler de Fransız politikasına tabi olmuştur.²⁹⁰ Siyasi faaliyetler nedeniyle kapatılan Bursa Amerikan Okulu, Tarsus Koleji eğitim maskeli, siyasi amaçlı kurumlardandır.²⁹¹

Ne yazık ki, Osmanlı yönetimi, gayrimüslimlerin mekteplerini denetleyememiştir. Bunun sebebi ise denetlemeyi gerçekleştirecek yabancı dil bilen eleman yetersizliğidir.²⁹²

Denetim konusuna en kapsamlı yasa 1869'da çıkartılan Maarif Nizamnamesidir. Ancak bu nizamname şartlar gereği uygulanamamıştır. Konu ile ilgili bir diğer gelişmeyi de 1915'te Mekâtip-i Husûsiye Talimatnâmesi'nin yayınlaması oluşturmuştur. Umûmi Harp yıllarında yayınlanan bu talimatnâme ile yabancılar tarafından okul açılması istenen yerleşim biriminin nüfusunun resmî kayıtlara göre belirli bir sayıda olması, aynı hakkın Türk tebaaya da karşı taraftan verilmesi gibi şartlar getirilmiştir.²⁹³

Rumlar mektep sayısı ve eğitimin kalitesi bakımından, diğer gayrimüslim cemaatlerinden daha ileriydiler. Rumların kurduğu eğitim kurumlarının başında Fener Rum Mektebi ya da Patrikhane Mektebi gelmektedir. Rumların kurduğu diğer bir önemli okul da, Kuruçeşme Üniversitesi'dir.²⁹⁴ Rumların dışında diğer

---

²⁹⁰ Adnan ŞİŞMAN, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler", **Türkler**, XIV, 176

²⁹¹ İlnur HAYDAROĞLU, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", **Türkler**, XIV, 186; İlnur HAYDAROĞLU, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara 1990, 141

²⁹² ERYILMAZ, **age**, 47

²⁹³ HAYDAROĞLU, **agm**, 183, Hidayet VAHAPOĞLU, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990, 93, ŞİŞMAN, **agm**, 178

²⁹⁴ ERYILMAZ, **age**, 169

milletlerinde okulları vardı, örneğin 1878 sonuna kadar Bulgarlar İstanbul'da yedi okul kurmuşlardı.²⁹⁵

Tarsus'ta 1901 yılına ait Adana salnamesine göre 36 medrese, 1 rüştiye, 2 iptidaiye, 66 sıbyan mektebi ve 10 gayrimüslim mektebi bulunmaktadır.²⁹⁶

Tarsus'ta 1894 yılında Amerikalılara ait 1 okul bulunmaktaydı. 1885-86 (1303) tarihinde açılan bu okul İslâm ve Hıristiyan halkın karışık oturduğu şehrin kenarındaki Camiü'n-nûr mahallesi'ndedir. Saint Paul Enstitüsü adını, Tarsus'ta doğan Apostol Paul'den almıştır. Ancak okulun resmi adı Tarsus Amerikan Koleji'dir. 1902-1903 öğretim yılında okulda 204 öğrenci mevcut olup hepsi yatılıdır. Bunların 152'si Ermeni, 36'sı Rum, 1'i İtalyan ve geri kalanı da Müslüman'dır. Tarsus Fransız kuvvetlerince işgal edilince kampüsteki Hıristiyan ayinlerine Türk çocuklarında katılmış olduğu gerekçesiyle 1924'te Milli Eğitim Bakanlığı'nca kapatılmıştır. 1925'te St. Paul adını "American School" (Amerikan Okulu) olarak değiştirerek yeniden açılmış, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin laik görüşünü benimseyerek tüm yurttaşların yararlanacağı milli eğitim sistemine uygun eğitim programını oluşturmuştur.²⁹⁷

XX. Yüzyıl başlarında Tarsus'taki Fransızlara ait müesseselerde şunlardır: Capucins cemiyetine ait bir okul, manastır ve kilise, Sainte- Famille Rahibeler cemiyetine ait yatılı bir okul, parasız gündüz okulu ve bir çocuk bakım evi, dispanser, manastır ve mabet, Franciscains Rahipleri cemiyetine ait bir manastır, bir hayrathâne, erkek ve kız okulları bulunmaktadır.²⁹⁸

²⁹⁵ Pınelopi STATHİS, **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler**, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 1999, 49

²⁹⁶ TUTAR, **agm**, 31

²⁹⁷ Adnan ŞİŞMAN, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, 44

²⁹⁸ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. ŞİŞMAN, **age**, 173-174

Tüm bu yazılanlardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler din, ekonomik ve sosyal hayatta olduğu gibi eğitim alanında da serbest bırakılmışlar ve herhangi bir baskıya maruz kalmamışlardır. Bu konu oldukça önemlidir; çünkü din ve eğitim alanında özgür bırakılan insanlar bu sayede benliklerini, kültürlerini ve tarihlerini unutmazlar ve asimile olmazlar. Ve tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi yüzyıllarca bir devletin egemenliği altında yaşamış olsalar dahi devletin yıkılması durumunda dahi ayakta kalırlar ve müstakil bir devlet kurabilirler. Osmanlı'nın bu hoş görülme politikası sonucu Osmanlı'nın egemenliğinde kalan hiçbir grup asimile olmamış ve hatta bu gruplar I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın aleyhinde devlet dahi kurmuşlardır. Yani bu politika sadece Osmanlı'ya zarar vermiş bu durumdan hiçbir millet ya da dini unsur zararlı çıkmamış ve hatta yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin bir cihan devleti olması özelliğinden yaralanmışlar ve diğer devletlerdeki kendi dindaşlarından ya da ırktaşlarından bu sayede üstün olmuşlardır.

SONUÇ

Tarsus'ta yaşamış olan Gayrimüslimlerin Sosyal, Ekonomik, Hukuki, Dini ve Eğitim hayatları açısından işlediğimiz çalışmamızda gördük ki, Gayrimüslimlerin Müslüman kişilerle aralarında yaşantı açısından dinleri ve ırkları dışında çok fazla farklılıklar yoktur. Farklılıklar insanların dinlerini yaşayış şekillerinden yani Tanrı'ya ibadet yolunun farklılığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yaşantılarını ona göre ayarlayıp dinine uygun yaşamak isteği her iki unsur içinde aynıdır. Yani doğal olarak insanlar kendilerine benzer, düşüncelerini paylaşan insanlar arasında yaşamak isteyecekler ve özellikle mahalle olarak ayrılmalarının altında bu neden yatacaktır. Ancak her zaman bu durum böyle olmamış, farklı unsurlar aynı mahallelerde iç içe yaşamış ve büyük sorunlarla karşılaşılmamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere insanlar birbirleriyle dostluk içinde de gayet tabi yaşayabilmektedirler.

Sosyal hayatta Müslümanlarla gayrimüslimleri ayıran tek durum kıyafet farklılıklarıdır. İslam hukukunda gayrimüslimlerin ne şekilde giyinecekleri belirtilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde de bazı kanunlarda yer almasına karşın çokta katı bir uygulama sahası bulunmamaktadır.

Ekonomik açıdan bakıldığında ise; gayrimüslimler meslek olarak genellikle ticaret işleriyle uğraşmışlardır. Terekelerinden yola çıkarak maddi açıdan zengin, fakir ve orta halli olanları mevcuttur. Yani gayrimüslimler fakir ya da zengin diyemiyoruz. Aynı zaman da mülk sahibi olabiliyorlar ve diledikleri şekilde satabiliyorlardı. Yani ekonomik açıdan hiçbir sınırlama yoktur, Müslümanlara tanınan her hak gayrimüslimlere de aynı şekilde tanınmıştır.

Hukuki açıdan gayrimüslimler davalarını kendi mahkemelerine ya da isteğe bağlı olarak şer'i mahkemeye getirebilmekteydiler. Ancak Müslümanlarla olan davalarında şer'i mahkeme zorunluluğu vardı. Bazı kısıtlamaların dışında görülen davalar da, gayrimüslimlerin aleyhine sonuç verme gibi bir durumun en azından

Tarsus'ta olmadığını söyleyebiliriz. Bu durum araştırmamız içindeki davalı- davacı tablosunda da görülebilir.

Din ve eğitim açısından özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde daha bir ayrıcalıklı hale geldikleri ve hatta denetlemekte yetersiz kaldığı dahi görölmektedir. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler din, ekonomik ve sosyal hayatta olduğu gibi eğitim alanında da serbest bırakılmışlar ve herhangi bir baskıya maruz kalmamışlardır. Bu konu oldukça önemlidir; çünkü din ve eğitim alanında özgür bırakılan insanlar bu sayede benliklerini, kültürlerini ve tarihlerini unutmazlar ve asimile olmazlar. Ve tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi yüzyıllarca bir devletin egemenliği altında yaşamış olsalar dahi devletin yıkılması durumunda dahi ayakta kalırlar ve müstakil bir devlet kurabilirler. Osmanlı'nın bu hoş görölü politikası sonucu Osmanlı'nın egemenliğinde kalan hiçbir grup asimile olmamış ve hatta bu gruplar I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın aleyhinde devlet dahi kurmuşlardır. Yani bu politika sadece Osmanlı'ya zarar vermiş bu durumdan hiçbir millet ya da dini unsur zararlı çıkmamış ve hatta yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin bir cihan devleti olması özelliğinden yararlanmışlar ve diğer devletlerdeki kendi dindaşlarından ya da ırktaşlarından bu sayede üstün olmuşlardır.

Şüphesiz ki farklı ırk ya da dini unsur arasında egemenlik mücadeleleri olmaktadır. Ancak önemli olan bu mücadeleyi insanları birbirine kırdırmadan, birbirlerine düşman kılmadan yapmaktır. Egemen unsurun bu durumun farkında olması ve azınlıklara sahip çıkması beklenir. Osmanlı Devleti'nden de bu beklenmiş, başarılıp başarılmadığı ise insanların bakış açısına göre değişmekle birlikte çok katı bir yönetim anlayışı yani asimilasyon gibi bir politika izlenmemiştir. Bununla birlikte 600 yıl gibi bir süre ayakta kalan bir devlet olarak dağılmasından sonra bile hala içindeki farklı grupların değişmemiş olması bunun bir ispatıdır. Bu kadar uzun süre yaşayan bir devletin şüphesiz hataları da olacaktır. Ancak verilen kararların bugün ki gözle değil o zaman ki zemine göre sorgulanması gerekmekte olduğunu düşünöyoruz.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Tarsus Şer'iyeye Sicilleri: 283, 287, 290, 291, 292, 293, 294, 295

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri: Dosya No: 50, Gömlek No: 13, Fon Kodu: Dh.EUM.5.Şb1; **BOA**, Dosya No:82, Gömlek No:23, Fon Kodu: MKT.MVL., **BOA**, Dosya No: 216, Gömlek No.9, Fon Kodu: DH. MKT.; **BOA**, Dosya No: 53, Gömlek No: 104, Fon Kodu: Y..MTV.

Basılı Kaynaklar:

AÇIKEL, Ali, “Tokat'ta Hukuk Alanında Türk – Ermeni İlişkileri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

ADIYEKE, Nuri, “İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, **Osmanlı**, IV, Ankara 1999

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Şer'iyeye Sicilleri ve Toplu Kataloğu**, I, İstanbul 1988

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf**, İstanbul 1993

AKTAN, Ali, “ Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri'deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu, **III. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2000

AKTAN Hamza, “İslam Aile Hukuku”, **Sosyo.Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992

AKYÜZ, Jülide, “Ermeni Kadınlarına Ait Terekeler”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, II, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

- ALAN, Gülbadi, “Osmanlı Devleti’nin Ermenilere Göstermiş Olduğu Dini İmtiyazlar Çerçevesinde Kilise Tamirleri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, II, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007
- AYBET, Gülgün ÜÇEL, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler”, **Türkler**, X, Ankara 2002
- AYDIN, Mehmet, **XIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi**, 4-8 Ekim 1999
- BABINGER, Franz , “Rum”, **İA**, MEB, İstanbul 1993
- BAYINDIR, Abdülaziz, **İslam Muhakeme Hukuku**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1986
- BAYRAK, Şaban, “18-19. yüzyılda Kayseri’nin Ticari Hinterlandı”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2003
- BOZKURT, Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara, 1989
- BOZKURT, Nahide, “ Harun Reşid “, **DVİA**, İstanbul 2000
- CİN, Halil, Gül AKYILMAZ, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, 2003
- CİN, Halil, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, İstanbul, 1985
- CİN Halil, **Eski Hukukumuzda Boşanma**, 2.basım, Konya 1988, 16
- DARKOT, Besim, “Tarsus”, **İ.A**, XIII, MEB, İstanbul 1993

DEMİREL, Ömer, “ Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas Küçük Minare Mahallesi”, **Türk Yurdu**, 2000

DEMİREL, Ömer, “Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas Küçük Minare Mahallesi”, **XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, III.**, III. Kısım, Ankara, 2002, 1947-1965

DEMİREL, Ömer, “Sivas Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ile Borç Alacak İlişkileri”, **Tarih Yazıları**, İstanbul 2006

DEMİREL, Ömer, “Sosyo-Ekonomik Açından Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

DEMİREL, Ömer, “Sosyo-Kültürel Açından Mardin Tüccar ve Esnafı (19 yy)” **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu**, Mardin 2007

DEMİREL, Ömer, “Tereke Defterine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafının Borç Alacak İlişkileri”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirisi**, Kayseri, 2003

DEMİREL, Ömer, Muhittin Tuş, Adnan Gürbüz, “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev Eşya ve Giyim Kuşam”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992

DEMİREL, Ömer, **Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı**, Sivas 1998

DÖĞÜŞ, Selahattin, “Türk-Ermeni İlişkileri Örneğinde Türklerle Gayrimüslimlerin Ortak Yaşama Kültürünün Temelleri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, IV, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

EKEN, Galip, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrasında Rum Cemaatinin Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir Deneme: Tokat Örneği”, **Osmanlı**, IV, Ankara 1999

EL KARDAVİ, Yusuf, **Müslümanlar Gayrimüslimlere Nasıl Davrandı?**, İhya Yay. İstanbul, 1985

ENER, Kasım, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, İstanbul, 1993

ERCAN, Yavuz, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Osmanlı**, IV, Ankara 1999

ERCAN Yavuz, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları**, Ankara 2001

ERCAN, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, **OTAM**, 1-1, Ankara 1990

ERCAN, Yavuz, “Türkiye’de XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu”, **Bellekten**, 47–188, Ankara 1983

ERCAN, Yavuz, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Ankara 2001

ERKEK, Mehmet Salih, “Şer’iyye Sicillerine Göre 18. YY’ın İlk Yarısında Mardin’de Hukukun Uygulanışı”, **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu**, Mardin 2007

EROĞLU, Ahmet Hikmet, **Osmanlı Devletinde Yahudiler (19.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, Ankara 1997

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul 1996

FAROQHI, Suraiya, “Şehir Evinin Fiziki Şekli”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, III, Ankara, 1992

FAROQHI, Suraiya, “18. Yüzyıl Bursa’ında Zengin Olmak: Debbâğ Hacı İbrahim’in Serveti”, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003

FAROQHI, Suraiya, **Men of Modest Substance House Owners and House Property in Seventeenth – Century Ankara and Kayseri**, Ankara, 1990

FAROQHI, Suraiya, **Osmanlı kültürü ve Gündelik yaşam - Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla** Tarih vakfi, İstanbul, 2005

FENDOĞLU, H. Tahsin, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti”, **Türkler**, X, Ankara 2002

GALLAND, Antoine, **İstanbul’a Ait Günlük Anılar, 1672-1673**, II, Çev. Nihat Sırrı Örik, Ankara 1973

GÖRGÜN, Şanal, **Hukukun Temel Kavramları**, Ankara, 1994

GÜLER, Ali, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterlerinin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defterinden Örnek Fermanlar)”, **OTAM**, IX, Ankara 1998

GÜLER, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, **Türkler**, XIV, Ankara 2002

GÜLSOY, Ufuk, “Cizye’den Vatandaşlığa: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni”, **Türkler**, XIV, Ankara 2002

GÜLSOY, Ufuk, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, İstanbul 2000

GÜNAY, Necla, “Maraş Ermenilerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, III, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

GÜRBÜZ, Adnan, “XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Anadolu Toplumunda Gayr-ı Müslimlerin Durumu Amasya Örneği”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, IV**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2000

HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980

HAMMER, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, İlgı Kültür Yay., İstanbul 2007

HAYDAROĞLU, İlknur, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar”, **Türkler**, XIV, Ankara 2002

HAYDAROĞLU, İlknur, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ocak Yay, Ankara 1993

İNALCIK, Halil, Donald QUATAERT, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, II.**, EREN Yay., İstanbul, 2004

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996

İNALCIK, Halil, “İstanbul”, **The Encyclopaedia of Islam, (nev edition / EI2) IV**, Leiden 1978

JENNINGS Ronald C., Studies On Ottoman Social History in The Sixteenth and Seventeenth Centuries Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon , **JESHO**, İstanbul 1999

KARADAĞ, Esra, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında (1800- 1850) Anadolu’da İhtida Hareketleri**, C.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005

KARATAŞ, Ali İhsan, “Tanzimat’a kadar Bursa’nın Sosyal ve Ekonomik Hayatında Ermeniler”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

KARTIN, Cengiz, “Türk Ermeni İlişkilerindeki Hoşgörü İklimi Çerçevesinde İhtida Hareketleri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

KAYA, Önder, **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar**, İstanbul, 2004

KAZICI, Ziya, “Osmanlılarda Hoşgörü”, **Türkler**, X, Ankara 2002

KILIÇ, Remzi, “Osmanlı Yönetiminde XIX. Yüzyıl Ermeni Okulları ve Faaliyetleri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, I, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

KIRAY, Mübeccel, “ İçel ”, **Y.A** ,(I-XI), Anadolu Yay.,İstanbul, 1982

KÖSE, Ali, “İhtida”, **İA**, XXI, MEB, Ankara 1993

KUR’AN-I KERİM, Nisâ Suresi, Ayet 3; 129

KURT Abdurrahman , **Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)**, Bursa 1998

MCCARTHY, Justin, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, İnkılap Yay, İstanbul, 1998

MCCARTHY, Justin, **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus**, Çev. İ. Gürsoy, Ankara 1995

MERCAN, İsmail Hakkı, “Şer’iye Sicillerine Göre Balıkesir Ermenilerinin Sosyal Yaşantısı ve İhtida Eden Ermeniler”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, II, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

OCAK, Ahmet Yaşar, “ Anadolu (Tarih)”, **TDVİA**, III, İstanbul, 1991

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, **Türkler**, X, Ankara 2002, 216-220

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, İstanbul 1985

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı Barışı**, İstanbul 2005

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2004

ORTAYLI, İlber, “ Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, II, Ankara 1992

ÖZ, Hikmet, **Bilinmeyen Tarsus**, Ankara 1998

ÖZCAN, Ruhi, “ Kayseri’nin 13 Numaralı Siciline Göre Evler”, **III. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu (06-07 Nisan 2000)**, Kayseri 2000

ÖZEL, Ahmet, “Gayrimüslim”, **DVİA**, XIII, İstanbul 1996

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, III, İstanbul 1983

PAMUK, Şevket, “Osmanlı’da Girişimcilik”,

<http://web.ttnet.net.tr/users/erdalelo/osmanli.htm>

PAMUK, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi**, İstanbul 2000

POŞ, Abdullah, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Tarsus’ta Türk- Ermeni İlişkileri”,
Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, I, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

POŞ, Abdullah, **Şer’iye Sicillerine Göre Tarsus (1305–1315/1887–1897)**,
Basılmamış Tez, Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa,
2003

SAVAŞ, Saim, “18. Asrın Sonlarında Sivas’ta Kurulan Vakıflar Hakkında Bazı
Bilgiler”, **Revak/90**, Sivas 1990

SAVAŞ, Saim, “Fetva ve Şer’iye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”,
Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, II, Ankara 1992

SAYDAM, Abdullah, “Trabzon Şer’iye Sicillerindeki Fermanlar Işığında Katolik
Ermeniler ve Mezhep Değişirme Yasağı”, *Tarih Ve Toplum*, XXXIV, Sayı; 2002,
Ekim 2000

SAYDAM, Abdullah, “Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu”, **Türkler**, XIII,
Ankara 2002

SAYDAM, Abdullah, “Trabzon’da Cemaatler Arası İlişkiler ve Din Değişirme
Olayları / 1794- 1850”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 154, Şubat 2005

SAYDAM, Abdullah, “Trabzon Şer’iye Sicillerindeki Fermanlar Işığında Katolik
Ermeniler Ve Mezhep Değişirme Yasağı” **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**,
Kayseri 2007

SERBEST, Murat Bürkan, “Osmanlı’da Ermeni Katolik Kilisesi ve Toplumu”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, III, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007

SHAW, Stanford, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, İstanbul 1985

SHAW, Stanford, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudi Milleti”, **Osmanlı**, IV, Ankara 1999, 307-321

SHMUELEVİTZ, Aryeh, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadınların Sosyo-Ekonomik Statüsü XIX. Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu”, **Türkler**, XIV, Çev: Burcu YORULMAZ, Ankara 2002

SOYKAN, T. Tankut, **Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimler**, İstanbul 1999

STATHİS, Pınelopı, **19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler**, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul. 1999

SÜSLÜ Azmi, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara 1990

ŞENER, Abdülkadir, “İslam Hukukunda Gayr-i Müslimler”, **Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu – Tebliğler ve Panel Konuşmaları**, İzmir 1983

ŞİŞMAN, Adnan, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseleri”, **Türkler**, IV, Ankara 2002

T.H, “Yahudiler“, **İA**, XIII, MEB, İstanbul, 1993

TERZİ, Mustafa Zeki, “Samsun Şer’iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Osmanlı Toplum Hayatı, Müslim-Gayrimüslim İlişkileri”, **Osmanlı**, IV, Ankara 1999

TOSUN, Miraç, “Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon’da Satılan Mülklerin Fiyatları ve Özellikleri (1735-1741)”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)**, I, Trabzon 2007

TUĞ, Salih, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Ankara, 1963

TUŞ, Muhittin, “Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti ve Vakıf Münasebeti I”, **S.Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, XIII., Konya, 2000

TUTAR, Adem, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Mersin Sancağında Müslümanlar ve Gayrimüslimler”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, IX; II, Fırat Üniv. Yay, 2004

TÜMER, Günay, Abdurrahman KÜÇÜK, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay, Ankara, 1993
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Devşirme”, **İA**, III, MEB, İstanbul 1993

ÜÇER, Müjgan, “Sivas’ta Vakıf Kuran Kadınlar”, **Revak/91**, Sivas, 1991, 73
VAHAPOĞLU, Haydar, **Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar (Yönetim Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay, Ankara 1990

WHITE, George E., **Bir Misyonerin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**, Çev: Tarık YÜKSEL, Enderun Kitapevi, İstanbul 1995

YINANÇ, Mükrimin Halil, “Ermeniye”, **İA**, MEB, İstanbul, 1993

YOLALICI, Emin, “H. 1267-1277 Yıllarına Ait Şer’iye Sicil Defterine Göre Gayrimüslimlerin Durumu” ?, 455

YÜKSEL, Hasan, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Sivas, 1998

EKLER

TSS: 287- 107- 309

Medine-i Tarsus sakinlerinden Mehmed b. Mehmed ve Talas mütemekkinlerinden Kabasar zimmi ile davaları olup merhum Mehmet Ağa 600 gurus deyn-i edüp 500 gurusdan ma'ada birbiriyle ibra-i zimmet ve iskat-ı hak eylediler ve bundan böyle dava ederler ise mesmuâ olmamasına tahüt eyledikleri iş bu mahalde kayd olundu. 5 Sefer 1239

707
309
مدینه و تارلس اکنڈونہ محمود بن محمد و تارلس مکنڈونہ
قیاس رذی الیم دعوی اولوب و وضع کونڈونہ
ایرادونہ و ایضا ایله ایله و بونڈونہ بولم دعوای اولوب
مسعود الحسین قنڈونہ کلیم ایستوا الحکم قیادونہ
۲۵
۲۵

TŞS: 292-9-?

Medine-i Tarsus'a mütemekkin Mezame hatun tarafından vekil-i müsceli yine Tarsus sakinlerinden 0

„Esseyid Ömer Efendi Meclis-i şer-i' de Göçeroğlu Serkis nam zimmi muvacehesinde şöyle takrir-i kelam eder ki müvekkilem Mezame hatunun teallibâddan olup bundan akdem mürd olan Hâcî Yaşef(?) nam mürd-i mersumun bir re's erkek camussu olup yedinde iken tarihten on bir mah mukaddem zayi olmağla şimdi iş bu Göçeroğlunun yedinde buldum. Mucebi-da'isi matlubumdur dedikte gibbes sual Göçeroğlu cevabında zikr olunan camusu Adana' da Alay beyinin camuscu Arap Ali'den 350 kuruşa aldım dedikte demekle menkur Arap Ali dahi hazır bir meclis olmağle Arap Ali'den dahi sual zarfında camusu mezkur Arap Ali dahi hazır-ı bi'l meclis olmağla Arap Ali'den dahi sual olundukta camus'u mezkur Alay beyinin turlarında hasıl'ı camusunun bu tav-ıdır. Deyu leden istintak Ömer Efendi cevabında camus'u mezbur 7 yaşını doldurdu. 8 yaşına varıyor dedi. İş bu takrire muvafik beyine lazım gelmekle Arabacı Hasan Bin Ali ve Mehmet Bin Nazlı, Süleyman naman şahidan şahadetlerinde zikr olunan camusu Mürd olan Hâcî Yaşef 3 yaşında iken Adana Alay beyinin Tur camusundan iştira edüp 4 sene yanında Araba çektirip ve çift sürdürürdü ondan sonra zaî olduve zaî olalı 11 mah oluyor. Bu vech üzere 7 yaşına tekml edip 8 yaşının içindedir. Böyle biliriz ve şahadet ederiz deyu zimmî mersum huzurunda ispat etmişlerdir. 23 sefer 1259

مدینه طرسه متکینه رضامه فاقونک طرفیندک وکیل منجلی بنه طرسه ساکنیندک السید عمر افندک
جلیس شرعی کده او غلو ساریس نام من زوق موامره شرع شویله تفریکه ادرکده موکله
رضامه فاقونک توبلیاندا اولورده یوندرن اقدیم یار اولان هاجی یوشیف نام من زوق
برلیس اولان هاجی موسی اولورده ائین تاریندک اورنجا مقدم ضالی اولونک
اشبیه اولونک یازیر اولورده مویش عیبی رطلو بکدر دیرک عیب السوال کده اولور
هیدرک زکا اولان هاجی موسی اولورده کم اولی کینک هاجی موسی عیب اولور
اللی عیب شوره اولورده بکله مذکور عیبین فی حاضر بالجلس اولونک عیب اولور
سوالا طریقت هاجی موسی مذکور اولونک طهر ندرک حاصل هاجی موسی اولور
دول اولی ادر شطاف عرقی جهو بنده جاسور اولور بری باشقی طهر ندرک
کله یاسنه وار اولور بری ایشوتقده موافقه بینه لازم کلمله عیب هاجی موسی
دومردن تا ذل سیمان بیامان شاهده شهاده تکریم ذکر اوقطان جاسوسی مرد اولان اولور
اولی باشقی کیمه اولی ادرک طهر هاجی موسی ایشوتق اولور دوره سنه باشقی
عقب چکدر باو جفته سور بوردی اولورده ضایع اولور و ضایع اولور اولی اولور
بودوم اولورده بری باشقی کیم اولور با کله ایشوتق اولورده بری اولور
اولورده بری اولورده ایشوتق اولورده بری اولور

Belge :1

Medine-i Tarsus'da İsmail Efendi hanında sakin Hammal İbrahim Bin Osman nam kimesne meclis-i şer'i de Adana sakinlerinden Esseyyid Mehmed Bin Ahmed nam kimesne mahzarında şöyle takrir-i kelâm ederki. Bundan akdem gezlan(?) iden Mah Ramazan Mafiret-i nişanda bir re's doru bargirimi Ruslu nam zimmiye Mersin'e kadar rakip olmasına 12 guruş ücretle kiraya verdim idi. Mersum zimmi Mersin'den gelür iken bargir merkuri zaî etmiş şimdi merkum Mehmedin yedinde buldum. Muceb-i şer'isi matlumdur dedikte Gibbes sual merkum Mehmet Cevabından tarihten 45 gün mukaddem zikr olunan bargirin Adana'da Gülekli İsa nam kimesneden 600 guruşa iştira eyledim mülkü müşteramdır dey'u tarefeyn lede'l istifta müdde-i merkumda iddiasına mutabık beyyine lazımdır deyu cani bir fetvadan cevap: bâ sevap buyrulmağa ber muceb-i fetva-i şerif müddeiden beyyine talep olundukta udül-i rical-i müsliminden Hammal Abdullah Bin Hacı Osman ve yine Hammal Ali ibn-i Ali naman şahidan li-ecli'ş-şahade meclisi şer'â hazıran olup şu vechle şahadet ederlerki; zikr olunan bargir iş bu hammal İbrahim'in mülk-ü müşterası olduğunu ve mah-ı Ramazan içinde zai olduğunu bilürüz ve eda'yı şahadet ederiz deyu eda'yı şahadet şer'ıye etmeleriyle şahadetleri hini(?) kabulde oluktan sonra müdde-i merkuma bargir merkuru bir kimesneye furuhat ve hibe etmediğine şer'an yemin dahi teveccühe etmekle halete billahi aliyü'l-alâ edüp ber murceb-i şahadet ve yemin bargir-i mezkûr müdde-i Hammal İbrahim'e teslim olduğu kayd-i şüd 1259.

Medine-i Tarsus'da İsmail Efendi hanında sakin Hammal İbrahim Bin Osman nam kimesne meclis-i şer'i de Adana sakinlerinden Esseyyid Mehmed Bin Ahmed nam kimesne mahzarında şöyle takrir-i kelâm ederki. Bundan akdem gezlan(?) iden Mah Ramazan Mafiret-i nişanda bir re's doru bargirimi Ruslu nam zimmiye Mersin'e kadar rakip olmasına 12 guruş ücretle kiraya verdim idi. Mersum zimmi Mersin'den gelür iken bargir merkuri zaî etmiş şimdi merkum Mehmedin yedinde buldum. Muceb-i şer'isi matlumdur dedikte Gibbes sual merkum Mehmet Cevabından tarihten 45 gün mukaddem zikr olunan bargirin Adana'da Gülekli İsa nam kimesneden 600 guruşa iştira eyledim mülkü müşteramdır dey'u tarefeyn lede'l istifta müdde-i merkumda iddiasına mutabık beyyine lazımdır deyu cani bir fetvadan cevap: bâ sevap buyrulmağa ber muceb-i fetva-i şerif müddeiden beyyine talep olundukta udül-i rical-i müsliminden Hammal Abdullah Bin Hacı Osman ve yine Hammal Ali ibn-i Ali naman şahidan li-ecli'ş-şahade meclisi şer'â hazıran olup şu vechle şahadet ederlerki; zikr olunan bargir iş bu hammal İbrahim'in mülk-ü müşterası olduğunu ve mah-ı Ramazan içinde zai olduğunu bilürüz ve eda'yı şahadet ederiz deyu eda'yı şahadet şer'ıye etmeleriyle şahadetleri hini(?) kabulde oluktan sonra müdde-i merkuma bargir merkuru bir kimesneye furuhat ve hibe etmediğine şer'an yemin dahi teveccühe etmekle halete billahi aliyü'l-alâ edüp ber murceb-i şahadet ve yemin bargir-i mezkûr müdde-i Hammal İbrahim'e teslim olduğu kayd-i şüd 1259.

Gökçeli kazasına tabi Kefere karyesi müterekkinlerinden olup bunda akdem mürd olan Lozî nam mürd mersumun zevcesi Nazlı veledeti Ebrahim ve mürd mersumun mürd olan oğlu İstifan ve kızı Maria nam halikenin li-ümmi karındaşları ve mezfure Nazlının oğlu Yorkî veledeti Kermik (?) namanlar meclis-i şer'i de yine Kefere karyesi mütemekkinlerinden kasap Acî Anton ve karındaşı Yorkî'nin tarafından vekil olduğu ecilden mersum Anton muvaceshinde şöyle dava ve takrir-i kelâm eder ki zikr sebkat(?) eden murislerimizin enval ve eşya ve damları iş bu zimmî de ve müvekkile karındaşı zimmî yedinde olmakla hisseyi irsiyemize isabet ve intikal eden matlubumuzdur dediklerinde mersum Anton dahî bil asâle bil vekâle mukir ve muterif olmakla beynlerine nuslihûn tavassut edüp 70 guruşa sulh olunup ve bedeli sulh olan 70 guruş mersum Anton yedinden ahz olunup mersume Nazlı ve oğlu Yorkî'ye teslim olunup tarafeyn zikr olunan miras davasına mutâllik amme-i dava-i ve kâffeî muhasama'dan birbirlerinin zimmetlerini asaleten ve vekâleten ibra-âmî ile ibrâ ve iskat-ı hak eylemeyüb ve tarafeyn birbirlerinin yine esaleten ve vekâleten ibralarını kabul eyledikleri kayd-ı Şûd. 1260

کتابخانه
کوکیه لوزی : تاریخ کتبی میمکنند از او و ب بدین اقدم اولاد لوزی
نام مرد مرسوم و زوجه سی و نازی و ولد ابراهام و مرد مرسوم و اولاد
او و ولد استفان و زوی ماری نامها که ناز فرزند سی و لادم فرزند سی و
و سفید ناز بنات او و ولد یورک و ولد کرمیک نامها که جلد سی و یک کتبی فرسی
میمکنند و قضای اهل انطلیه و قرنداشی یورک کتبات سی و یک کتبی فرسی
و کول اولدینی اهل کت مرسوم انطلیه مدبر است نویسه و عدل و نقل کلام ابراهام
سازگی سبقت ایدرک مدبر است امدان و اشیا و طامری و شیخی نویسه
و مذکلی قرنداشی کتبی نویسه او و ولد سی و ازیه من اصابت و انتقال ایدرک
مطلوب برسد و دیگر کتبی مرسوم انطلیه و فی بالاصاله و بالکمار مقروض و منق
او و ولد بنده و منطوق کتبی ایدرک و منق و منق و منق و منق و منق و منق
بخت غرض و منق انطلیه بدین کتبی اولاد مرسوم نازی و اولاد لوزی
تسلیم اولاد طرفیه و کتبی منق اعدان منق عامه دجاری
و کفاقه منق ایدرک بر این کتبی اصالت و وکی له ابراهام ایدرک
و منق ایدرک و منق ایدرک بدین اصالت و وکی له ابراهام
قبل ایدرک و منق ایدرک
۱۹۱۱

TŞS: 295-118-177

Zimmiyan mahallesinde mütemekkin iken fevt olan Aragil bin Boyacı Karabet bin Haçer'in sulb-i sagir oğulları Kara ve Yağya babalarından müntakil enval ve eşyalarını hıfz-ı bir vasiyetin nasbı lazım-ı velayet olmaktan naşi sagirden mezburun anaları umur-u vesayeti idareye muktedire edüp ihbar olunan analarını zevce-i mersum Verase binti Haçer'in hakim mevki sadr-ı kitap tûbâ-leh ve hüsn-ü meâb efendi hazretleri merkumunun ber vakti rüşdü ve sedalarına deyn tefsiye umurlarına Vasiye nasb-ı ve tayin bulunup ol dahi bade'l kabul talebiyle hakim mûmaileyh iş bu tarih hüccetten iş bu tarih itibaren sagir mezbur Karabet ve Yağya ve Artin yevm-i yirmibeşer paradan cem'an atmış pare nafaka ve kisbe baha farz ve takdim buyrulur meblağ-ı mefruz mezkur-u harç ve sarfa lede'l iktiza istizaneye ve inde zafer mallarına rucû'a mezbure ve Artin izin verildiği mâ vak'â bi't talep Ketb olundu. 1271

Şuhûd'ül Hâl: Bakırcıoğlu Ovanis, Curnacı Acı Bogos, Muhtar İbrahim, Koca oğlanın oğlu Hâci Serkis

۱۲۷۱
زینب بنت علی بن ابی طالب علیه السلام
بیا لرندم استغفر مولان و شایب لرین حقیق بر وجهتک نصیبی لازم دلابد و تقدیرش ناشی منیر و
مزبور و دیگر برائتین اولوب امور و صابش ادراره مقتدره ایدم افسوس اولمکه انانری زوجه امور
دارت نیت چرخ حاکم موقع صدر کتاب خودی له و مستجاب افندی چرخ انانری مرقومونکر وقت
رشد و سدا لرینه دکیه تنویه امور لرینه وجهه نصب تعیین بیوردوب اولدغی بعد لقبیل
طلبینه حاکم معولی لیه کتب تاریخ حجتیه اعتباراً صغیر مزبور قره بنت دیشیا دارتینه بوی بکر بن
پاره دنه لغا التمش باه نفقه دکنسور با فرضاً تقدیر بیوردوب مبلغ مفروض مذکور لیه
دعوته لرین لاقظما استدنیه دغند اظفر مال لرینه رجوعه مزبوره دارتیه ازن دیر لیک
ما وقع الطلک لیتین اولدغی فی الیوم الثالث عشر من ربيع الاخر سنة ۱۲۷۱ و سجد و صلوات

باقی ارضی الی صبرانی
هاجی بونصرت
تقدیر ارضی الی صبرانی
هاجی کاسب